

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

1996- 2017 YILLARI ARASINDA
ŞANGAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ
VE TÜRKİYE

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Muhammet Yasir TİMÜR

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Alihan LIMONCUOĞLU

İSTANBUL – 2018

TEZ TANITIM FORMU

- YAZAR ADI SOYADI** : Muhammet YASİR TİMÜR
- TEZİN DİLİ** : Türkçe
- TEZİN ADI** : 1996- 2017 Yılları Arasında Şangay İşbirliği Örgütü ve Türkiye
- ENSTİTÜ** : İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- BİLİM DALI** : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
- TEZİN TÜRÜ** : Yüksek Lisans
- TEZİN TARİHİ** : 21/ 06/ 2018
- SAYFA SAYISI** : 116
- TEZ DANIŞMANLARI** : Dr. Öğr. Üyesi Alihan LİMONCUOĞLU
- DİZİN TERİMLERİ** : Şangay İşbirliği Örgütü, Çin, Rusya, Türkiye, ABD
- TÜRKÇE ÖZET** : Şangay Beşlisi olarak Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla ortaya çıkan sınır sorunlarının çözümü için kurulan birlik, sınır sorunlarının çözüme kavuşması ve 11 Eylül saldırıları sonucunda oluşan yeni dünya düzeninde Asya ülkelerinin ABD hegemonyasına karşı bir dayanak noktası haline gelmiştir. Soğuk savaş dönemi ortamının oluşturduğu uluslararası örgütlerin aksine üye devletlerin bağımsız bir şekilde ortak menfaatler çerçevesinde hareket ettiği bir örgüttür. Şangay İşbirliği Örgütü, Avrasya bölgesinin büyük bir bölümünü bünyesinde barındırarak sadece güvenlik işbirliği ile kalmamış aynı zamanda ekonomik, kültürel ve siyasi ilişkilerde de önemli bir görev üstlenmiştir. Bu sayede Şangay İşbirliği Örgütü, Amerikan merkezli Batı Bloğuna karşı çok kutuplu bir dünya düzeninin oluşmasını sağlamıştır. Bu çerçevede Şangay İşbirliği Örgütü, gözlemci ve diyalog ortağı ülkeler ile büyüme yolunda ilerlemektedir. Batıyla ilişkilerinde sıkıntılı günler yaşayan Türkiye, Şangay İşbirliği Örgütü'ne üye olarak dış politikada kendisine yeni bir alan açmak istemektedir.
- DAĞITIM LİSTESİ** : 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

Muhammet Yasir TİMÜR

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

1996- 2017 YILLARI ARASINDA
ŞANGAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ
VE TÜRKİYE

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Muhammet Yasir TİMÜR

Tez Danışmanı
Dr.Öğr. Üyesi Alihan LİMONCUOĞLU

İSTANBUL – 2018

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başka çalışmalarından yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Muhammet Yasir TİMÜR

... / ... / 2018

JÜRİ ÜYELERİNİN KABUL VE ONAY SAYFASI

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

MUHAMMET YASİR TİMÜR' ün "1996- 2017 Yılları Arasında Şangay İşbirliği Örgütü ve Türkiye" adlı tez çalışması, jürimiz tarafından SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER anabilim dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

BAŞKAN

Doç. Dr. Yavuz ÇİLLİLER

ÜYE

Dr. Öğr.Üyesi Alihan LİMONCUOĞLU

ÜYE

Dr. Öğr.Üyesi Fatih Fuat TUNCER

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

... / ... / 2018

Prof. Dr. Nezir KÖSE

Enstitü Müdürü

ÖZET

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya, ABD ve SSCB arasında ikiye bölünmüş ve bu yeni dönem Soğuk Savaş olarak adlandırılmıştır. ABD, Batı Blokunu, SSCB ise Doğu Blokunu temsil etmekteydi. İki ülke birbirlerinin hâkimiyet bölgelerinden uzak duruyordu. İkinci Dünya Savaşından ağır bir tahribatla çıkan Avrupa ülkeleri ise benzer bir savaşın yeniden yaşanması halinde sonuçlarının daha ağır olacağını düşünerek Avrupa Birliği'ni kurdular. SSCB tehdidinden AB çatısı altında korunmaya çalıştılar. Çin ise bu süreçte ekonomik olarak büyümesini sürdürerek yeni bir süper güç olma yolunda önemli mesafeler kat etti.

SSCB'nin dağılmasıyla Soğuk Savaş sona erdi ve Doğu Bloku çöktü. SSCB bünyesindeki birçok ülke bağımsızlığını ilan etti. SSCB'den ayrılan birçok ülke AB üyesi olurken Rusya Federasyonu'nun arka bahçesi olarak gördüğü Orta Asya ülkelerinde ise ABD etkisi giderek artmaya başladı. Rusya Federasyonu yeniden kalkınmak ve ABD hegemonyasına karşı koyabilmek için Çin ve Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme yoluna gitti. Süper güç olma yolunda hızla ilerleyen Çin ile bağımsızlığını yeni kazanan Orta Asya devletleri ile sınır sorunları ortaya çıktı. Bu süreçte Çin için hem sınır sorunlarının çözümü hem de enerji tedarikçisi olan Orta Asya ülkeleri ile ilişkileri geliştirmek büyük önem arz etmektedir. Şangay Beşlisi bu uluslararası konjonktürde 1996 yılında Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu, Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan'ın katılımıyla 'Sınır bölgelerinde askeri güvenin artırılmasına dair antlaşmanın' imzalanması ile kuruldu. 2001 yılında örgüte Özbekistan da dâhil edilerek oluşum, Şangay İşbirliği Örgütü adını aldı.

Kuruluşunda, 'ayrılıkçılık, dini radikalizm ve terör'e karşı işbirliği amacıyla kurulan ŞİÖ, ABD'deki 11 Eylül 2001 terör saldırıları sonrası ABD'nin Afganistan'a girmesi ile üyeler arasındaki işbirliği alanlarını genişletti. 2004 yılı itibarıyla gözlemci ve diyalog ortağı ülkeleri bünyesine katarak genişlemeye devam etti. Üye ülkeler enerji, ekonomi, askeri, kültürel ve siyasi alanda ilişkilerini geliştirerek devam etmektedirler. 2017 yılında Hindistan ve Pakistan'ın ŞİÖ üyesi olması ŞİÖ'yü yeni bir boyuta taşımıştır. Son yıllarda ABD ve AB ile sürekli gerilimler yaşayan Türkiye çok yönlü bir dış politika izlemeye başlamıştır. Bu nedenle ŞİÖ'ye üye olmak için başvuruda bulunmuş ve 2012 yılında ŞİÖ'ye diyalog ortağı olarak katılmıştır.

Bu çalışmamızda ŞİÖ'nün kuruluşundan günümüze yaşanan gelişmeleri ve Türkiye'nin ŞİÖ'deki yeri ve üyelik için yapılan çalışmaları inceleyeceğiz.

Anahtar Sözcükler: ABD, Soğuk Savaş, Şangay İşbirliği Örgütü, Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu, Orta Asya Ülkeleri, Türkiye.

SUMMARY

After the World War II, world was divided into two blocs as a The United States and USSR and this situation was called the “Cold War”. USSR was represented as the Eastern Bloc and also USA was represented as the Western Bloc. The two countries were far from the each other. The European countries have suffered a heavy devastation in the Second World War. The repeating of the war would cause the destruction of the European countries. In this way, European countries founded the European Union. They tried to be protected from the USSR threat under the EU roof. China has continued to grow economically in this process and has made significant strides towards becoming a new superpower.

With the disintegration of the USSR, the Cold War was over, and the Eastern Bloc collapsed. Many countries within the USSR have declared their independence. Many Eastern European countries that separated from the USSR became members of the EU. The USA’ s influence began to increase in Central Asian countries, the Russian Federation has gone to be superpower again and its aim to compete with the USA and continue relations with China and Central Asian countries reemerged. China has been moved rapidly to become a superpower. But China had border issues with Central Asian countries. China wanted to solve border problems with Central Asian countries. China also wanted to take advantage of the energy resources of Central Asian countries with rich energy resources. For this reason, The Shanghai Five grouping was created 26 April 1996 with the signing of the Treaty on Deepening Military Trust in Border Regions in Shanghai. The head states were China, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Russia and Tajikistan. The five-member nations admitted Uzbekistan in the Shanghai Five mechanism (thus transforming it into the Shanghai Six). Then all six heads of state signed on 15 June 2001 the Declaration of Shanghai Cooperation Organization. Its role played is praised in the Shanghai Five mechanism and its aim to transform its working to a higher level of cooperation.

Founded purpose is the 'separatism, religious radicalism and cooperation' and against terrorism' and the SCO has expanded cooperation with the members of the SCO. After the occupation, The USA entered Afghanistan. After 2004 years, the observer and dialogue partner countries continued to expand by taking. SCO Member States continue to develop energy, economy, military, cultural and political relationships. India and Pakistan became SCO members in 2017, SCO has moved to a new dimension.. In recent years, in constant tension with the USA and the EU are living in Turkey and have also began a multifaceted foreign policy. For this reason, Turkey has applied for become a member of the SCO and participated as a dialogue partner in the SCO in 2012.

We will describe the evolution of the SCO between 1996 and 2017 in this work. And we will review working done for Turkey's position in the organization and its membership.

Keywords: USA, the Cold War, the Shanghai Cooperation Organization, China, Russia, Central Asia, Turkey.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
SUMMARY	II
İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR LİSTESİ	V
ÖNSÖZ.....	VII
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	15
1996-2017 YILLARI ARASINDA ŞANGAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ ...Hata! Yer işareti tanımlanmamış.	
1.1. Soğuk Savaş Sonrası Dönem	15
1.2. Şangay Beşlisi Dönemi	18
1.3. 2001-2017 Yıllarında Şangay İşbirliği Örgütü	22
1.3.1. Şangay İşbirliği Örgütü Devlet Başkanlığı Zirveleri	23
1.3.1.1. 14-15 Haziran 2001 Şangay Zirvesi	23
1.3.1.2. 07 Haziran 2002 St. Petersburg Zirvesi	24
1.3.1.3. 28-29 Mayıs 2003 Moskova Zirvesi	25
1.3.1.4. 08–18 Haziran 2004 Taşkent Zirvesi	26
1.3.1.5. 5 Temmuz 2005 Astana Zirvesi	26
1.3.1.6. 15 Haziran 2006 Şangay Zirvesi.....	27
1.3.1.7. 16 Ağustos 2007 Bişkek Zirvesi.....	28
1.3.1.8. 28 Ağustos 2008 Duşanbe Zirvesi	28
1.3.1.9. 15-16 Haziran 2009 Yekaterinburg Zirvesi	29
1.3.1.10. 10-11 Haziran 2010 Taşkent Zirvesi	30
1.3.1.11. 14-15 Haziran 2011 Astana Zirvesi.....	31
1.3.1.12. 6-7 Haziran 2012 Pekin Zirvesi.....	32
1.3.1.13. 13 Eylül 2013 Bişkek Zirvesi.....	33
1.3.1.14. 11-12 Eylül 2014 Duşanbe Zirvesi	34
1.3.1.15. 9-10 Temmuz 2015 Ufa Zirvesi	34
1.3.1.16. 24 Haziran 2016 Taşkent Zirvesi	36
1.3.1.17. 9 Haziran 2017 Astana Zirvesi.....	38
İKİNCİ BÖLÜM.....	41
ŞANGAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ ÜYE ÜLKELER VE İŞBİRLİĞİ ALANLARI.....	41
2.1. Şangay İşbirliği Örgütü İşbirliği Alanları	41
2.1.1. Şangay İşbirliği Örgütü ve Güvenlik	41

2.1.2. Şangay İşbirliği Örgütü ve Ekonomi	43
2.2. Şangay İşbirliği Örgütü Üye Ülkeler İle İlişkileri	45
2.2.1. Şangay İşbirliği Örgütü-Çin İlişkileri.....	45
2.2.2. Şangay İşbirliği Örgütü-Rusya İlişkileri	49
2.2.3. Şangay İşbirliği Örgütü-Orta Asya Ülkeleri İlişkileri.....	53
2.2.3.1. Şangay İşbirliği Örgütü-Kazakistan İlişkileri	55
2.2.3.2. Şangay İşbirliği Örgütü-Kırgızistan İlişkileri.....	57
2.2.3.3. Şangay İşbirliği Örgütü-Tacikistan İlişkileri	58
2.2.3.4. Şangay İşbirliği Örgütü-Özbekistan İlişkileri.....	60
2.2.4. Şangay İşbirliği Örgütü-Hindistan ve Pakistan İlişkileri	61
2.2.5. ŞİÖ'nün Gözlemci ve Diyalog Ortağı Ülkeler İle İlişkileri.....	62
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	64
ŞANGAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ VE TÜRKİYE	64
3.1. Türk Dış Politikasının Avrasya Yönelimi.....	64
3.2. Türkiye-Rusya İlişkileri	72
3.3. Çin Halk Cumhuriyeti-Türkiye İlişkileri.....	76
3.4. Şangay İşbirliği Örgütü'nün Genişleme Perspektifi ve Türkiye'nin Üyeliği.....	78
SONUÇ	82
KAYNAKÇA.....	94

KISALTMALAR LİSTESİ

ŞİÖ:	ŞANGAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ
AB:	AVRUPA BİRLİĞİ
ABD:	AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ
BM:	BİRLEŞMİŞ MİLLETLER
BMGK:	BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ
ÇHC:	ÇİN HALK CUMHURİYETİ
NATO:	KUZEY ATLANTİK ANTLAŞMASI ÖRGÜTÜ
SSCB:	SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ
RF:	RUSYA FEDERASYONU
ÇKP:	ÇİN KOMÜNİST PARTİSİ
PKK:	KÜRDİSTAN İŞÇİ PARTİSİ
PYD:	DEMOKRATİK BİRLİK PARTİSİ
PDY:	PARALEL DEVLET YAPILANMASI
RATS:	BÖLGESEL TERÖRLE MÜCADELE AJANSI
BDT(CIS):	BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU
ASEAN:	GÜNEYDOĞU ASYA ULUSLAR BİRLİĞİ
AET:	AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU
KGAÖ:	KOLEKTİF GÜVENLİK ANTLAŞMASI ÖRGÜTÜ
EİÖ(ECO):	EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ
CSTO:	KOLEKTİF GÜVENLİK ANTLAŞMASI ÖRGÜTÜ
EurAsEc:	AVRASYA EKONOMİ TOPLULUĞU
ESCAP:	BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ASYA VE PASİFİK EKONOMİK VE SOSYAL KOMİSYONU
BRICS:	BREZİLYA, RUSYA, HİNDİSTAN, ÇİN VE GÜNEY AFRİKA CUMHURİYETİ
TAPI:	TÜRKMENİSTAN AFGANİSTAN PAKİSTAN BORU HATTI PROJESİ
TİKA:	TÜRK İŞBİRLİĞİ VE KOORDİNASYON AJANSI BAŞKANLIĞI
YDSK:	YÜKSEK DÜZEYLİ STRATEJİK İŞBİRLİĞİ KONSEYİ

DAEŞ: IRAK ŞAM İSLAM DEVLETİ

AAVB: ASYA ALTYAPI VE YATIRIM BANKASI

ÖNSÖZ

Bu çalışmada bana desteklerini esirgemeyen, yol gösterici olan danışman hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Alihan Limoncuoğlu'na; yüksek lisans eğitimim boyunca bize her konuda yardımcı olan İstanbul Gelişim Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı hocalarıma, yöneticilerine ve bütün personeline tüm katkılarından dolayı sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

MUHAMMET YASİR TİMÜR

GİRİŞ

20.Yüzyılda, günümüz uluslararası sistemini oluşturan dört önemli gelişme meydana gelmiştir. İlk olarak 1914-1918 yılları arasında I. Dünya Savaşı yaşanmıştır. Avrupalı devletlerin emperyalist politikalarının bir sonucu olarak yaşanan savaşta Osmanlı Devleti, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Alman İmparatorluğu dağılmış ve Sosyalist Devrim sonucu Rus İmparatorluğu SSCB'ye dönüşmüştür. Avrasya'da sınırları ve siyasi sistemi değiştiren I. Dünya Savaşı'nın tekrar yaşanmaması amacıyla Milletler Cemiyeti kurulmuştur. İmparatorlukların parçalanması ile yeni kurulan ulus devletlerde milliyetçiliğin artması ve savaş sonrası yapılan Versay Antlaşmasında anlaşmazlıklar nedeniyle de 29 yıl gibi çok kısa bir süre içerisinde II. Dünya Savaşı yaşanmıştır. İkinci önemli gelişme ise Rusya'da 1917 yılında yaşanan komünist devrim olmuştur. Doğu Avrupa ve Kuzey Asya'yı kapsayan 22 Milyon kilometrekarelik bir alanda varlık gösteren Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği II. Dünya Savaşının baş aktörlerinden biri olmuş ve savaş sonrası düzende ikiye bölünen dünyada Doğu Blokunun temsilcisi olmuştur. 20. Yüzyılın üçüncü önemli gelişmesi ise II. Dünya Savaşı olmuştur. Dünyada büyük bir yıkıma neden olan II. Dünya Savaşı, devletlerarasındaki sorunların barışçıl yollarla çözülmesi gerektiğinin en önemli nedeni olarak tarihteki yerini almıştır. 20. Yüzyılın dördüncü önemli olayı ise ABD'nin Monreo Doktrinini terk ederek Amerika Kıtasından çıkıp Dünya siyasetinin en önemli aktörü haline gelmesi olmuştur. 'Amerika, Amerikalıdır ve ABD, Avrupalı Devletlerin kendi aralarındaki savaflara taraf olmayacaktır' görüşü olan Monreo Doktrini, II. Dünya Savaşında Avrupalı devletlerin zor durumda kalmaları üzerine ABD'nin yardımı ve savaş sonrası düzenin ABD politikaları ile oluşturulmasıyla son bulmuştur. Savaş henüz bitmeden Yalta Konferansı yapılmıştır. Yalta Konferansına ABD, İngiltere ve SSCB katılmıştır. Konferansta üç lider savaş sonra barış düzenin korunması için Birleşmiş Milletleri kurmak amacıyla San Fransisco Konferansının yapılmasına karar vermişlerdir. San Fransisco Konferansı, 51 devletin katılımıyla Birleşmiş Milletlerin kurulmasına karar vererek Birleşmiş Milletler Antlaşması imzalanmıştır. Bu iki konferansta ABD, İngiltere ve SSCB arasında savaş sonrası düzenin nasıl kurulacağı konusunda ciddi anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Almanya'nın teslim olmasından sonra üç ülke bu sefer Potsdam Konferansında bir araya gelmişlerdir. Potsdam Konferansında daha çok Avrupa sorunlarıyla uğraşmış Avrupa'ya Müttefiklerin istekleri doğrultusunda bir şekil verilmeye çalışılmıştır. Potsdam Konferansı Soğuk Savaşın başlangıcı olmuş ve ABD-SSCB arasındaki anlaşmazlıklar açığa çıkarak dünyanın iki nüfuz alanına bölünmesine neden olmuştur. 1991 yılına kadar süren Soğuk Savaş SSCB'nin dağılmasıyla sonuçlanmıştır.¹

Bu tez giriş bölümü ile başlamaktadır. Tezin giriş kısmında üç bölümden oluşan çalışmanın birinci, ikinci ve üçüncü bölümlerinde araştırılacak konularda ortaya konulacak veriler genel bir bakış açısıyla sunulmuştur. Daha sonra araştırmanın problemi ortaya konulmuştur. Araştırmanın problemi açıklanırken problemin durumu ortaya konulmuş sonra araştırmanın önemi, amacı, varsayımları ve sınırlılıkları belirtilmiştir. Araştırmanın problemi ortaya konulduktan sonra verilen toplanması ve yorumlanmasında tezin hangi yöntem içerisinde yazıldığı anlatılmıştır. Yöntem

¹ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, DER Yayınları, İstanbul, 2013, s. 875-879.

belirtildikten sonra tezin kuramsal çerçevesinin nasıl olacağı anlatılarak ŞİÖ'nün kurulmasının teorik altyapısını oluşturan uluslararası ilişkiler teorileri incelenmiştir.

Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde, ilk olarak 20. Yüzyılın genel bir anlatımı yapılarak Şangay Beşlisi'nin kurulmasına giden süreç incelenmiştir. Daha sonra Soğuk Savaş sonrası Orta Asya'nın siyasi yapısı incelenmiştir. Siyasi yapı incelemesinin ardından 1996-2001 yılları döneminde Şangay Beşlisi'nin kurulması, gelişimi ve Şangay İşbirliği Örgütü'nün kurulmasına giden süreç detaylı bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır. Daha sonra 2001-2017 yılları arasında Şangay İşbirliği Örgütü devlet başkanları zirveleri temel alınarak ŞİÖ'nün gelişimi incelenmiştir. Bu incelemenin ardından Şangay İşbirliği Örgütü'nün işbirliği alanları detaylı bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde son olarak Şangay İşbirliği Örgütü'nün üye, gözlemci ve diyalog ortağı ülkeler ile ilişkileri ele alınarak bu ülkelerin ŞİÖ'deki amaç ve hedefleri ortaya konulmuştur.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Şangay İşbirliği Örgütü ve Türkiye ilişkileri incelenmiştir. İlk olarak Türk dış politikasının Avrasya yönelimi detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Türk dış politikasının Avrasya yönelimi incelendikten sonra Türkiye'nin, Şangay İşbirliği Örgütü'nün iki başat gücü olan Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişkileri detaylı bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır.

Çalışmada en son sonuç bölümüne yer verilmiştir. Sonuç bölümünde çalışmamızda ortaya konulan verilerin değerlendirilmesi ve analizi yapılmıştır.

Bu çalışmanın, birinci bölümünde Soğuk Savaş Dönemi incelenmiş ve SSCB'nin yıkılması sonrasında sona eren Soğuk Savaş Dönemi ile orta çıkan yeni konjonktür ele alınmıştır. Bu çalışmada SSCB'nin Savaş sonrasında da yayılcı politikasına devam ettiği belirtilerek Doğu Avrupa'da SSCB yanlısı komünist iktidarlar kurulması Batı Avrupa ülkeleri ve ABD'yi endişelendirdiği belirtilmiştir. SSCB'nin komünizmi Avrupa'da yayma çalışmalarına karşı tedbir olarak Batı Bloku ortak savunma teşkilatı olan NATO'yu kurmuştur. Doğu ve Batı Almanya olarak ikiye bölünen Almanya'nın Soğuk Savaşın en keskin şekilde yaşandığı ülke olduğu ifade edilerek SSCB'nin de Batı Blokunun NATO'suna karşılık Doğu Blokunun ortak güvenliğini sağlamak amacıyla Varşova Paktını kurduğu anlatılmıştır. Doğu ve Batı Bloku, Soğuk Savaş süresince kendi bölgelerinde ekonomik, siyasi ve askeri entegrasyon kurmaya çalışmışlardır. Böylece ABD ve SSCB, soğuk savaş boyunca karşılıklı stratejik hamlelerle hâkimiyet bölgelerini korumaya çalışmışlardır. SSCB, Batı Bloku ülkelerinin hızlı kalkınması, modernleşmesi, askeri sanayilerini çok güçlendirmeleri ve Nükleer Silahlanmanın ekonomiyeye büyük bir yük getirmesi gibi nedenlerle birliğini koruyamamıştır. Zayıflamaya başlayan SSCB, 1991 yılında parçalanmış ve Doğu Avrupa ve Orta Asya'daki SSCB'ye bağlı ülkeler birer birer bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. SSCB'nin dağılarak Doğu Bloku ülkelerinin komünizmi terk etmeleri karşısında ortaya çıkan yeni konjonktürde ABD, tek süper güç olarak dünyada yerini almıştır.

Bu çalışmada, birinci bölümde Soğuk Savaşın incelenmesinin ardından Soğuk Savaş sonrası dönem incelenerek SSCB'nin dağılması ile bağımsızlıklarını ilan eden Orta Asya ülkeleri ile Çin Halk Cumhuriyeti'nin sınır sorunlarını çözmek için Rusya Federasyonu ile birlikte başlattığı Şangay Beşlisi mekanizmasının kuruluşu

anlatılmıştır. Bölgede doğan siyasi boşluk ve yeni durumun getirdiği belirsizliğin Asya'yı çatışma bölgesi haline getirmesinden endişelenen Çin'in inisiyatifi ile sınır sorunlarının çözümü ve bölgesel güvenliğin tesis edilmesi amacıyla Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın katıldığı Şangay Beşlisi kurulmuştur. Çalışmada Şangay Beşlisi, yılda bir kez gerçekleştirilen en üst düzey zirve olan devlet başkanlığı zirveleri incelenerek Şangay Beşlisi'nin gelişen işbirliği alanları açıklanmıştır.

1991 yılında dağılan SSCB'nin halefi olarak kurulan Rusya Federasyonu, komünizmi terk etmiş ve ekonomik sorunlarla boğuşmaktaydı. Ancak Rusya Federasyonu, Çarlık Dönemi ve Komünist Dönemde sahip olduğu büyük devlet olma idealini kaybetmemiş ve 1993 yılında 'Yakın Çevre Doktrini' ilan ederek dış politikada arka bahçesi olarak gördüğü Orta Asya ve Doğu Avrupa ülkeleri üzerinde yeniden etkisini arttırmaya çalışmıştır. Rusya, arka bahçesi olarak gördüğü Orta Asya'ya Çin, ABD ve diğer Batılı ülkelerin nüfuz etme çalışmalarını takip etmiş ve bölgenin kontrolünden çıkmaması ve çatışma bölgesi haline getirilerek Rusya'nın güçsüzleştirilmesinin önüne geçmek amacıyla Çin ile bölgede stratejik işbirliği tesis etmiştir. Çin Halk Cumhuriyeti de bölgede Batılı ülkelerin etkisini kırmak istemiş ve sınır sorunları nedeniyle bölgenin çatışma bölgesi haline gelerek Asya'da istikrarın bozulmaması sebepleri ile Rusya ile stratejik işbirliğine olumlu yanıt vermiştir. Bu bağlamda 1996 yılında Çin'in Şangay kentinde kurulan Şangay Beşlisi mekanizması aracılığıyla Orta Asya ile ilgili rekabet halinde olduğu Rusya ile ortak menfaatler çerçevesinde işbirliğine gitmişlerdir. Bağımsızlığa hazırlıksız yakalanan Orta Asya ülkeleri ise ülkelerinde egemenlik, toprak bütünlüğü ve siyasi yapılandırmalarını oluştururken Rusya ve Çin Halk Cumhuriyeti'ni dengelemek amacıyla Şangay Beşlisi'ne katılmışlardır. Şangay Beşlisi ülkeleri, ilk zirve olan 1996 Şangay Zirvesinde 'Askeri Alanda Güven Arttırılmasına Dair Antlaşmayı' imzalayarak 7000 kilometrekareyi bulan sınır bölgelerinin 100 kilometre içerisinde askeri faaliyetlerin azaltılmasını sağlayarak aralarında güven tesis etmişlerdir. Moskova'da 1997 yılında yapılan ikinci zirvede ise 'Sınır Bölgelerinde Karşılıklı Silahsızlanmaya Dair Anlaşma' imzalanarak üye ülkelerin sınır bölgeleri beş ülkeden askerler tarafından korunması kararlaştırılmıştır. 2020 yılına kadar sürecek bu anlaşma ile sınırlarda üye ülkelerin şeffaf davranışlarda bulunması ve saldırganlık içeren tutumların önlenmesi amaçlanmıştır. 1998 yılında Alma Ata'da yapılan üçüncü zirve toplantısında Çin ve Kazakistan arasındaki sınır sorunları çözüme kavuşturulmuştur. Zirvede ayrıca bölgesel güvenlik ve sınır sorunlarının yanında ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi gerektiği de konuşulmuş ve Şangay Beşlisi'nin faaliyet alanı genişletilmiştir. Üç şeytani güç olarak algılanan 'Ayrılıkçılık, Dini Radikalizm, Terörizm' üzerinde ilk kez durulmuş ve bölgede bu tip faaliyetlerin önlenmesi gerektiği bildirilmiştir. 1999 yılında Bişkek'te yapılan dördüncü zirve toplantısında uluslararası konulara değinilerek üye ülkeler uluslararası sorunlarda ortak karar alabilme özelliklerini geliştirmeye başlamışlardır. NATO'nun Yugoslavya'ya yaptığı müdahaleye karşı çıkmış ve bu konuda ABD, eleştirilmiştir. Bu zirvede üye ülkeler ortak olarak Amerikan karşıtı tavır göstererek Şangay Beşlisi'nin ABD karşıtı olduğu imajı ortaya çıkmıştır. Bişkek zirvesinde bir 'Antiterör Merkezi' kurularak üye ülkelerin terörle mücadelede etkin işbirliği yapmaları amaçlanmış ve üye ülkeler arasındaki ilişki terörle mücadele konusunda da gelişmeye başlamıştır. Şangay Beşlisi, son zirvesini 2000 yılında Duşanbe'de gerçekleştirerek bu tarihten sonra Şangay İşbirliği Örgütü adını almıştır.

Duşanbe zirvesinde Şangay Beşlisi'nin sadece sınır güvenliği ve bölgesel güvenlik mekanizması olmaktan çıkıp çok taraflı bir işbirliği örgütüne dönüştürülmesi gerektiği üye ülkeler tarafından deklare edilmiştir. Zirvede Çin ile sınırı bulunmayan ilk ülke olarak Özbekistan, gözlemci üye sıfatıyla Şangay Beşlisi'ne dâhil edilmiştir. Özbekistan'ın Şangay Beşlisi'ne dâhil edilmesi, oluşumun artık ilk önceliğinin sınır sorunlarını çözmek olmaktan çıktığının bir göstergesidir.

Bu çalışmanın, birinci bölümünde Soğuk Savaş Dönemi ve Şangay Beşlisi incelendikten sonra 2001 yılında Şangay İşbirliği Örgütü'ne dönüşen ŞİÖ, yılda bir kez gerçekleştirilen devlet başkanları zirveleri merkezinde incelenmiş ve ŞİÖ'nün 2017' yılına kadar gösterdiği gelişmeler ele alınmıştır.

2001 yılında Şangay'da gerçekleştirilen zirvede Özbekistan'ın altıncı üye olarak örgüte katılmasının ardından örgütün adı Şangay İşbirliği Örgütü olarak değiştirilmiştir. Artık daha geniş bir alanda işbirliği platformu halini alan ŞİÖ, kurumsal yapılanma sürecini de başlatmıştır. Şangay Ruhü adıyla ifade edilen, ŞİÖ üyelerinin dünyaya sundukları yeni uluslararası sistem modeli Zirvede ilan edilmiştir. Şangay Ruhü altı maddeden oluşmaktadır. Şangay Ruhü; 'Karşılıklı güven, müşterek yarar, eşitlik, istişare, çok kültürlülüğe saygı ve birlikte kalkınma azmi' olarak ifade edilmiştir. Şangay Ruhü, Çin ve Rusya'nın ABD merkezli Batı uluslararası sistem anlayışına karşı Asya'nın uluslararası sistem düşüncesini yansıtmaya bakımından önemli bir kavramdır. Şangay Ruhü, Soğuk Savaş sonrası ABD'nin tek hegemon güç olarak dünya siyasetinde yer almasını Rusya ve Çin'in kabullenmediğinin bir göstergesidir. Soğuk Savaş döneminde Batı liberalizmine karşı komünizmi savunan Çin ve Rusya, yeni dönemde daha ılımlı bir politika izlediklerini göstermiştir. İlimli olmalarına karşın bu politikalarının liberalizmin öğretileri olmadığını aksine kendi kültür ve medeniyetlerinden aldıkları Asya değerleri ile oluşturulmuş Şangay Ruhü olduğunu dünyaya ilan etmişlerdir. Kurucu zirve olan Şangay Zirvesinde örgütün genel ilke, amaç ve çalışma prensipleri belirlenmiş ve bu amaçla faaliyet gösterecek örgüt organları oluşturulmuştur. Şangay İşbirliği Örgütü'nün kurulmasıyla Avrasya bir çatışma bölgesi olmaktan arınarak Doğu'nun siyasi, ekonomik ve güvenlik alanlarında işbirliğini geliştirmesini sağlayacak önemli bir bölgesel işbirliği mekanizması orta çıkmıştır.

Şangay İşbirliği Örgütü'nün ikinci zirvesi St. Petersburg şehrinde gerçekleştirilmiş ve zirvede 'Şangay İşbirliği Örgütü Tüzüğü' kabul edilmiştir. İkinci zirve, Bölgesel Anti-terör Merkezinin kurulması ile önemli bir zirve olmuştur. Bölgesel Anti-terör Merkezi kurularak üye ülkeler arasında 'Terörizm, Ayrılıkçılık ve Aşırılıkçılık' ile mücadelede bilgi alışverişi ve suçluların ilgili ülkelere iade edilmesi sağlanmıştır. Böylece Rusya ve Çin, Çeçenistan ve Doğu Türkistan'daki ayrılıkçı hareketlerin Orta Asya ülkelerinde rahatça hareket edebilmelerinin önünü kesmiştir. İç güvenliği sağlama konusunda ŞİÖ Bölgesel Anti-terör Merkezi başta Rusya ve Çin olmak üzere tüm üye ülkelere uluslararası destek sağlamak bakımından önem arz eden bir gelişme olarak görülebilir. Üçüncü Zirve 2003 yılında Moskova'da yapılmıştır. 2003 yılında Şangay İşbirliği Örgütü'nün organizasyon yapısı tamamıyla oluşturulmuş ve örgütün işlevselliği artmıştır. Dördüncü Zirve ise Taşkent'te yapılmıştır. Zirvede ŞİÖ'nün ekonomik faaliyetlerini geliştirilmesi amacıyla Kalkınma Fonu ve İş Konseyi kurulması ile Şangay İşbirliği Örgütü güvenlik ve ekonomik işbirliği geliştirilmiştir. Üye ülkeler ortak askeri tatbikat yapma kararı almışlardır. Zirvede ABD'nin Avrasya'da askeri

faaliyetlerinden duyulan rahatsızlık dile getirilerek ŞİÖ'nün Asya'nın güvenliğini dış desteğe ihtiyaç olmadan sağlayabileceği üye ülkeler tarafından vurgulanmıştır. 2004 yılında Moğolistan'a verilen gözlemci üye statüsü ile ŞİÖ, genişlemeye başlamıştır. 2005 yılında yapılan Astana Zirvesinde 2005'te Hindistan, Pakistan ve İran, örgüte gözlemci üye ülke olarak katılmışlardır. Böylece Şangay İşbirliği Örgütü Avrasya'nın en büyük ekonomik ve güvenlikle ilgili bölgesel teşkilatı olmuştur. ABD'nin Afganistan'daki terörle mücadelesine genel olarak destek veren ŞİÖ, ABD'nin bu durumu kullanarak Avrasya'da Çin ve Rusya'nın etki alanlarına yerleşmeye çalışmasına karşı çıkmışlardır. Bu bağlamda Astana Zirvesinde ABD önderliğindeki koalisyon güçlerine, Özbekistan'daki Hanabad, Kırgızistan'daki Manas üslerini kapatmak için tarih belirleme çağrısı yapılmıştır. Bu çağrı ve Çin ve Rusya'nın baskıları sonucu ABD'nin 2005 yılında Hanabad üssü, 2009'da ise Manas üssü kapatılmıştır. Türkiye de Şangay İşbirliği Örgütü'nü ilk olarak 2005 yılında başvuruda bulunmuştur. Ancak Avrasya'da ABD karşıtlığının yükselişte olduğu bu dönemde Çin'in karşı çıkması sonucu Türkiye'nin bu talebi kabul edilmemiştir. 2004 yılında Birleşmiş Milletlerde gözlemci statüsü elde eden Şangay İşbirliği Örgütü, 2006 yılında Şangay'da yapılan Zirvede BM'nin günümüz şartlarına göre reforme edilmesi gerektiğini savunmuştur. 2007 yılında yapılan Bişkek Zirvesinde ise ŞİÖ üye devletleri arasında 'uzun vadeli iyi komşuluk, dostluk ve işbirliği anlaşması' ve 'Hükümetler arası Kültür İşbirliği' anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmalar, ŞİÖ üye devletlerinin kültürel yaklaşmasını sağlamak amacıyla önem arz etmektedir. 2008 yılında Duşanbe'de yapılan zirvede Gürcistan sorunu damga vurmuştur. Rusya'nın Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlığını tanıması ŞİÖ üye devletleri tarafından kınanmıştır. Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlığını tanıyan Rusya Devlet Başkanı Medvedev, Zirvede iki ülkenin bağımsızlığını tanıması için üye ülke devlet başkanları ile ikili görüşmeler yapmıştır. Ancak aradığı desteği bulamamıştır. Diğer ŞİÖ üyesi ülkeleri Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlığını tanımamışlardır. Zirvede küresel gelişmelerin olumsuz yönde ilerlediği ifade edilmiştir. Küresel ekonomik krizin etkilerini göstermeye başlamasından ve çeşitli noktalardaki bölgesel çatışmalardan endişe duyan ŞİÖ üyeleri, günümüzde 'Güvenlik ve Gelişme'nin birlikte sağlanması gerektiğini vurgulayarak sorunların daha barışçıl yollar ile çözülmesi gerektiğini vurgulamışlardır. ŞİÖ'nün Avrasya'da güvenlik ve gelişme dengesini sağlayan bir örgüt olduğu bu zirve sonucunda orta çıkmıştır. 2009 yılında Yekaterinburg'da yapılan Zirve, küresel ekonomik krizin kötü etkilerinden kurtulmak için ŞİÖ üyelerinin yapması gereken ortak çalışmaların ele alındığı zirve olmuştur. Küresel mali krizle başa çıkılmasının siyasi, ekonomik güvenliğin ve enerji ve gıda güvenliğinin sağlanması ile mümkün olacağı ifade edilmiştir. 2010 yılında yapılan Taşkent Zirvesinde Kırgızistan'da yaşanan siyasi kriz ve küresel ekonomik kriz ana konular olmuştur. Ayrıca ŞİÖ'ye Yeni Üyelerin Kabulü Düzenleme Statüsü ve Yönetmeliklerinin oluşturulması, ŞİÖ'nün otoritesini artırma, organlarının etkinliğinin yasal çatısını geliştirme ve ŞİÖ üyeliği için kurumsal bir çerçeve oluşturması bakımından önemli bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. ŞİÖ'nün 10. Yılı olan 2011'de yapılan Astana Zirvesinde örgütün gelişen bir işbirliği mekanizması olduğu belirtilerek ŞİÖ'nün bloksuz ve eşitlik çerçevesinde küresel refahı hedefleyen bir örgüt olduğu ifade edilmiştir. ŞİÖ'nün Asya Pasifik bölgesinde çok taraflı işbirliğini ve bölgesel güvenliği sağlamayı amaçlayan bir örgüt olduğu vurgulanmıştır. Kuruluşunda sadece sınır güvenliğini sağlamayı amaçlayan ŞİÖ'nün 15 yılda geldiği konumu gösteren bu ifadeler ilerideki gelişmenin de habercisidir. Uluslararası sorunlara daha fazla değinen

ŞİÖ üyeleri bu zirvede de Zirvede Arap Baharına da değinmişlerdir. Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki istikrarsızlık konusundaki ciddi endişeler dile getirilmiştir. ABD'nin hâkimiyet bölgesi olan bu coğrafyalardaki sorunlara endişe ile yaklaşıldığının ifade edilmesi, Çin ve Rusya'nın ABD'nin faaliyetlerinden duyduğu rahatsızlığı ifade etmesi bakımından önemlidir. Ayrıca Zirvede Türkiye Diyalog Ortaklığı için başvuruda bulunmuştur. 2012 Zirvesi Pekin'de yapılmış ve 2011 yılında Şangay İşbirliği Örgütü Diyalog Ortağı statüsü için başvuran Türkiye'nin başvurusu Zirvede kabul edilmiştir. Türkiye, böylece NATO ve ABD müttefiki olarak Atlantikçi bloğun karşısında yer alan ŞİÖ ile ilişki kuran ilk ve tek ülke olmuştur. Bu durum Türkiye'nin diplomatik bir başarısı olmakla birlikte ŞİÖ üyeliği için riskler ve fırsatlar iyi analiz edilerek üyelik çalışmalarının sürdürülmesi gerekmektedir. Zirvede ŞİÖ'nün temel amaç ve ilkelerini paylaşan diğer kurum ve kuruluş ve ülkeler ile işbirliğinin geliştirilmeye devam edileceği belirtilmiş ve uluslararası toplumun ŞİÖ ile ilişki kurma konusundaki artan ilgisini üye ülkeler memnuniyetle karşılamışlardır. Bu durum ŞİÖ'nün ve üye ülkelerin, siyasi ve ekonomik gelişmelerinin uluslararası toplum için bir tehdit olmadığını göstergesi olarak aksine üye olmak isteyen diğer ülkelerin refahına katkı sağlayabilecek bir kuruluş şeklinde görüldüğünün göstergesidir. 2013 yılında Bişkek'te yapılan diğer Zirvede Suriye konusu gündem olmuştur. Suriye konusu bağlamında BM eleştirisi yapılmış ve BMGK'nin uluslararası toplumun barış ve refahını olumsuz etkileyen gelişmeleri önleyebilecek kabiliyetten yoksun olduğu belirtilmiştir. BM'nin uluslararası toplumu memnun edecek şekilde reforme edilmesi gerektiği bir kez daha vurgulanmıştır. Zirveyi 450 civarında gazetecinin takip etmesi ŞİÖ'nün gelişen uluslararası etkisinin bir göstergesi olmuştur. 2014 yılında Duşanbe'de yapılan Zirvede ise uluslararası sorunlara yine değinilmiş ve Suriye sorununun diplomatik yollarla çözülmesinin önemi bir kez daha belirtilmiştir. Irak'ta ortaya çıkan DAESH tehdidinin Orta Asya'da ve Doğu Türkistan'da olumsuz etki yapmasından duyulan endişe dile getirilmiştir. DAESH'in ortaya çıkması, ŞİÖ üye ülkeleri için önemli bir tehdit oluşturan terörizmin ülkelerinde yeniden canlanması tehdidi Terörizm konusunun ŞİÖ bünyesinde yeniden ilk sıraya çıkmasına neden olmuştur. Zirvede Çin, ŞİÖ üyelerine ortak kalkınma projeleri için 5 milyar dolar kredi açacaklarını belirterek ŞİÖ üyeleri ekonomik işbirliğini geliştirme çabalarının reel bir zemine oturmaya başladığının delili olmuştur. 2015 yılında Ufa'da yapılan Zirve 2014 yılında Örgüte üyelik için başvuran Hindistan ve Pakistan'ın üyelik prosedürlerinin başlatıldığı zirve olmuştur. Ayrıca Ufa zirvesinde, Beyaz Rusya'nın statüsünün gözlemci ülkeye yükseltilmesi ve Azerbaycan, Ermenistan, Kamboçya ve Nepal'e diyalog ortaklığı verilmesi kararı alınmıştır. İran ve Türkiye'nin statüsüyle ilgili değişiklik olmamıştır. Ufa Zirvesi ile ŞİÖ genişlemesini etkin bir şekilde sürdürerek Asya'nın yükselen yıldızı olan bir uluslararası işbirliği kuruluşu durumuna gelmiştir. Ufa Zirvesinde 2015-2025 ŞİÖ Gelişim Stratejisi açıklanmıştır. Gelişim Stratejisi Belgesinde ŞİÖ'nün, politika, güvenlik, ekonomi, kültürel ve insani ilişkilerin geliştirilmesi ve bölgenin işleyişine ve küreselleşme sürecine katılımının arttığı ifade edilmiştir. 2016 Taşkent Zirvesinde ise Şangay İşbirliği Örgütü'nün gelişen işbirliği yapısına vurgu yapılmıştır. ŞİÖ'nün tam üye, gözlemci üye ve diyalog ortağı ülkeler ile yapılanmasının genişleyerek dünyada kabul gördüğü ve Birleşmiş Milletler ve onun özel kurumları ile ortak ilişkilerin kurulduğu ve diğer uluslararası ve bölgesel yapılarla da işbirliğinin geliştirildiği vurgulanmıştır. Bu vurgu ABD'ye bir mesaj niteliğindedir. Rusya ve Çin'e uluslararası toplumda olumsuz bir imaj biçen ABD'nin bu politikasının Avrasya'da kabul görmediği böylece ortaya çıkmıştır. Çalışmamızda ŞİÖ'nün son

zirvesi olarak ele aldığımız 2017 Astana Zirvesi ise ŞİÖ'nün yeni bir evreye geçtiği bir zirve olmuştur. Hindistan ve Pakistan'ın tam üyelik başvurularının kabul edilmesi ile üye sayısı 8'e çıkan ŞİÖ, Batı Asya hariç tüm Asya'yı kaplayan bir kuruluş haline gelmiştir. ŞİÖ mevcut yapısının avantajını kullanarak üye ülkeler arasındaki işbirliğini derinleştirmeyi başarır ise şüphe yok ki dünyanın en etkili ve en büyük uluslararası örgütü olarak dünya siyasetini önemli ölçüde etkileyebilecektir. ŞİÖ, dünyaya model olacak uluslararası sistem felsefesini içeren 'Şangay Ruhü' ilkelerini de beklenen gelişme gerçekleştiği takdirde tüm dünyaya kabul ettirebilir. Böylece 1789 Fransız İhtilalinden beri dünyada kabul görmüş ve dünya siyasetini şekillendirmiş Batı normları yerine yenedünya düzeni Asya'nın normlarıyla oluşturulabilir. Bu durum ŞİÖ üyeleri arasındaki işbirliği çabalarını arttırırken Batılı ülkelerin ise dünyada etkisini kırmaktadır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ŞİÖ'nün işbirliği alanları anlatılarak örgütün uluslararası sistemdeki gücü ve etkisi ortaya konulmuştur. Bu bağlamda yapılan incelemelerde ŞİÖ'nün ilk olarak bir güvenlik örgütü olduğu konu ile ilgili kaynaklardan yararlanılarak anlatılmıştır. ŞİÖ bünyesinde bulunan ülkeler, Avrasya, dünya enerji kaynaklarının dörtte üçüne, dünya nüfusunun %70'ine, toplam ekonomik hasılanın %60'ına sahip olup jeopolitik düzlemde dünyanın en değerli ve en stratejik coğrafyasında bulunmaktadır. Jeopolitiğin bu denli önemli olması dünyanın ilgisini bu bölgeye çekmektedir. Bu durum, pastadan pay almak isteyen emperyalist Batı ülkelerinin bölgede çatışma ve ayrışma çıkararak bölgeyi kontrol altına almak istemeleri sonucunu doğurabilir. Batılı ülkelerin, bölgenin güvenliğini tehdit ettiği gibi bölge ülkeleri de Ortadoğu'da olduğu gibi kendi aralarında anlaşmazlığa düşüp bölgeyi yönetilemez kılarak bu nimetin kendilerine külfet olmasına neden olabilirler. ŞİÖ bu noktada devreye girerek üye ülkeler arasındaki sorunların diyalog yoluyla barışçıl bir şekilde çözülmesi için oluşturulmuş bir yapıdır. ŞİÖ'nün şuana kadar en başarılı olduğu alanın da güvenlik olduğunu söyleyebiliriz. ŞİÖ'nün en temel düşmanı üç şer olarak belirtilen 'Terörizm, Ayrımcılık, Aşırı milliyetçilik' olmuştur. Bu konuda üye ülkeler ortaklaşa mücadele etmek amacıyla Bölgesel Terörle Mücadele Ajansını kurmuşlardır. Üye ülkeler böylece aralarında istihbarat paylaşımı, suçluların iadesi, sınır aşan suçların önlenmesi gibi önemli konularda işbirliğini başarılı bir şekilde uygulayarak bölgede güvenliği tesis edebilmişlerdir. Ayrıca üye ülkeler ordularının uyumunu sağlamak ve askeri alanda işbirliğini geliştirmek için birçok askeri tatbikat yapmışlardır. Rusya'nın bölgenin en büyük silah ihracatçısı olması bölge ülkelerindeki askeri teçhizatın uyumlu olması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Aynı uyumun siyasi işbirliğinde de tesis edilmesi durumunda dünyanın en büyük askeri gücünü ŞİÖ oluşturacaktır.

Şangay İşbirliği Örgütü'nün ikinci önemli işbirliği ise ekonomik işbirliğidir. Çin ve Rusya'nın 1990'lı yıllarda belirttiği gibi günümüzde 'güvenlik-gelişme' olmaz olmaz ikilidir. ŞİÖ'nün iki lider ülkesi bu fikirle ŞİÖ'yü güvenlik ve ekonomik gelişmenin sağlanması için etkin bir işbirliği örgütüne dönüştürmüşlerdir. Çalışmamızda bu durum ŞİÖ ve ekonomi başlığı altında incelenmiş ve ilgili kaynaklardan elde edilen veriler ışığında değerlendirilmiştir. ŞİÖ ekonomik işbirliğinin ilkelerini Şangay Ruhü ilkeleri oluşturmaktadır. Karşılıklı yarar ve ortak faydanın amaçlandığı ŞİÖ üyeleri ekonomik ilişkileri her geçen gün gelişen bir seyir izlemektedir. ŞİÖ ekonomik ilişkilerine çağ atlatılacak gelişme ise Çin'in Bir Kuşak Bir Yol projesidir. Yavaş yavaş

hayata geçen proje hem siyasi bağımlılığı hem de ekonomik bağımlılığı arttırarak ekonomik refahı arttırmasının yanında Bölgenin güvenliğine de büyük katkı sağlayacaktır. Ekonomik menfaatlerini kaybetmek istemeyen Bölge ülkeleri, uluslararası ilişkilerde daha yapıcı bir politika takip edeceklerdir.

Çalışmada, ikinci bölümde ŞİÖ'nün üye ülkeler ile ilişkileri de ilgili kaynaklardan yararlanarak incelenmiştir. Üye ülkelerin ŞİÖ'den beklentileri, ŞİÖ'de bulunma amaçları, karşılaştıkları riskler ve fırsatlar incelenmiştir. Çin ve Rusya, ŞİÖ'nün kurucu üyeleri olarak Avrasya'da güvenliği tesis etmek, ekonomik gelişme ve refahı sağlamak ve ABD hegemonyasına karşı kendi uluslararası sistem düşüncelerini dünyada uygulayabilmek amacındadırlar. Orta Asya ülkeleri ise dış politikada denge ve tarafsızlık ilkesine göre hareket ederek Rusya ve Çin ile ilişkilerini geliştirmek isterken bu ülkelerin üzerlerinde tahakküm kurmalarını ise denge politikası ile önlemek istemektedirler. Asya'nın yükselen gücü olan ve Çin'den sonra dünyanın en kalabalık ülkesi olan Hindistan ise gelişen ekonomisi ve sanayisi için artan enerji ihtiyacını üye ülkelerden karşılayabilmek ve yeni pazarlar elde edebilmek amacıyla ŞİÖ bünyesinde yerini almıştır. Bir diğer yeni üye Pakistan, ŞİÖ'nün bölgesel güvenliği sağlama başarısından yararlanmak istemektedir. Zayıf bir ekonomisi olan Pakistan, uluslararası alanda ŞİÖ üyeliği ile kendisine yeni bir kapı açmak ve dünyanın en büyük pazarına sahip ŞİÖ üyesi ülkeler ile ekonomik işbirliğini geliştirerek ülkesinde refahı arttırabilmek amacıyla ŞİÖ ile ilişki içerisindedir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise Türkiye'nin ŞİÖ üyelik süreci incelenmiştir. İlk olarak Türk dış politikasının Avrasya yönelimi incelenerek ŞİÖ üyeliğine başvurmasının altyapısal nedenleri detaylı olarak analiz edilmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında Batı Bloku içerisinde yer alan ve NATO üyesi olan Türkiye Cumhuriyeti'nin SSCB ile ilişkisi bulunmamaktaydı. Ancak SSCB'nin dağılması ve komünizmin terk edilmesi Türkiye'nin Bölgeye ilgisini arttırmış ve yeni konjonktür Türkiye'nin Avrasya yöneliminin başlangıcı olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti ilk olarak Orta Asya Türk cumhuriyetleri ile Bölgede ilişki kurmuş daha sonra da Rusya ile ilişkilerini günümüze kadar ilerletmiştir. Türk dış politikası şuan geldiği noktada Avrasyacılığın Batıcılıktan daha hâkim bir duruma geldiği bir politika olmuştur. Çalışmada bu durumun nedenleri detaylı olarak incelenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın son yıllarda ifade ettiği gibi tehdit artık Doğudan değil Batılı müttefiklerimizden geliyor. Son yıllarda yaşanan gelişmeler Türk halkında Amerikan ve AB karşıtlığını büyük oranda arttırmıştır. Halk arasında yaşanan bu karşıtlık devlet nezdinde daha ağır ve yumuşak şekilde dile getirilse de Türk politika yapımcıları Batıdan ümitlerini keserek dış politikada alternatif arayışlarını geliştirmeye başlamışlardır. Türkiye bu bağlamda Soğuk Savaş Döneminde Batı Blokunun ve Türkiye'nin en büyük düşmanı olan SSCB'nin ardılı Rusya Federasyonu ile ilişkilerini stratejik düzeyde geliştirmeyi başarmıştır. Bu durum Batılı ülkeler tarafından kaygıyla izlenmekle beraber Türkiye'yi tekrar yanlarına çekebilecek reel politikalar üretememektedirler. Türkiye ve Rusya ile ilişkileri stratejik düzeyde gelişme göstermektedir. İki ülke cumhurbaşkanlarının 2017 yılında 6 kez görüşmeleri ilişkilerde geline düzeyi ortaya koymaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu ile ilişkilerini ikili düzeyde geliştirmesine rağmen son dönemlerde ŞİÖ üyeliği ile ilgili devlet yetkileri tarafından açıklama yapılmamıştır. Türkiye, dış politikasında Avrasya'ya yönelik politikalarını geliştirmektedir. Konu ile ilgili kaynaklar

işığında Çalışmamızda Türkiye'nin ŞİÖ'ye üyelik yaklaşımı ve üye ülkelerin Türkiye'nin ŞİÖ üyeliği konusundaki politikaları incelenecektir.

Araştırmanın Problemi

1. Problemin Durumu

Dünya tarihi açısından çok kısa bir süre sayılan 20 yıl arayla iki dünya savaşının yaşanması, gelişen teknoloji ve savaş sanayisi ile savaşların tahribat gücünün artması ile dünyanın üçüncü bir savaşı kaldıramayacağı düşüncesi devletler nezdinde diplomasi ve uluslararası örgütlerin önemini yadsınamaz bir durum olduğunu ortaya çıkarmıştır. Nitekim İkinci Dünya Savaşında bile orduların genel envanterini Birinci Dünya Savaşından kalma eski teknoloji silahlar ve atlı birlikler oluşturmaktaydı. Ancak İkinci Dünya Savaşının sonlarında atom bombasının bulunması ve Soğuk Savaş döneminde hem nükleer silahların yaygınlaşması hem de askeri sanayinin hızla gelişmesi ve ülkeler arasındaki silahlanma yarışının hızla artması olası yeni bir savaşta tarafların karşılıklı yok olması durumunu ortaya çıkarmıştır. Bu yüzden Soğuk Savaş sürecinde ve devamında günümüze kadar gelen süreçte ABD, Rusya, Çin gibi ülkeler askeri olarak karşı karşıya gelmekten kaçınmakta ve sorunlarını uluslararası platformlar aracılığıyla çözmeye çalışmaya özen göstermektedirler. Şangay İşbirliği Örgütü bu konjonktürde ortaya çıkmış bir uluslararası örgüt olarak Avrasya'da bölgesel güvenlik, siyasi, ekonomik ve kültürel entegrasyon ve gelişimi sağlama amacı gütmektedir.

Orta Asya, enerji ve güvenlik açısından Çin ve Rusya için stratejik bir öneme sahiptir. Sovyetlerin çöküşü ile Çin'in yükselişi aynı döneme rastlamış ve Orta Asya'da yaratılan siyasal boşluğa Çin'in yönelmesine fırsat yaratmıştır². Ve 1996 yılında Boris Yeltsin'in Çin ziyareti sırasında beş ülkenin katılımıyla Şangay Beşlisi kurulmuştur.

Şangay Beşlisi, Çin ve Rusya'nın inisiyatifi ile kurulmuş ve ilk etapta Soğuk Savaştan beri devam eden sınır sorunlarının çözümünde etkili olmuştur. 1999 yılından sonra bölgesel güvenlik ve ekonomik işbirliği teşkilatına dönüşmeye başlamış, 2001 yılında ise Özbekistan'ın da dâhil olmasıyla bütünlüğünü tamamlamıştır³.

Şangay İşbirliği Örgütü ile ABD'nin Orta Asya'daki etkinliği kırılabilmiş, Çin ve Rusya ise Orta Asya'da daha rahat hareket edebilme fırsatı yakalamışlardır. Orta Asya ülkeleri ise ŞİÖ'yü Rusya-Çin-ABD arasında bir denge unsuru olarak kullanmaktadırlar. ŞİÖ sayesinde hem bu süper güçlerin kendi üzerlerinde tek başlarına bir hegemonya kurmalarını önlemeyi hem de dış politikada ve ekonomide dış pazarlara rahat açılabilmeği hedeflemektedirler.

Şangay İşbirliği Örgütü, Asya'da barış ve güvenliği sağlamak ve Asya ülkelerinin ekonomik refaha kavuşması için gerekli bir örgüttür. ŞİÖ sayesinde ülkeler bir araya gelerek bölgesel sorunları daha rahat konuşup halledebilmektedirler. Ancak ŞİÖ,

² Erkin Ekrem, *Çin'in Orta Asya Politikaları*, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi. İnceleme-Araştırma Dizisi, Ankara, 2011, s. 6.

³ Bilal Yıldırım, "Şangay İşbirliği Örgütü Ve Türkiye", *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi*, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/283/sangay_isbirligi_organu_ve_turkiye (Erişim Tarihi: 05.12.2017).

henüz AB gibi örgütsel yapısını derinleştirebilmiş değildir. Üye ülkeler uluslararası konularda daha çok bireysel hareket etmektedirler. Bu şüphesiz ki üye ülkelerin menfaat uyuşmazlığından kaynaklanmaktadır. Birliğin gelişmesi için ortak menfaatlerin çoğaltılması gerekmektedir. Bu gibi sıkıntılara rağmen ŞİÖ gelişmesini devam ettirerek uluslararası arenada geleceğin en etkin uluslararası örgütlerinden biri olma yolunda ilerlemektedir.

Soğuk Savaş döneminde Batı Blokunda yer alan Türkiye, dış politikada yakın zamana kadar sadece AB ve ABD eksenli hareket etmiştir. Ancak AB'nin Türkiye'ye verdiği sözleri yerine getirmemesi, ABD'nin Suriye'nin kuzeyinde PYD terör örgütü ile ilişkileri, 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrası ABD ve AB ülkelerinde bulunan Paralel Devlet Yapılanması(PDY) lideri ve üyelerinin ve PKK'lı teröristlerin Türkiye'ye iade edilmemesi, bu teröristlerin ABD ve Avrupa'da serbest bir şekilde hareket edebilmesi gibi konular yüzünden Türkiye'nin Batı ile olan ilişkileri bir hayli gerilmiş durumdadır. Batı ile ilişkileri gerilen Türkiye bu süreçte Rusya ve İran'la yakınlaşmıştır. SSCB tehdidine karşı kurulmuş bir NATO üyesi olan Türkiye, Rusya'dan S-400 füzeleri alacak konumuna gelmiştir. Türkiye'nin Rusya ile yakınlaşmasında Batının Türkiye'ye karşı izlediği olumsuz politikaların yanında son dönemlerde Türkiye'nin çok yönlü bir dış politika stratejisi izlemesinin de etkisi büyüktür. Konuya Türk dış politikasının çok boyutluluk ilkesi açısından yaklaşıldığında ise Türkiye'nin ŞİÖ ile belli bir kurumsal ilişki geliştirmeyi başarabilmiş tek NATO üyesi olması ve böylece günümüz dünya siyasetinde birbirlerinin en önemli stratejik rakibi sayılan bu iki örgütle aynı anda ilişki kurma yeteneğini kazanması oldukça önemlidir⁴.

2. Araştırmanın Önemi

Şangay İşbirliği Örgütü, Soğuk Savaş sonrası Orta Asya'da oluşan jeopolitik boşluğun Avrasya Bölgesini çatışma ve istikrarsızlık bölgesi haline gelmekten korumuş etkili bir uluslararası yapıdır. Jeopolitik olarak Avrasya'da faaliyet gösteren Şangay İşbirliği Örgütü, dünya enerji kaynaklarının dörtte üçüne, dünya nüfusunun %70'ine ve dünya ticaret hacminin %60'ına sahip bir yapıdır. Ekonomik üstünlüğün Asya Kıtasına evrilmesi Avrasya ülkelerinin Şangay İşbirliği Örgütü'ne olan ilgisini her geçen gün arttırmaktadır. Batı ile ilişkilerinde gerileme döneminde bulunan Türk dış politikasında Avrasya'nın önemi artmıştır. Çok yönlü dış politikasının ve ekonomik kalkınmanın sürdürülebilmesinin bir gereği olarak ŞİÖ, Türkiye için doğru bir ortaktır.

3. Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, Batı Asya hariç, Asya Kıtasının tamamını kapsayan Şangay İşbirliği Örgütü'nün gösterdiği gelişimi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ŞİÖ üyeliğinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini gerekli incelemeleri yaparak ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu çalışmayı gerçekleştirmemizdeki temel amaç, 1996-2017 yılları arasında ŞİÖ'nün gelişimini inceleyerek tehdit algılaması Doğudan Batıya kayan Türkiye'nin Avrasya'nın en etkili uluslararası kuruluşlarından olan ŞİÖ'de tam üyelik statüsünü elde edip edemeyeceği ve bu durumun oluşturacağı fırsat ve riskleri tespit etmektir. ŞİÖ, Türkiye'de hak ettiği yeri bulamamıştır. Çalışmamızın ikinci amacı ise Türkçe

⁴ Emre Erşen, "Türk Dış Politikasında Avrasya Yönelimi ve Şangay İşbirliği Örgütü", *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 2013, Cilt: 5, Sayı: 52, s. 20.

literatürde üzerinde çok fazla çalışma yapılmayan ŞİÖ'yü inceleyerek konun öneminin daha iyi anlaşılabilmesi için akademik bir katkıda bulunmaktadır.

4. Araştırmanın Varsayımları

Şangay İşbirliği Örgütü SSCB'nin dağılması sonucu ortaya çıkan yeni devletler olan, Rusya Federasyonu, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ile Çin'in sınır sorunlarını çözmek amacıyla 1996 yılında Şangay Beşlisi adıyla kurulmuş uluslararası bir örgüttür. 2001 yılında Özbekistan'ın üye yapılmasıyla Şangay İşbirliği Örgütü adını alan yapının 2017 yılında Hindistan ve Pakistan'ın da tam üye olarak örgütte yer alması nedeniyle ilerleyen süreçte Dünyanın en etkili uluslararası örgütlerinden birisi olacağı varsayılmaktadır. Dış politikasında son dönemde Avrasya yönelimi ağır basan Türkiye'nin üyeliğinin ise Rusya ve Çin ile ilişkilerini geliştirerek Şangay Ruhu ile uyumlu bir ülke haline gelmesi sonucu mümkün olduğu varsayımı yapılmaktadır.

5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmada, Şangay İşbirliği Örgütü'nün 1996-2017 yılları arasındaki gelişim aşamaları kronolojik bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. ŞİÖ'nün üç başat gücü Çin, Rusya ve Hindistan'ın hedefledikleri uluslararası sistem çalışmaları incelenerek bu durumun ŞİÖ'ye yansımaları analiz edilmiştir. Diğer üye ülkelerin ŞİÖ'deki amaç ve hedefleri de incelenerek gerekli veriler ortaya konulmuştur. ŞİÖ'ye üyelik yolunda ilerleyen Türkiye'nin üyelik durumu incelenerek eldeki veriler ışığında Türkiye-ŞİÖ ilişkilerinin geldiği durum ortaya konulmuştur.

Yöntem

1. Araştırma Modeli

Çalışma, ilişkisel araştırma modelinde, literatür taraması ile yapılan bir araştırma sonucu hazırlanmıştır.

2. Verilerin Toplanması

Verilerin toplanmasında; konu ile ilgili olarak yerli ve yabancı kitaplar ve makalelerden, akademik kaynaklardan, internet ortamındaki akademik kaynak tarama sitelerinden, Türkçe ve İngilizce kaynaklı haber siteleri, resmi açıklamalardan, kütüphane kataloglarından ve konu hakkında literatürde yer alan eserlerden istifade edilmiştir.

3. Verilerin Yorumlanması

Konu ilgili bilgilerin incelenmesi ve yorumlanmasında nitel araştırma tekniklerinden doküman incelemesi uygulanmıştır.

Kuramsal Çerçeve

Dünya tarihi incelendiğinde, küresel siyasetin büyük devletler arasında şekillenmekte olduğunu görmekteyiz. Küçük devletler, uluslararası ilişkilerde büyük devletlerin politik amaç ve hedeflerini gerçekleştirmede bir araç olarak kullanılmışlardır. Aynı durum yakın dönem dünya tarihi açısından da geçerli olmuştur. Soğuk Savaş döneminde

Dünya, ABD-SSCB arasında kümelenmiştir. Ancak bu süreçte geçmiş tecrübelerden farklı olarak ulus devletler bölgesel işbirliği arayışlarına ağırlık vermiş ve bölgelerinin kaderini bölge ülkeleri ile ortaklaşa belirlemişlerdir. Bu politikanın en iyi örneği şüphesiz Avrupa Birliği'dir. 20 yıl arayla yaşanan iki dünya savaşında birbirleri ile savaşan Avrupa ülkeleri, savaşların devam etmesi durumunda yok olma riski ile karşı karşıya kaldıklarını fark edince ortak bir Avrupa ideali çerçevesinde bir araya gelebilmişlerdir. Soğuk Savaş sonrası ABD ve Rusya'nın hakimiyet bölgelerinde Soğuk Savaş dönemindeki gibi katı müttefiklik ilişkileri kalmayınca Asya, Amerika ve Afrika Kıtalarındaki ülkeler de AB örneğinde olduğu gibi bölgesel işbirliği mekanizmaları oluşturmaya başlamışlardır. Yeni konjonktürde oluşan ulus-aşırı ağların ve diğer küresel yönetim organlarının sayısının artması, geleneksel diplomasiyi yerini alarak siyaseti küreselleştirmiştir.⁵

Birinci dünya savaşında yaşanan yıkımın tekrar etmemesi için sorunları barışçıl yollardan çözmek amacıyla 1920 yılında bugünkü Birleşmiş Milletler'in temeli olan Milletler Cemiyeti kurulmuştur. İdealistler, yeniden bir dünya savaşı yaşanmaması için hukuka saygı ve ortak evrensel değerlerin merkeze alındığı Milletler Cemiyeti gibi uluslararası örgütlerin gelişmesine dayanan yeni bir uluslararası sistemin kurulması taraftarıydılar⁶. İdealizm, uluslararası ilişkilerin özünde barışçıl olduğunu savunmaktadır. Her ulusun bağımsız olması gerektiği ve sorunların uluslararası örgütler aracılığıyla barışçıl yollardan çözülmesi gerektiğini savunur. Devletlerarasındaki işbirliğinin artırılması savaş olasılığını azaltacaktır. Fakat İkinci Dünya Savaşını öngörme ve önlemedeki başarısızlıkları idealizmin sonunu hazırladı ve 1945'ten sonra realist yaklaşımın uluslararası ilişkilerde uygulanmasının yolunu açtı⁷.

Avrupa'da faşizmin yayılması, SSCB'nin komünizmi yayma çabaları, ekonomik krizler Avrupa'yı İkinci Dünya Savaşına doğru götürürken idealistlerin iyimser yaklaşımları yerini güç odaklı realist yaklaşıma bırakmıştır. İnsanın doğasının savaşa meyilli olduğunu savunan realist yaklaşım, uluslararası ilişkilerde tek gerçekliğin güçlü olmak olduğunu savunmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası yeni oluşan güç dengesinde realizmin hâkim olduğunu söyleyebiliriz. İki bloğun temsilcileri olan ABD ve SSCB, askeri teknolojilerini geliştirerek hâkim oldukları bölgelerde etkilerini arttırmışlardır. Realist düşünürlerden Morgenthau, uluslararası sistemin anarşik bir yapıya sahip olduğunu ve çatışmanın hüküm sürdüğü bu anarşik yapı içerisinde güvenlik endişesine kapılan devletlerin ulusal çıkarları doğrultusunda sürekli güç peşinde koşan ve elde ettikleri güç ile diğer devletlerin üzerinde egemenlik kurmaya çalışan yapılar olduğunu savunmaktadır⁸. ABD ve SSCB Soğuk Savaş sırasında bu politikayı izlemişlerdir.

İkinci Dünya savaşı sonrasında ABD, dış politikasında demokrasiyi ve evrensel olarak adlandırılan Batı değerlerini yaymayı temel öge olarak benimsemiş ve

⁵ Terry Nardin vd., (Çev. Rahim Acar), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Küre Yayınları, İstanbul, 2013, s. 371-376.

⁶ Mustafa Aydın, "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1996, 71-114, s. 91.

⁷ Aydın, a.g.e., s. 92.

⁸ Sinem Akgül Açıkmeşe, "Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2004, Cilt: 1, Sayı: 1, s. 10.

devletlerarası sorunların çözümünde uluslararası örgütleri aktif hale getirmiş, sınırların kalkması, ticaretin serbestleşmesi, karşılıklı bağımlılığın artmasını sağlayarak olası bir savaş riskini en aza indirmeyi planlamıştır. Liberal teorinin ana argümanları olan bu metot Avrupa bütünleşmesini oluşturmuş ve Batının, Avrupa Birliği çatısı altında savaş yıkıntılarını ortadan kaldırmasını sağlamıştır.

Liberalizm, insan doğasının barışı arzuladığını, savaş ve yıkımlardan kaçındığını savunmaktadır. Barışın tesis edilmesi için de liberal demokrasilerin yayılması gerekir. Liberal demokrasilere sahip ülkeler, sorunların çözümünde demokratik araçları kullanır. Kapitalizm sayesinde mallar serbest bir şekilde piyasada dolaşır ve devlet sadece ticaretin korunması görevini üstlenir. Uluslararası ticaretin serbestleşmesi karşılıklı bağımlılığı getirir. Karşılıklı bağımlılığı artan ülkeler savaştan kaçınır. Fakat liberalizmde, liberal olmayan ülkelerle çatışma riski vardır. Bu yüzden liberal değerlerin yayılması ile bu ülkeler uluslararası topluma entegre olabilecektir.

Avrupa Birliği, liberal değerlerin yayılması ve Ortadoğu ve Asya ülkelerinin barışçıl uluslararası sisteme entegre olması için en önemli işlev gören uluslararası örgüttür. Özellikle Birinci Dünya savaşının ana aktörlerinden olan Türkiye, Avrupa Birliği kriterlerini ülkesinde tesis ederek liberalizmin Ortadoğu'daki ana taşıyıcısı konumundadır. Halkının yüzde doksan dokuzu Müslüman olan Türkiye laik ve demokratik bir cumhuriyet olarak liberal uluslararası sisteme entegre olmuştur. Osmanlı devletinin varisi olan Türkiye, etki alanı olan Ortadoğu'da bu konuda önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Avrupa, dünya üzerinde liberal demokrasinin en güçlü uygulandığı bölgedir. AB, uluslararası değil, ulusüstü bir örgüt olarak üye devletlerin egemenlik yetkilerini kullanmaktadır. Ulus devlet olma aşamalarını asırlar öncesinden tamamlayan köklü bir devlet geleneğine sahip Avrupa ülkeleri, egemenliklerinin önemli bir kısmını bir üst otorite olan AB'ye devrederek barışı tesis etmiş ve refah bir yaşam düzeyine ulaşmışlardır. Soğuk savaş sonrası SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Rusya Federasyonu ve Çin'in oluşturduğu Şangay İşbirliği Örgütü henüz bu çapta bir işbirliğine hazır değildir. Shaun Narin'e göre Asya gibi bölgelerde çok taraflı işbirliği örgütlerinin kurulabilmesi için üyelerin devlet egemenliklerinin desteklenerek ulus inşa süreçlerine yardım edilmesi gerekmektedir⁹. Zira Orta Asya ülkeleri, ŞİÖ vasıtasıyla Rusya, Çin ve ABD'yi birbirlerine karşı denge unsuru olarak kullanıp üzerlerinde hegemonya kurmalarını önlemek ve kendi devlet geleneklerini oluşturmak istemektedirler. Asya'da uluslararası örgüt oluşturabilmenin en önemli şartı, üye devletlerin egemenliklerini üye olunan uluslararası örgüte devretmek değil; ülke egemenliği besleyici bir örgüt oluşturmaktır.

Şangay İşbirliği Örgütü Zirve bildirimlerinde de ifade edildiği gibi günümüz dünyasında sınırların önemini yitirmesi, ülkelerin artan karşılıklı bağımlılığı, ticaretin küreselleşmesi olgularına Avrasya ülkeleri kayıtsız kalamayarak bölgesel işbirliği örgütleri kurmuşlardır. Küreselleşme dünyanın her bölgesinde bölgeselcilik dalgasını

⁹ Stephen Aris, *The Shanghai Cooperation Organisation: 'Tackling The Three Evils': A Regional Response to Non-traditional Security Challenges or an Anti-Western Block?*, Europe-Asia Studies, Cilt: 6, Sayı: 3, S. 463; aktaran, Gökçen Oğan, Şangay İşbirliği Örgütü: Bölgesel Güç Dengeleri Açısından, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2009, s. 12 (**Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi**).

doğurmuştur. Aynı bölgede bulunan ülkeler ortak fırsat ve risklere sahip oldukları için bir araya gelebilmektedirler. Bölgeselci yapılanmaları küresel yapılanmalardan ayıran üç önemli değişken bulunmaktadır:

- Öncelikle bölgeler yukarıdan müdahaleye yapısal olarak açıktırlar. Bölgesel alt sistemler küresel sistem gibi kapalı bir yapıda değildirler.
- Coğrafi yoğunluk güvenlik ikilemidir. Aynı coğrafyayı paylaşan devletler ortak güvenlik sorunlarına sahiptirler. Belli bir coğrafyada bulunan tehditler siyasi sınırların etkisi dışında bölgeye dağılmıştır. Lokal olarak çözülmesi zor olan sorunlar bölgesel dinamiklerin oluşmasına neden olur. Bölgesel örgütlenmeler sayesinde ortak sorunlar ülkelerin ortak çözüm mekanizmaları kurmaları sayesinde daha rahat çözebilmektedirler.
- Bölgede, kritik bir kütle olan zayıf devletler bölgesel güvenlik ikilemini içe doğru çevirir. Böylece bölgede tehditlere karşı ortak tepki oluşturulabilir.¹⁰

¹⁰ Robert E. Kelly, "Security Theory in the New Regionalism", *International Studies Review*, 2007, Sayı: 9, s.2.

BİRİNCİ BÖLÜM

1996-2017 YILLARI ARASINDA ŞANGAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

1.1. Soğuk Savaş Sonrası Dönem

20. Yüzyıl, dünya tarihinde çok önemli değişimlerin yaşandığı bir yüzyıl olmuştur. İki dünya savaşının yaşandığı, büyük imparatorlukların yıkıldığı, Dünyanın Batı ve Doğu Bloku arasında ikiye ayrıldığı, dünya siyasetinde uluslararası örgütlerin etkisi ve öneminin arttığı teknolojinin hızla geliştiği ve dünyayı yok edebilecek seviyede güçlü nükleer silahların yayıldığı bir yüzyıl olmuştur.

Hitler'in Kavgam adlı eserinde 'Dünyanın altını üstüne getiren büyük olayların tamamı yazı ile değil, söz ile meydana getirilebilir. İşgal altındaki topraklarımız anavatana ateşli protestolarla değil, kılıcın indirdiği zafer darbeleriyle katılabilir' düşünceleriyle başlamasına neden olduğu İkinci Dünya Savaşı, sonuçları itibarıyla dünya tarihinin akışını değiştirmiştir.¹¹ Savaşın 1943 yılından sonra müttefiklerin lehine dönmeye başlamasından itibaren müttefikler arasında savaş sonrası düzen için görüşmeler başlamıştır. Avrupa'nın İkinci Dünya Savaşından ağır tahribatla çıkması, süper güç İngiltere'nin savaştan galip ayrılmasına rağmen yıpranarak zayıflaması sonucu ABD ve SSCB süper güç olarak ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda kapitalist-sosyalist ittifak, faşist Almanya ve Japonya'yı yenilgiye uğratmıştır. Bu amacın gerçekleşmesinin ardından savaşın galipleri arasındaki kapitalizm-sosyalizm uzlaşmazlığı soğuk savaşın doğmasına sebep olmuştur¹².

SSCB tehdidine karşı koyacak güçleri kalmayan Avrupa ülkeleri ABD'nin savaş sonrası Monroe Doktrini çerçevesinde tekrar kıtasına çekilmesini istemeyerek SSCB'ye karşı ABD saflarına katıldılar. SSCB'de yayılmacı politikasına devam etmekteydi. Doğu Avrupa'da SSCB yanlısı komünist iktidarlar kurulması Batı Avrupa ülkeleri ve ABD'yi endişelendirmiştir. Nükleer silah sahibi olan ve sanayisini sürekli geliştiren SSCB'nin komünizmi yayma politikası sonucunda Batı Blokunda ortak bir savunma teşkilatı olan NATO'nun 1949 yılında kurulmasına karar verilmiştir. NATO'nun kurulması SSCB'nin Avrupa'da yayılması önünde önemli bir engel teşkil etmiştir. Almanya'nın da Doğu ve Batı olarak ikiye bölünmesi Soğuk Savaş iyice gün yüzüne çıkartmıştır. SSCB ise kızışan Soğuk Savaş içerisinde Batı Blokuna karşı Doğu Blokunun ortak güvenliğini sağlayacak olan Varşova Paktı'nı 1955 yılında oluşturmuştur.

SSCB, hâkim olduğu Doğu Avrupa'da ideolojik birliği geliştirmek için 1947 yılında Kominform'u kurdu. Kominform'un kuruluşu ABD'nin SSCB etkisinden kurtarmak istediği Türkiye ve Yunanistan'a Truman Doktrini planı dâhilinde yaptığı yardımlar ve Batı Avrupa ülkelerinin toparlanması için oluşturulan Marshall Planının hemen sonrasında kurulması dikkat çekmektedir. Bu durum da göstermektedir ki ABD ve SSCB, Soğuk Savaş boyunca karşılıklı stratejik hamlelerle hâkimiyet bölgelerini korumaya çalışmışlardır. ABD'nin Marshall planına karşılık SSCB, Doğu Avrupa ülkelerinin kalkınması ve bu ülkelerin ekonomisini kendi ekonomisi ile entegre etmek

¹¹ Adolf Hitler, (Çev. Ahmet Çuhadır), Kavgam, Kumsaati Yayınları, İstanbul, 2002, s.311.

¹² Umut Berkcan, " Gönülsüz Muhabbetten Dostluğa: 1949 Çin Devrimiyle Birlikte Sovyetler Birliği-Çin Komünist Partisi/Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinin Değişen Yüzü", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2017, Sayı:26, s.379.

için ise 1949 yılında Comecon'u kurarak Doğu Blokunda ekonomik bütünleşmeyi sağlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Çin'de şiddetlenen iç savaşın galibi Ekim 1949 yılında komünistler olmuştur. SSCB'nin büyük destekleriyle gerçekleşen Çin devrimi ile Doğu Bloku büyük bir müttefik kazanmıştır. Çin devrimi, SSCB'ye büyük bir müttefik kazandırmanın yanı sıra büyük de bir rakibin doğuşu olmuştur. Çünkü Çin, güçsüz Doğu Avrupa ülkeleri gibi SSCB'nin kolayca yönetebileceği bir ülke değildir. Nitekim iki ülke arasında 1950 yılında yapılan ve 30 yıllık bir plan içeren Dostluk, İttifak ve Karşılıklı Yardım Antlaşması ile başlayan ilişkiler Çin'in zamanla bağımsız bir dış politika takip etmesiyle bozulmuştur.

Stalin'in 1953 yılında ölmesiyle yerine geçen Kuruşçev, Batı ile ilişkilerde yumuşamaya gitmiştir. Bu duruma karşı olan Çin lideri emperyalizmi sürekli düşman olarak göstererek ilişkilerin yumuşamaması taraftarıydı. Komünizmin farklı yaklaşımlarını sergileyen iki ülkenin arası giderek açılmaya başlamış ve bu durum sınır çatışmalarına kadar varmıştır. Kuruşçev'in, Stalin dönemi sosyalizm politikalarını yumuşatma düşüncesini Çin yönetimi ihanet olarak görmüştür. İki ülke arasındaki gerilim 1960'lı yıllarda sınır çatışmaları ile zirveye çıkmıştır. Çatışmaların savaşa dönüşerek SSCB'nin Çin'e yapacağı olası bir nükleer saldırı ile üçüncü dünya savaşının başlamasından çekinen ABD, arabuluculuk yaparak çatışmaların sonlanmasını sağlamıştır.

İki ülke komünizmin farklı versiyonlarını uygulamış SSCB'deki Stalinizm, Leninizm'e karşılık Çin, Maoizm adı altında kendi komünizm anlayışına göre hareket etmiştir. Komünizmin iki ülke tarafından farklı anlaşılmasının arka planında iki ülke kültürünün farklı olmasının etkisi büyüktür. SSCB her ne kadar bir Asya ülkesi olsa da Hristiyan Avrupa kültürünün hâkim olduğu bir ülkedir. Fikri altyapısını Avrupa kültürünün temelleri üzerine oturtmuştur. Çin ise Hindistan ile birlikte Asya kültürünün en önemli taşıyıcı ülkesidir. Fikri altyapısını geleneksel Asya düşüncesinden almıştır. Bu durum aynı ideolojiyi paylaşan iki gücün komünizmi farklı algılamasına yol açmıştır. Ayrıca SSCB ve Çin, Asya kıtasının iki büyük gücü olarak küresel siyasette birbirlerini rakip olarak görmüş ve bu durum ortak hareket etmelerini engellemiştir.

1982 yılına gelindiğinde Batı ile ekonomik ve nükleer yarışını sürdürmekte zorlanan SSCB, Batı Bloku ülkeleri ve Çin ile ilişkilerini geliştirerek tehdit algılamalarını minimuma indirmeyi ve askeri harcamalarını azaltmayı amaçlıyordu. Çin ve SSCB heyetler arasında yürütülen müzakereler ile sınır sorunlarını çözmek için önemli mesafe kat etmişlerdir.¹³ SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan yeni devletler ile sınır sorunlarını çözebilmek için Şangay Beşlisi kurularak 1982'den itibaren devam eden yumuşama süreci amacına ulaşmıştır.

1991 yılında SSCB devlet başkanı Gorbaçov'un istifasıyla SSCB parçalanmış ve Doğu Bloku dağılmıştır. Bu tarihten sonra uluslararası sistemde katı ittifakların yerini karşılıklı işbirliğine dayalı bölgesel örgütler almaya başlamıştır. Boris Yeltsin, Rusya Federasyonu'nun ilk devlet başkanı olarak 1991-1999 yılları arasında görev yapmıştır. Bu dönemde RF'nin dış politikası 1991-1993 ve 1993-1999 olarak iki

¹³ Atilla Sandıklı ve İlhan Güllü, *Geleceğin Süper Gücü Çin: Uzakdoğu'daki Entegrasyonlar ve Şangay İşbirliği Örgütü*, Tasam Yayınları, İstanbul, 2005, s.164.

döneme ayrılabilir. İlk dönemde Batı ile yakın ilişkiler geliştirilmiş ve içe dönük bir politika izlenmiştir. Ancak SSCB bakiyesi bölgelerde oluşan boşluğu yeni güçlerin doldurmaya başlaması bu dönemi sonlandırmıştır. İkinci dönemde bu politika değişmiş ve ' Yakın Çevre Doktrini ' ilan edilerek çevre ülkeler ile ilişkiler geliştirilmeye başlanmıştır¹⁴. 1985 yılında Gorbaçov iktidara gelene kadar gergin bir şekilde devam eden SSCB-Çin ilişkileri Gorbaçov döneminde karşılıklı ziyaretlerle yumuşamaya başlamıştır. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte ABD'nin tek süper güç olarak ortaya çıkması ve SSCB'den bağımsızlığını ilan eden ülkelerle yaşanan sınır sorunları Rusya-Çin ilişkilerinin gelişmesini sağlayan ana faktörler olmuştur. Ve Yakın Çevre Doktrini çerçevesinde 1996 yılında Rus lider Boris Yeltsin'in Çin ziyareti sırasında sınır sorunlarının çözümü için Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın katıldığı Şangay Beşlisi kurulmuştur.

SSCB'den bağımsızlığını kazanan Orta Asya cumhuriyetleri yeni bir ulus inşa sürecine girmişlerdir. Zengin enerji kaynaklarına sahip olan bu ülkeler devlet olma süreçlerini tamamlayamadıkları için dış güçlerin müdahalesine açıktırlar. Bu da etnik ve dini temelli terör hareketlerinin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Çin'in Orta Asya üzerinde sınır güvenliği, enerji güvenliği ve ekonomik güvenlik gibi çıkarları vardır. sınır güvenliği, Orta Asya ülkeleriyle yakın bağları olan Doğu Türkistan'ın güvenliğidir. Doğu Türkistan, Çin'in Avrasya'ya açılan kapısı ve Avrasya'daki enerji kaynaklarına ulaşması için en önemli bölgesidir. Orta Asya'da gelişen radikal hareketlerin etkisinde kalabilmektedir.¹⁵ Bu yüzden Şangay Sözleşmesinde yer alan 'Ayrılmaklılık, Aşırımlık ve Radikalizm' ile mücadele adı altında sınır ve enerji güvenliğini koruyabilmeyi amaçlamaktadır.

1999 yılında Devlet Başkanlığı görevini Vladimir Putin devralmış ve yakın çevre doktrinini geliştirerek uygulamaya devam etmiştir. Putin, SSCB dönemi Rusya'nın gücüne duyduğu özlemi 18 Mart 2018 tarihindeki devlet başkanlığı seçimi için yaptığı seçim çalışmaları sırasında şöyle ifade etmiştir: 'Modern Rusya tarihini değiştirme fırsatım olsaydı Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin çöküşünü engelledim'¹⁶. Bu ifadesinden de anlaşılacağı üzere eski Sovyet bakiyesi ülkelerde etkisini sürdürmek isteyen Putin, bu ülkelerle ekonomik, askeri ve siyasi ilişkilerini sürekli geliştirmektedir.

SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan jeopolitik boşluğu doldurmak isteyen ülkelerin başında ABD gelmektedir. 1990lı yıllarda, Körfez Savaşı, Bosna Savaşı, SSCB'nin çökmesiyle bağımsız kalan Doğu Avrupa ülkelerine nüfuz etme yarışı ile ABD, Orta Asya'ya pek ilgi gösterememiştir. 11 Eylül saldırıları sonrası Afganistan işgali ile ABD'nin Orta Asya'ya ilgisi artmıştır. Afganistan'daki radikal terör hareketleri, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı ile tek başına mücadele edemeyen Orta Asya ülkeleri gönülsüz de olsa ABD'nin ülkelerinde askeri üs açmasına müsaade etmişlerdir. Bu çerçevede ABD, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'da Afganistan sınırına yakın

¹⁴ Tansel Ekemenli, Şangay İşbirliği Örgütü, Geleceği ve Türkiye, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ufuk Üniversitesi, Ankara, 2013, s. 36 (**Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi**).

¹⁵ Erkin Ekrem, Çin'in Orta Asya Güvenlik Sorunu: Kırgızistan Olayları ve Şangay İşbirliği Örgütü, **Stratejik Düşünce Enstitüsü**, 2010, s.29.

¹⁶ 'Putin: Tarihte bir olayı değiştirme şansım olsa SSCB'nin dağılmasını önlerdim', Şarkul Avsat, 5 Mart 2018, <https://turkish.aawsat.com/2018/03/article55379332/putin-tarihte-bir-olayi-degistirme-sansim-olsa-sscbnin-dagilmasini-onlerdim>, (Erişim tarihi: 05.03.2018).

noktalarda askeri üsler kurabilmiştir¹⁷. Çin ve Rusya, terörle mücadelede ABD'ye destek vermelerine karşın ABD'nin Orta Asya'daki faaliyetlerinden hoşnut olmamaktadırlar.

1.2. Şangay Beşlisi Dönemi

Sovyetler birliğinin dağılmasıyla on beş yeni devlet ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu yeni durum büyük güçlerin dikkatini bu bölgeye toplamıştır. Bu yeni durum birçok problemi de beraberinde getirmiştir. SSCB-Çin problemlili sınır bölgelerinde yeni devletlerin ortaya çıkması Asya kıtasında güvenliği tehdit eden bir gelişme olmuştur. Çin, artan enerji ihtiyacını karşılayabileceği ülkeler olan yeni bağımsız olmuş Orta Asya devletleri ile ilişkileri geliştirebilmek için öncelikle sınır sorunlarını çözmek zorundaydı. Bu çerçevede yapılan diplomatik girişimler sonuç vermiş ve Nisan 1996'da Şangay'da Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan, Çin ve Rusya'nın katılımlarıyla 'Sınır Bölgelerinde Askeri Alanda Güven Arttırılmasına Dair Anlaşma'nın imzalanmasıyla Şangay Beşlisi'nin temelleri atılmıştır. 1997 yılında Moskova'da imzalanan 'Sınır Bölgelerinde Karşılıklı Silahsızlanmaya Dair Anlaşma' ile sınır sorunlarının çözümünde önemli bir aşamaya geçilmiştir. Bu tarihten sonra düzenli olarak toplanan Şangay Beşlisi ortaya çıkış sebebi olan sınır sorunlarının çözümü ile beraber siyasi, güvenlik, dış ilişkiler ve ekonomi alanlarında da işbirliği geliştiren bir platforma dönüşmüştür.¹⁸

Çin, Orta Asya'da bölge güvenliğini etkileyen üç sebep kabul etmektedir: Etnik Bölücülük(Ayrılkçılık), Dini Radikalizm(Aşırılıkçılık) ve Terörizm.¹⁹ SSCB'nin dağılması ile ortaya çıkan Türk Cumhuriyetleri etnik milliyetçiliği din ile besleyerek Doğu Türkistan'da ayrılkçı hareketlerin ortaya çıkması için bir tehdit oluşturmaktaydılar. Ayrıca dini radikalizmden doğabilecek terör hareketleri Afganistan, Pakistan, Hindistan ve diğer Orta Asya ülkelerine yayılıp Çin'de Doğu Türkistan, Rusya'da ise Çeçenistan sorununu tetikleyebilirdi. Bu nedenle Çin, SSCB'den bağımsızlığını kazanan Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan ile hem sınır sorunlarını çözmek hem de daha büyük sorunlara yol açabilecek Ayrılkçılık, Aşırılıkçılık ve Terörizm ile uluslararası bir platformda daha rahat mücadele edebileceğini düşünerek güvenlik gerekçeleri ile Şangay İşbirliği Örgütü'nün kuruluşuna öncülük etmiştir.

SSCB'nin dağılmasıyla hazırlıksız bir şekilde bağımsız kalan Orta Asya ülkeleri ekonomik, siyasi ve askeri alanda çok önemli sorunlarla tek başlarına uğraşmak zorunda kaldılar. SSCB'nin dağılması ile BDT'ye üye olan bu devletler Tacikistan'da 1992-1997 yılları arasında yaşanan iç savaşın kendi ülkelerine sıçrayacağı endişesi sebebiyle Şangay Beşlisi'ne katılmışlardır. Rusya Federasyonu hâkimiyetindeki BDT'ye üye olan bu ülkeler Şangay Beşlisi'ne katılarak Rusya'ya karşı Çin'i bir denge unsuru olarak kullanmışlardır.²⁰

¹⁷ Meşküre Yılmaz, "Orta Asya'da ABD Üsleri", **21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü**, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/orta-asya-arastirmalari-merkezi/2010/08/31/5386/orta-asyada-abd-usleri>, (Erişim tarihi: 06.03.2018).

¹⁸ Ferit Temur, '**Yükselen Asya'da Şangay İşbirliği Örgütü: Dünü, Bugünü ve Yarını**', Stratejik Düşünce ve Araştırma Vakfı İkt. İşt., Ankara, 2015, s. 20.

¹⁹ Ekrem, a.g.m., s.31.

²⁰ Sandıklı vd., a.g.e., s.165.

Dünyanın Doğu ve Batı arasında bölündüğü Soğuk Savaş döneminde uluslararası örgütlenmeler, ABD-SSCB ile ittifak ve iki süper gücün hâkimiyeti altına girmek şeklinde yapılmaktaydı. Soğuk Savaş sonrası küreselleşmenin yaşandığı yeni dönemde uluslararası ilişkilerde eşitlik ve kazan-kazan ilkesi çerçevesinde hareket edilmeye başlanmıştır. Nitekim ŞİÖ, Karşılıklı güven, müşterek yarar, eşitlik, istişare, çok kültürlülüğe saygı ve birlikte kalkınma azmi gibi altı ögesi olan Şangay Ruhu ile Orta Asya ülkelerinin eşit şartlar altında ilişki kurma isteklerini karşılayabilmektedir.²¹

Rusya ise 1993'te açıkladığı 'Yakın Çevre Doktrini' ile dış politikada eski arka bahçesi olarak gördüğü Orta Asya ile yeniden ilgilenmeye başlamıştır. SSCB'nin dağılmasıyla başta ABD ve Çin olmak üzere Türkistan coğrafyasıyla tarihi ve kültürel bağları bulunan Türkiye ve İran ile Orta Asya'da yaşanan rekabete yeniden dâhil olmak için Şangay İşbirliği Örgütü'nü bir araç olarak kabul etmiştir.²²

26 Nisan 1996 yılında Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan devlet başkanları Şangay'da bir araya gelerek Şangay Beşlisi'ni kurmuşlardır. İlk zirve olan Şangay Zirvesinde 'Askeri Alanda Güvenin Arttırılmasına Dair Anlaşma' imzalanmıştır. Bu bağlamda ilgili ülkelerin 7000 kilometreyi bulan sınırlarında askeri güçlerin saldırgan faaliyetlerde bulunmaması, sınır bölgelerinde askeri tatbikatların boyutunun ve sıklığının azaltılması, karşılıklı askeri eylemlere başvurulmaması ve sınırların 100 kilometre çevresi içerisinde gerçekleştirilecek önemli askeri faaliyetlere ilişkin karşılıklı olarak önceden bilgi verilmesi ve planlanan askeri faaliyetlerin karşılıklı askeri heyetler ile denetlenmesi kararına varılmıştır²³. Bu anlaşma ile dağılan SSCB'nin ardından yeni oluşan konjonktürde sınır çatışmaları endişesinde bulunan Şangay Beşlisi ülkeleri, iç meselelerini daha rahat halledebilmek için bölgesel güvenliği tesis edebilmişlerdir.

24 Nisan 1997'de Moskova'da yapılan Şangay Beşlisi'nin ikinci zirvesinde ise 'Sınır Bölgelerinde Karşılıklı Silahsızlanmaya Dair Anlaşma' ile sınır güvenliği bir adım öteye taşınmıştır. Bu anlaşma ile sınır bölgesinde 260.400 asker bulundurulacaktır. Bu miktarın 130.400'ü Çin tarafına, diğer miktarı ise Rusya, Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan taraflarına ait olacaktır²⁴. Anlaşma ile sınır kuvvetlerinin sadece devletlerin kendilerini savunacak kapasite ile sınırlı kalması öngörülmüştür. Sınır bölgelerindeki askeri faaliyetler ile ilgili olarak önceden bildirilmesi, kontrollü hareket edilmesi ve şeffaf davranılması amaçlanmıştır. Anlaşma, 2020 yılına kadar geçerliliğini koruyacaktır. 2020 yılına kadar anlaşmada öngörülen sınır bölgelerinde askeri kuvvetlerin azaltılması gerekmektedir.²⁵

Üçüncü zirve ise 3 Temmuz 1998'de Alma Ata'da yapılmıştır. Bu zirvede askeri konuların yanında ekonomik konular da gündeme alınmıştır. Bölgenin kalkınması için ortak projelere ihtiyaç duyduğu vurgulanmıştır. Bu zirvede Kazakistan ve Çin sınır sorunları çözüme kavuşmuştur. İki ülke sınırında anlaşmazlık yaratan 1000

²¹ Temur, a.g.e., s.19.

²² Esmâ Özdaşlı, 'Çin ve Rusya Federasyonu'nun Perspektifinden Şangay İşbirliği Örgütü', **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2012, 108-122, s.119.

²³ Sandıklı vd., a.g.e., s.166.

²⁴ Halil Akman, 'Şangay İşbirliği Örgütünün Oluşumunda Rusya-Çin İlişkileri ve İlişkilerinin Problemleri', **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2015, 311-326, s.313.

²⁵ Zehra Altundağ, Karl Deutsch'un Güvenlik Topluluğu Kuramını XXI. Yüzyılda Okumak: Şangay İşbirliği Örgütü, Sosyal Bilimler Enstitü Müdürlüğü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2010, s. 11, (**Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi**).

kilometrelik alanın %56.9'u Kazakistan'a %43.1'i de Çin'e bırakılarak nihai çözüm sağlanmıştır²⁶. Alma Ata Zirvesinde ilk iki zirveden farklı olarak sınır sorunlarının yanında diğer bölgesel güvenlik konuları da tartışılmıştır. Üç şeytani güç olarak algılanan 'Ayrılıkçılık, Dini Radikalizm, Terörizm' üzerinde ilk kez durulmuş ve ortak önlemler alınması kararlaştırılmıştır²⁷.

25 Ağustos 1999 tarihinde Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te yapılan dördüncü zirve toplantısı yoğun bir Amerikan karşıtlığının yer aldığı bir zirve olmuştur. NATO'nun insani müdahale adı altında Yugoslavya'ya yaptığı müdahale iç işlerine müdahale olarak değerlendirilmiş ve Amerikan Hükümeti sert bir dille eleştirilmiştir. Rusya ve Çin, Birleşmiş Milletler yaptırımını olmaksızın NATO'nun Yugoslavya'ya müdahalesine karşı birlikte hareket etme kararı almışlardır.²⁸ Zirvede dünyadaki çok kutupluluğun önemi vurgulanırken insan hakları ihlallerinin herhangi bir ülkenin iç işlerine karışmak için bahane olamayacağı belirtilmiştir.²⁹ Bişkek zirvesinde bir 'Antiterör Merkezi' kurulması kararlaştırılmış ve zirve sonunda ilan edilen Bişkek Deklarasyonu ile terörle mücadeleye özel önem atfedilmiştir.³⁰ Uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, yasa dışı göç etnik bölücülük, dini radikalizm ile etkin mücadele için işbirliği mekanizmaları geliştirilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca Afganistan'da devam etmekte olan çatışmalardan derin endişe duyulduğu ve bu durumun bölgesel güvenliği olumsuz yönde etkilediği belirtilmiş ve barış için BM'nin çabalarına destek verileceği ifade edilmiştir.³¹

5 Temmuz 2000'de Duşanbe'de yapılan devlet başkanları zirvesi sonunda imzalanan Duşanbe Deklarasyonu'nda taraflar artık 'Şanghay Beşlisi'ni çok boyutlu bir bölgesel işbirliği yapısına dönüşme gereğini açık açık vurgulamışlardır.³² Duşanbe Zirvesi'nde gözlemci olarak Özbekistan'ın katılması Şangay Beşlisi'ni daha geniş bir bölgesel işbirliği örgütüne dönüştürmenin ilk adımı olmuş ve Şangay Beşlisi'nin adı 'Şangay Forumu' olarak değiştirilmiştir. Zirvede Şangay Forumu'nun 1996 yılından itibaren bölgesel güvenlik ve üye ülkeler arasında çok taraflı işbirliğini geliştirmesinden duyulan memnuniyet dile getirilmiş ve bu işbirliğinin güçlenerek devam edeceği vurgulanmıştır. Taraflar, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Doğu Türkistan ve Rusya Federasyonu'nun Çeçenistan'daki ayrılıkçı hareketleri bastırmaları ve toprak bütünlüğünü korumaları için karşılıklı olarak anlaşmışlardır. Birleşmiş Milletler 'in uluslararası sorunların çözümündeki barış ve istikrarın sağlanmasındaki rolünün güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmış ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin izni olmaksızın askeri güç kullanımına başvurulmasına karşı olduklarını belirtmişlerdir.³³ Rusya ve Çin, bu karar ile ABD'nin tek taraflı askeri müdahalelerine karşı olduklarını bir kez daha ilan etmişlerdir. Zirve sonunda yapılan Duşanbe Deklarasyonunda

²⁶ Özdaşlı, a.g.m., s.111.

²⁷ Sandıklı vd., a.g.e., s.168.

²⁸ Özdaşlı, a.g.m., s.112.

²⁹ Selçuk Çolakoğlu, 'Şangay İşbirliği Örgütü'nün geleceği ve Çin', *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2004, 173-197, s. 179.

³⁰ Zehra Altundağ, 'Geçmişten Günümüze Şangay İşbirliği Örgütü', *Avrasya Etüdlere*, 2016, 99-124, s. 106.

³¹ 24 Ağustos 1999 Bişkek Zirvesi Sonunda Yapılan Ortak Açıklama Metni, <http://russian.china.org.cn/russian/43147.htm>, (Erişim tarihi: 11.03.2018)

³² Askhat Kessikbayev, "Şanghay Beşlisi'nden Şanghay İşbirliği Örgütü", *Türk Orta Asya Stratejik Araştırmaları Merkezi*, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/145/sanghay_, (Erişim tarihi: 13.03.2018).

³³ 5 Temmuz 2000 Duşanbe Zirvesi Sonunda Yapılan Ortak Açıklama Metni, <http://russian.china.org.cn/russian/43163.htm>, (Erişim tarihi: 11.03.2018).

taraflar Orta Asya'ya özel önem atfetmişlerdir. Orta Asya'da yapılacak herhangi bir askeri müdahaleye karşı koyulacağı belirtilmiştir. Bu karar ile askeri işbirliğinin güçlendirilmesi amaçlanırken ABD ve NATO'nun Orta Asya'da yapacağı askeri müdahalelere karşı olunduğu bir kez daha vurgulanmıştır. Bu bağlamda üye ülkeler arasında istihbarat paylaşımının sağlanması için 'Bişkek Grubu' oluşturulmuştur.³⁴

Çin, dağılan SSCB sonrası sınır hattında ortaya çıkan dört yeni devlet ile SSCB döneminden kalma sınır sorunlarını barışçıl yollarla çözebilmek için Şangay Beşlisi'nin oluşumuna öncülük etmiştir. Sınır sorunlarını çözmek amacıyla kurulan Şangay Beşlisi ilk üç zirvesinde sınır sorunlarının çözümü üzerine çalışma gerçekleştirirken SSCB'nin parçalanması sonucu tek süper güç olarak ortaya çıkan ABD'ye karşı Çin ve Rusya'nın yeni bir kutup oluşturma çabası olmuştur. İlk üç zirve sonrası sınır sorunlarının çözümünde hedeflenen başarının sağlanması ile dört ve beşinci zirvelerde daha geniş kapsamlı bir uluslararası örgüt olma hedefleri ve çalışmaları yapılmaya başlanmıştır. Sınır güvenliğinin yanında Orta Asya'da istikrarın sağlanması, ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel alanlarda da işbirliğini öngören yeni üyelerin katılımına açık bir örgüt olmuştur. Bu amaçla Şangay Beşlisi'nin beşinci zirvesi olan 5 Temmuz 2000'deki Duşanbe zirvesi ile sınır sorunları ile bir alakası olmayan ve Çin ile sınırı olmayan Özbekistan, gözlemci olarak Şangay Beşlisi'ne dâhil edilmiş ve 2001 yılındaki Şangay zirvesinde tam üye yapılıncaya Şangay Beşlisi'nin üye sayısı altıya çıkmıştır. Özbekistan'ın üyeliği ile sınır sorunları çözümü platformu olmaktan çıkan Şangay Forumu daha geniş bir işbirliği alanı olan ve yeni bir kutup olarak ABD'ye karşı duran Şangay İşbirliği Örgütü'ne dönüşmüştür.

³⁴ Can Zeyrek, 'Orta Asya'da Etkin Bölgesel Bütünleşme Çabaları: Şangay İşbirliği Örgütü', *Ege Akademik Bakış*, 2010, 871-884, s.878.

1.3. 2001-2017 Yıllarında Şangay İşbirliği Örgütü

Haziran 2001'de Şangay'da yapılan devlet başkanları zirvesinde Şangay Forumu içerisinde Çin ile sınırı olmayan tek ülke olan Özbekistan, Şangay Forumu dâhil edilerek oluşum Şangay İşbirliği Örgütü halini almıştır. Özbekistan'ın üyeliğinin doğal sonucu olarak Şangay İşbirliği Örgütü sadece sınır sorunlarını çözmek amacıyla olan bir yapı olmaktan çıkmış ve daha geniş planda bir bölgesel işbirliği teşkilatına dönüşmüştür.

Yeni yapısıyla Şangay İşbirliği Örgütü 'Karşılıklı güven, müşterek yarar, eşitlik, istişare, çok kültürlülüğe saygı ve birlikte kalkınma azmi' gibi altı farklı alanda planlanan gelişme stratejisini 'Şangay Ruhu' olarak açıklamıştır.³⁵ Örgüt, Şangay Ruhu adı verilen temel felsefesi doğrultusunda bünyesindeki ülkeler ile ilişkilerini geliştirerek küresel bir oyuncu olabilecek bölgesel bir örgüt konumuna erişmiştir.

Şangay İşbirliği Örgütü kuruluş bildirgesinde, 21.Yüzyılın çok kutuplu dünya düzeninde teknolojinin gelişimiyle yaşanan ekonominin ve bilginin küreselleştiği dünyada bölge ülkelerinin bu gelişmelere ayak uydurabilmesi için Şangay İşbirliği Örgütü'nün çok daha yüksek bir işbirliği düzeyine yükseltilmesi gereğine vurgu yapılmıştır. Bu çerçevede üyeler arasında karşılıklı güveni ve komşuluk ilişkilerini pekiştirmek, siyasi, ekonomik, teknik ve kültürel konularda çok daha etkin bir işbirliği mekanizması oluşturmak ve böylece bölgesel istikrar ve gelişimin sağlanmasıyla küresel ekonomik ve siyasi düzene katkı sağlanması amaçlanmıştır. Ayrıca Birleşmiş Milletler'in beş daimi üyesinden ikisini bünyesinde barındıran Şangay İşbirliği Örgütü Birleşmiş Milletler'in amaç ve ilkelerine ve uyulacağını ve ülkelerin bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne saygı gösterileceğini ve uluslararası hukuka riayet edileceğini kuruluş beyannamesinde belirtmiştir.³⁶ 11 Eylül 2001 terör saldırılarından üç ay önce gerçekleştirilen ilk zirvede terörle mücadelede dayanışmayı öngören 'Şangay Sözleşmesi' de imzalanmıştır. Bu sözleşmede terörizm, ayrılıkçılık ve aşırılıkçılığın uluslararası barış ve güveni tehdit ettiği ve bu üç şer ile ŞİÖ üyelerinin birlikte mücadele etmek için anlaşmaları vurgulanmıştır.³⁷

21.Yüzyılın en önemli olayı olarak görülen 11 Eylül saldırıları ile küresel siyaset farklı bir şekil almıştır. SSCB'nin parçalanmasıyla oluşan konjonktürde tek süper güç olarak kalan ABD, düşmanını değiştirmiş ve terörü yerinde yok etmek gerekçesi ile önce Afganistan daha sonra da Irak'ı işgal etmiştir. Afganistan işgali gerekçesi ile Orta Asya'ya askeri olarak yerleşmek isteyen ABD, Özbekistan'da Hanabad, Kırgızistan'da ise Manas-Gansi askerî üslerini açmıştır. ABD'nin Şangay İşbirliği Örgütü üyesi iki ülkede askeri üs kurması Çin ve Rusya'yı rahatsız etse de terörle mücadelede ABD'ye destek vermişlerdir. ABD'nin Şangay İşbirliği Örgütü'nün mücadele sahası olan dini radikalizm ve terörizmle Afganistan'da savaşımaya başlaması Rusya ve Çin için de ilk etapta olumlu bir gelişme olmuştur. ABD için tehlike arz eden Afganistan'daki Taliban rejimi bu iki ülke için de sorun olmakta, hatta bu ülkelerde faaliyet gösteren ayrılıkçı hareketlere doğrudan veya dolaylı olarak Taliban tarafından destek verilmektedir. İkinci olarak, bu iki ülkenin ABD'nin bölgedeki faaliyetlerine karışmamasına karşılık

³⁵ Temur, a.g.e., s.19.

³⁶ Şangay İşbirliği Örgütü Kuruluş Beyannamesi, <http://eng.sectesco.org/documents/>, (Erişim Tarihi:13.03.2018).

³⁷ Temur, a.g.e., s.21.

Rusya Çeçenistan'da Çin ise Doğu Türkistan'da daha rahat hareket etmeye başlamışlardır.³⁸

1.3.1. Şangay İşbirliği Örgütü Devlet Başkanlığı Zirveleri

Şangay İşbirliği Örgütü devlet başkanlığı zirveleri Örgütün en üst düzey temsil organıdır. Devlet Başkanları zirveleri, dünyadaki güncel konularla ilgili görüşmelerin yapıldığı ve bu konularla ilgili Örgütün görüşlerini en üst düzeyde belirten organdır. Örgütün geleceğe ilişkin ana faaliyet konularını, Örgüte üye ülkelerin işbirliği alanlarını belirler. Zirveye ev sahipliği yapacak ülke Rusça alfabetik sıraya göre her yıl değişmek şartıyla belirlenir. Zirvelere ilgili dönem başkanı ülke ev sahipliği yapar. Zirve sonu yayınlanan deklarasyon sonraki yıllardaki örgütün çalışma esaslarını teşkil eder. Batının sunduğu uluslararası sisteme karşılık Asya'nın dünyaya sunduğu uluslararası sistem arayışı olan Şangay İşbirliği Örgütü Devlet Başkanlığı Zirveleri bu sebeple dünyada önemle takip edilmektedir.

1.3.1.1. 14-15 Haziran 2001 Şangay Zirvesi

Çin'in ev sahipliğinde 14-15 Haziran 2001 yılında Şangay'da yapılan altıncı toplantıda Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Rusya ve Çin devlet başkanlarının katılımıyla beş yıldır süren işbirliği çabalarının olumlu sonuç vermesi nedeniyle yeni üye Özbekistan'ın da katılımıyla organizasyon, Şangay İşbirliği Örgütü'ne dönüştürülmüştür. 2001 Şangay Zirvesi, dünyada yeni bir kutup oluşturabilecek potansiyele sahip olan Şangay İşbirliği Örgütü'nün kurucu toplantısı olmuştur. Bu zirvede ŞİÖ'nün organlarının nasıl olacağı, ilke ve amaçları belirlenmiştir. Altı ülke liderleri karşılıklı olarak Asya'da ŞİÖ gibi bölgesel işbirliği örgütlenmesinin gerekliliğinden bahsetmişlerdir.

SSCB'nin dağılması ve soğuk savaşın sona ermesiyle Avrasya'da oluşan yeni dengede aralarında sorunlar olan ilgili devletler Şangay Beşlisi mekanizması sayesinde sorunlarını barışçıl yolla çözebilmeyi başarmış ve küreselleşen dünyada Batılı devletleri yakalayabilmek için bölgesel işbirliğinin önemini bilerek hareket etmişlerdir. Bu çerçevede askeri alanda güven artırılmasına dair anlaşma ve sınır bölgelerinde silahsızlanmaya dair anlaşmalar ile sonraki yıllardaki zirvelerde imzalanan nihai belgeler ile bölgesel barışın korunması sağlanmıştır.³⁹

On bir maddeden oluşan Şangay İşbirliği Örgütü kuruluş beyannamesinde üye ülkeler arasında karşılıklı güven, müşterek yarar, eşitlik, istişare, çok kültürlülüğe saygı ve birlikte kalkınma azmi gibi altı ögeyi içeren Şangay Ruhü, ŞİÖ'nün temel felsefesi olmuştur. Şangay Ruhunun her alanda genişleyen işbirliği ile örgütü daha işlevsel hale getireceği ve örgüt üyeleri arasındaki işbirliğini geliştirerek yeni yüzyılda Şangay İşbirliği Örgütü üyeleri arasındaki ilişkilerde bir norm olacağı vurgulanmıştır. Zirvede örgütün çalışma şekli, örgüt kademelerinin toplantı tarihi, çalışma prensipleri ve karar alma usulleri de belirlenmiştir. Zirvede ayrıca ŞİÖ'nün diğer uluslararası örgütlere karşı kurulmadığı aksine kazan-kazan ilkesi çerçevesinde karşılıklı işbirliği, diyalog ve saygıyı esas alacağı vurgulanmıştır. Şangay İşbirliği Örgütü üyeleri, bölgesel güvenliği önceleyen bir örgüt olarak zirvede imzalanan terörle mücadelede

³⁸ Özdaşlı, a.g.m., s.115.

³⁹ Şangay İşbirliği Örgütü Kuruluş Beyannamesi, <http://eng.sectesco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 13.03.2018).

dayanışma anlaşması olan Şangay Sözleşmesini uygulamak için işbirliği halinde olacaklardır.⁴⁰

Şangay İşbirliği Örgütü kurucu zirvesi olan 2001 Şangay zirvesinde örgütün genel ilke, amaç ve çalışma prensipleri belirlenmiş ve bu amaçla faaliyet gösterecek örgüt organları oluşturulmuştur. Şangay İşbirliği Örgütünün kuruluşu ile Avrasya'da çatışma riski azalarak hızla gelişen Doğu'nun siyasi, ekonomik ve güvenlik ihtiyaçlarını karşılayacak önemli bir bölgesel işbirliği mekanizması meydana getirilmiştir.

1.3.1.2. 07 Haziran 2002 St. Petersburg Zirvesi

2001 yılında Şangay Zirvesinde temeli atılan Şangay İşbirliği Örgütü'nün ikinci devlet başkanları toplantısı olan St. Petersburg Zirvesinde 'Şangay İşbirliği Örgütü Tüzüğü' ve Bölgesel Anti-terör Merkezinin kurulması anlaşmaları imzalanmıştır. Haziran 2001'de Şangay'da ilan edilen yeni uluslararası kuruluş için yasal temel oluşturulmuş ve ŞİÖ'nün kuruluşunun bölgedeki ve dünyadaki mevcut duruma ve altı ülkenin halklarının temel çıkarlarına da uygun olduğu ilan edilen tüzük ile ifade edilmiştir.⁴¹ Toplam 26 maddeden oluşan Tüzükte, örgütün hedef ve amaçları, uyulacak ilkeler ve işbirliğinin yönünün yanı sıra organlar ve görevleri, üyelik, karar alma gibi konular ayrı başlıklar altında yer almıştır. Ayrıca, örgütün merkezinin Pekin, resmi dillerinin ise Çince ve Rusça olduğu kararlaştırılan tüzüğe göre, örgüt bünyesinde alınacak kararların oybirliği ile alınması, hiçbir üyenin itiraz etmemesi durumunda oybirliği sağlanmış sayılması da örgütün işleyişi çerçevesinde alınan kararlar arasında yer almıştır. Tüzük için herhangi bir sona erme tarihi de belirtilmemiş olup, süresiz olarak uygulamaya konulmuştur.⁴²

Zirvede Şangay Ruhuna vurgu yapılmış ve örgütün bölgesel güvenliği sağlayan üye ülkelerin iç işlerine karışmayan, bağımsızlıklarına saygı gösteren her alanda işbirliğini hedefleyen bir örgüt olduğu deklarasyonda yer almıştır. Üye ülkeler arasında ekonomik işbirliğini temin etmek amacıyla 'Çok Taraflı Ekonomik İşbirliği Programı'nın hazırlanması kararlaştırılmıştır.

St. Petersburg Zirvesi, ABD'nin 11 Eylül saldırıları sonrası başlattığı terörle mücadele konseptine bir eleştiri niteliği taşımaktadır. ABD'nin hiçbir uluslararası hukuk kuralına uymaksızın Afganistan'ı işgal etmesi ve Irak'ı da işgal edecek olmasına karşı çıkmıştır. Zirvede, terörle mücadelenin geniş kapsamlı bir olay olduğu vurgulanmıştır. Hiçbir din veya ülkenin topyekün terörist ilan edilemeyeceği terörün altında yatan sebeplerin yoksulluk, siyasi düzen bozukluğu, eğitimsizlik gibi çokça faktörü içerdiği belirtilmiştir. Bu çerçevede terörü doğuran bölgelerde bu sorunların çözülmesi ve terörün finansmanın engellenmesi gerekir. Terörle mücadele yapılırken uluslararası hukuk kurallarına riayet edilmeli ve Birleşmiş Milletler çatısı altında istişareler yapılarak çalışılması gerektiği ifade edilmiştir.⁴³ Zirvede Afganistan ve Irak sorunlarının yanı sıra Kuzey Kore-Güney Kore zirve anlaşmaları desteklenmiş, İsrail-Filistin ve Hindistan-Pakistan arasındaki sorunların uluslararası mekanizmalar

⁴⁰ Şangay İşbirliği Örgütü Kuruluş Beyannamesi, <http://eng.sectesco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 13.03.2018).

⁴¹ Şangay İşbirliği Örgütü 2002 St. Petersburg Devlet Başkanları Zirvesi Deklarasyonu, <http://eng.sectesco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 14.03.2018).

⁴² Altundağ, a.g.e., s.18.

⁴³ Şangay İşbirliği Örgütü 2002 St. Petersburg Devlet Başkanları Zirvesi Deklarasyonu, <http://eng.sectesco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 14.03.2018).

kullanılarak barışçıl yollarla çözülmesi gerektiği çağrısı yapılmıştır. Ayrıca ŞİÖ üyeleri, Çin Halk Cumhuriyeti'nin tüm Çin halkını temsil eden tek meşru hükümet olduğu ve Tayvan'ın da Çin Halk Cumhuriyeti'nin bir parçası olduğunu kabul ettiklerini belirtmişlerdir.⁴⁴ Son ifade Çin Halk Cumhuriyeti'nin Tayvan'a karşı uluslararası arenada meşruiyetini tescillemiştir. Çin'in üç önemli sorunu olan Orta Asya ülkeleri ile sınır sorunlarını çözmesi, Doğu Türkistan sorununun çözümüne ciddi katkı sağlaması ve Tayvan sorununda uluslararası destek sağlaması Şangay İşbirliği Örgütü'nün Çin için ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

1.3.1.3. 28-29 Mayıs 2003 Moskova Zirvesi

Moskova Zirvesi, Şangay İşbirliği Örgütü'nün organizasyonel yapısını tamamladığı ve uluslararası ilişkilerin bağımsız bir faktörü olarak işlev görmeye başladığı bir zirve olmuştur. Örgütün kaydettiği ilerlemeden övgüyle bahsedilmiştir. Organizasyonel yapının tamamlanması için Bölgesel Terörle Mücadele Ajansının(RATS) kurulmuş, örgütün amblem ve bayrağı belirlenmiş ve ŞİÖ organlarının çalışma usullerini yöneten taslak düzenlemeler onaylanmıştır. İlk defa Genel Sekreterlik oluşturulmuş ve ilk genel sekreter olarak Çin'in Moskova Büyükelçisi Zhang Deguang atanmıştır. İlk defa ŞİÖ bütçesi oluşturma ve yürütme prosedürü kabul edilmiş ve bu amaçla devlet başkanları ilgili anlaşmayı imzalamıştır.⁴⁵ ŞİÖ Üye Devletleri Konseyinin Yapısını, Hükümet Liderleri Konseyinin Yapısını, Dışişleri Bakanları Konseyinin Yapısını, Üye Devletlerinin Ulusal Koordinatörleri Konseyinin Yapısını, Üye Devletlerin Bakanlar Konferansını ve Sekreteryasını düzenleyen antlaşmalar imzalanmıştır.⁴⁶

Moskova Zirvesinde önceki zirvelerde vurgulanan Şangay Ruhu kapsamında örgütün gelişmesinin öneminden bahsedilmiştir. ABD'nin Afganistan'ın ardından zirveden iki ay önce Irak'ı terörü yerinde vurma prensibiyle işgal etmesi tasvip edilmemiştir. Bir önceki zirve olan St. Petersburg zirvesinde belirtilen görüşler tekrar edilmiş ve terörle mücadelenin Birleşmiş Milletler çatısı altında ortak bir şekilde yapılması gerektiği tekrar zikredilmiştir. Terörün oluşmasına neden olan ayrılıkçılık, aşırılıkçılık, radikalizm ile küresel düzeyde mücadele edilmesi gerekir. Bunu yaparken ABD'nin yaptığı gibi topyekûn bir ülkeyi, o ülkenin halkını ve bir dini terörist ilan etmek yanlıştır. Terörün oluşmasına zemin hazırlayan sebepleri hep birlikte ortadan kaldırmak ve bu ülkeleri ekonomik refah düzeyine ulaştırmak, eğitim seviyelerini geliştirmek ve terörün finansmanını kesmek gerektiği tekrar beyan edilmiştir. Afganistan'dan yayılan uyuşturucu trafiğinin önlenmesi için de yine BM çatısı altında uluslararası toplumun işbirliği ile çalışmalar yapılması gerektiği vurgulanmıştır.⁴⁷

Moskova Zirvesi'nde Rusya ve Çin, Şangay İşbirliği Örgütü'nün Dünya için bir tehdit olmadığını aksine küresel güvenliği tehdit edecek tüm davranışlardan kaçınmak için oluşturulmuş bir bölgesel güvenlik mekanizması olduğunu vurgulamışlardır.

⁴⁴ Şangay İşbirliği Örgütü 2002 St. Petersburg Devlet Başkanları Zirvesi Deklarasyonu, <http://eng.sectsco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 14.03.2018).

⁴⁵ Şangay İşbirliği Örgütü 2003 Moskova Devlet Başkanları Zirvesi Deklarasyonu, <http://eng.sectsco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 15.03.2018).

⁴⁶ Altundağ, a.g.e., s.19.

⁴⁷ Şangay İşbirliği Örgütü 2003 Moskova Devlet Başkanları Zirvesi Deklarasyonu, <http://eng.sectsco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 15.03.2018).

Şangay İşbirliği Örgütü'nün küresel güvenliği sağlayacak tüm ittifakların içerisinde yer alacağı Moskova Deklarasyonunda belirtilmiştir.

1.3.1.4. 08–18 Haziran 2004 Taşkent Zirvesi

Bir önceki zirve olan Moskova Zirvesinde örgütün organizasyonel yapısının tamamlanması için alınan kararlar başarıyla uygulanmıştır. Moskova Zirvesinde kurulması kararlaştırılan Bölgesel Terörle Mücadele Ajansının kurulumu Taşkent Zirvesine kadar başarıyla tamamlanmıştır. Taşkent Zirvesinde RATS'ın daha etkin çalışabilmesi için güvenlik alanında işbirliğinin derinleştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Eylül 2003'te hükümet başkanları tarafından onaylanan ŞİÖ üye devletlerarasında imzalanan 'Çok Taraflı Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Programı'nın ŞİÖ üyelerinin ekonomik işbirliği için önemi dile getirilmiştir. Bu çerçevede bir önceki zirvede oluşturulan ŞİÖ Bütçesinin örgütün amaç ve hedeflerini yerine getirebilmesi ve etkin çalışabilmesi için kesintisiz olarak işletilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁴⁸ ŞİÖ bütçesi ilk kez Taşkent Zirvesinde oluşturulmuştur. Zirvenin en önemli özelliği olarak gözlemci üye statüsü oluşturulması kabul edilmiş ve Moğolistan, gözlemci üye olarak örgüte dâhil edilmiştir. Ayrıca zirvede ŞİÖ Kalkınma Fonu ve ŞİÖ İş Konseyi kurulması gerektiği belirtilmiştir.

Taşkent Zirvesi sonrasında Özbekistan'da RATS'ın faaliyete geçmesi, Kalkınma Fonu ve İş Konseyi kurulması ile Şangay İşbirliği Örgütü güvenlik ve ekonomik işbirliği alanında derinlemesine bir işlevsellik kazanmıştır. Zirvede ortak tatbikatlar yapılması kararı da alınmıştır. Bu tatbikatlar sadece askeri amaçlı veya güvenlik odaklı sebepler ile yapılmamaktadır. Bu tatbikatlar ile ŞİÖ, Orta Asya'nın bölgesel güvenlik örgütü olarak, bölgenin kendi sorunlarını kendisinin çözebilecek kapasitede olduğunun ve herhangi bir dış yardımcıya ihtiyacının olmadığını izlenimini ABD'ye vermekte, aynı zamanda da ŞİÖ ülkelerindeki ayrılıkçı güçlere de herhangi bir üye ülke zor durumda kalırsa diğer üyelerin onun yardımına koşmaya hazır olduğu tehdidini savurmaktadır.⁴⁹

Taşkent Zirvesinde de önceki zirvelerde olduğu gibi Şangay Ruhunun önemi vurgulanmıştır. Yine terörizmle mücadelede BM çatısı altında uluslararası hukuka riayet ederek mücadele edilmesi gerektiği tekrar edilmiştir. ŞİÖ'nün terörle mücadelede uluslararası hukuk ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi çerçevesinde ortak hareket edilmesini sürekli vurgulaması ABD'nin tek taraflı işgallerinden ve terörle mücadele için aynı müdahaleleri Orta Asya'da yapmasından duyulan endişeden kaynaklanmaktadır. Bu vurgu sürekli yapılarak yukarıda da belirttiğimiz gibi Asya'nın ABD'ye ihtiyacı olmadan kendi problemlerini çözebileceğinin altı çizilmektedir.

1.3.1.5. 5 Temmuz 2005 Astana Zirvesi

Astana zirvesinde ilk olarak Şangay İşbirliği Örgütü'nün daimi organları olan Pekin Sekreteryası ve Bölgesel Terörle Mücadele Ajansı'nın(RATS) Örgütün düzgün işleyişini sağlayan etkili kolektif araçlar haline geldiği ve 'Terörizm, Ayrılıkçılık ve Aşırılıkçılık' ile mücadelede önemli bir görev üstlendiği ifade edilmiştir. ŞİÖ İş Konseyi,

⁴⁸ Şangay İşbirliği Örgütü 2004 Taşkent Devlet Başkanları Zirvesi Deklarasyonu, <http://eng.sectesco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 15.03.2018).

⁴⁹ Hasret Çomak ve Ayşegül Gökalp, "2010'lu Yıllarda Şangay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Türkiye", *II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi*, 336-345, s.342.

neredeyse tam olarak kurulmuş olup, Örgüt içindeki entegrasyon süreçlerinin ardından yeni bir güç haline gelmesi amaçlanmıştır. Kararlaştırılan ilkelere dayanarak, Taraflar ŞİÖ Kalkınma Fonu'nun kuruluşunu hızlandırmışlardır.⁵⁰ 2005 yılında Şanghay İşbirliği Örgütü İnterbank'ının kurulması kabul edilmiş ve enerji alanında işbirliğinin artırılmasına öncelik tanınacağı açıklanmıştır. İnterbank kurulu ilk toplantısını 2006 yılında Pekin'de yapmıştır.⁵¹

2004'te Moğolistan'a verilen gözlemci üye statüsünün ardından 2005'te Hindistan, Pakistan ve İran'ın da örgüte gözlemci üye ülke olarak iştirak etmesi kararlaştırılmış ve Şanghay İşbirliği Örgütü artık Avrasya'nın en büyük ekonomik ve güvenle ilgili bölgesel teşkilatı haline dönüşmüştür.⁵² ŞİÖ'ye Aralık 2004'te BM Genel Kurulu'na gözlemci statüsü verilmesi ve ŞİÖ ile ASEAN arasında ve Nisan 2005'te ŞİÖ ve CIS arasında anlaşma notunun imzalanması, ŞİÖ'nün büyüyen uluslararası otoritesinin önemli göstergeleri olduğu ifade edilmiştir.

Uluslararası ilişkilerde ABD'nin terörle mücadele adı altında yaptığı işgaller mezkûr zirvede de eleştirilmiştir. Terörle mücadelenin çatışma karşıtı düşünceye dayalı çok taraflı işbirliği ile yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Zirvede Şangay Ruhunun önemine yine değinilmiş ve Şangay Ruhu çerçevesinde üye ülkeler arasındaki işbirliğinin derinleşerek gelişeceği ifade edilmiştir.

Zirvede ABD önderliğindeki koalisyon güçlerine, Özbekistan'daki Hanabad, Kırgızistan'daki Manas üslerini kapatmak için tarih belirleme çağrısı yapılmıştır. Bu çağrı ile Çin ve Rusya'nın baskıları sonucu ABD 2005 yılında Hanabad üssü, 2009'da ise Manas üssü kapatılmıştır.⁵³

Astana Zirvesinin en önemli özelliği 2017'de Örgüte tam üye olacak olan Hindistan ve Pakistan'ın gözlemci üye olarak Örgüt ile ilişkilerinin resmi olarak başlamış olmasıdır. Ayrıca Türkiye de Şangay İşbirliği Örgütü'ne ilk olarak 2005 yılında başvurmuştur. ABD ile yakın ilişki içerisinde olan ve Nükleer silah sahibi olan Hindistan'ın örgüte katılımı uluslararası dengeleri etkileyen bir gelişme olmuştur. Çin ve Rusya, Şangay İşbirliği Örgütü sayesinde ABD ile yakın ilişki içerisinde olan önemli ülkeleri etraflarında toplamaktadırlar. Bu durum ABD'nin gücünün ve Batı Eksenin yavaş yavaş Doğuya kaydığını göstermektedir.

1.3.1.6. 15 Haziran 2006 Şangay Zirvesi

Şangay Zirvesi, Örgütün beşinci yılı vesilesiyle yapılmıştır. Örgütün gelişiminin Şangay Ruhuna bağlılık derecesinde olduğu ifade edilmiştir. "Şangay Ruhu"nun uluslararası toplumun yeni ve çatışmasız bir uluslararası ilişkiler modeli arayışının, Soğuk Savaş zihniyetini ve ideolojik farklılıkları aşmanın yollarını arayan bir model olarak kritik öneme sahip olduğu vurgulanmıştır.⁵⁴ "Şangay Ruhu", Batının,

⁵⁰ Şangay İşbirliği Örgütü 2005 Astana Devlet Başkanları Zirvesi Deklarasyonu, <http://eng.sectsco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 16.03.2018).

⁵¹ Emrah Bozkurt, Şanghay İşbirliği Örgütü Ve Türkiye Faktörü, <http://sahipkiran.org/2017/03/07/sio-ve-turkiye/>, (Erişim tarihi: 16.03.2018).

⁵² Okan Yüksel, 'Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)', <http://politikakademi.org/2013/05/sanghay-isbirligi-orgutu-sio/>, (Erişim tarihi: 16.03.2018).

⁵³ ULIWIKI, http://uliwiki.tuicakademi.org/index.php?title=%C5%9Eanghay_%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi_%C3%96rg%C3%BCt%C3%BC, (Erişim tarihi: 16.03.2018).

⁵⁴ Şangay İşbirliği Örgütü 2006 Şangay Devlet Başkanları Zirvesi Deklarasyonu, <http://eng.sectsco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 16.03.2018).

günümüzde ABD ve Avrupa Birliği aracılığıyla evrensel değerler olarak sunduğu Batı kapitalizm ve demokrasinin yayılmasıyla medeniliğin, eşitlik, adalet ve özgürlüğün sağlanacağı düşüncesine karşı Doğunun cevabı niteliğindedir. Batının uluslararası ilişkiler modeline karşılık Doğunun uluslararası ilişkiler modelidir. ABD'nin demokratikleşme adı altında eski Sovyet bakiyesi ülkelerde renkli devrimler yaparak kendisine yakın iktidarları işbaşına getirmesi nedeniyle Örgüt bünyesindeki Orta Asya ülkelerini ABD'den korumak isteyen Şangay İşbirliği Örgütünün bir refleksi olarak "Şangay Ruhunu" önemi her zirvede olduğu gibi bu Zirvede de vurgulanmıştır. Zirvede ayrıca 'Çok Kutupluluk' ve 'Küresel Ekonomi' kavramlarına da vurgu yapılarak ABD hegemonyasına karşı bir duruş sergilenmiştir. Bölgesel Terörle Mücadele Ajansı(RATS) bu düşüncenin fiile dönüşmüş halidir. ŞİÖ, Asya'daki terörle mücadeleyi ABD ve Batı olmadan kendi felsefesi ve örgüt kurumları ile yapabilecek durumdadır. Bu çerçevede sorunların çözüm adresi olarak BM görülmüştür. Ancak BM'nin 21.Yüzyılın ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenerek etkinliğini artırması gerektiği zirvede belirtilmiştir.

1.3.1.7. 16 Ağustos 2007 Bişkek Zirvesi

Daha önceki zirvelerde ifade edilen ŞİÖ'nün oluşturmak istediği uluslararası sistem ile ilgili düşünceler Bişkek Zirvesinde de tekrar ifade edilmiştir. Ayrıca ŞİÖ üyesi ülkeler BM reformu meselelerini ele almak için işbirliği yapmayı planlamışlardır. Bu Küresel Organizasyonun, özellikle Güvenlik Konseyi'nin reformu, üyelerinin mümkün olan en geniş şekilde mutabakatına dayanmalıdır. Bu alanda başarılı bir işbirliği, tüm ŞİÖ üye devletlerinin Birleşmiş Milletler'in rolünün kapsamlı bir şekilde güçlendirilmesi ve Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında etkinliğinin artırılması gerektiği ve temsilde adaletin sağlanması gerektiği belirtilmiştir.⁵⁵

Zirvede ŞİÖ üye devletleri arasında 'uzun vadeli iyi komşuluk, dostluk ve işbirliği anlaşması' imzalanmıştır. Bu anlaşma ile üye ülkeler arasında savaş ve çatışma olmasının mümkün olmadığı vurgulanmak istenmiştir. Zirvede ayrıca Şanghay İşbirliği Örgütü Üye Devletleri arasında Hükümetler arası Kültür İşbirliği konusunda bir anlaşma imzalanmıştır. Ayrıca ŞİÖ devlet başkanları, Sanat Festivali'nin açılışına katılmışlardır. Bişkek Zirvesinin genel teması ŞİÖ üyeleri arasında dostluk ve işbirliğini geliştirmek olmuştur. Kültür işbirliği anlaşması ile de üye ülkeler arasında kültürel yakınlaşma sağlanarak işbirliğin derinleştirilmesi amaçlanmıştır. Kültürel işbirliği anlaşması esasen Örgütün iki başat gücü olan Çin ve Rusya'nın Orta Asya ülkelerinde kendi 'Yumuşak Güçlerini' oluşturmak için hazırlanan yasal zemindir.

1.3.1.8. 28 Ağustos 2008 Duşanbe Zirvesi

Duşanbe Zirvesinde 21. Yüzyılda tek kutupluluğun olamayacağı sorunların çok taraflı diplomasi ile çözülmesi gerektiği diğer Zirvelerde olduğu gibi belirtilmiştir. 21. Yüzyıl, devletlerin artan karşılıklı bağımlılığını ortaya çıkarmıştır. Devletler güvenlik-gelişme ikilisini bir arada yürütmek zorundadır. Kitle imha silahlarının yaygınlaştığı bu yüzyılda iyi komşuluk en önemli güvenlik faktörüdür. Şangay İşbirliği Örgütünün de 21. Yüzyılın bu gelişmeleri karşısında bölge ülkelerinin güvenliğini sağlamak için üye ülkelerin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı duyan iyi komşuluk geliştirmek

⁵⁵ Şangay İşbirliği Örgütü 2007 Bişkek Devlet Başkanları Zirvesi Deklarasyonu, <http://eng.sectesco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 16.03.2018).

için faaliyet gösteren bir yapı olduğu vurgulanmıştır. Bunu sağlayacak ilkeler Şangay Ruhu ilkeleridir. Kuvvet kullanımı merkezli çözümlere duyulan güvenin geleceği yoktur ve bu durum yerel çatışmaların kapsamlı bir şekilde çözülmesini engeller. Mevcut sorunlar, ancak bütün tarafların çıkarları tam olarak dikkate alındığında çözümlür. Bunun için Zirve Deklarasyonunda ülkeler sorunlarını Birleşmiş Milletler Sözleşmesine ve uluslararası hukuka riayet ederek çok taraflı diplomasiyi etkin kullanarak çözmelidir ifadesi yer almıştır.

Zirvede ayrıca Güney Osetya sorununa da değinilmiştir. ŞİÖ üyesi ülkeler, Güney Osetya sorunuyla ilgili son zamanlardaki gerginlikler konusundaki derin endişelerini dile getirmişler ve ilgili tarafları diyalog yoluyla mevcut sorunları barışçıl yollardan çözmeye ve uzlaşma ve müzakereleri teşvik etmek için çaba sarf etmeye çağırmışlardır.⁵⁶

ŞİÖ üyesi ülkeleri, Moskova'da 13 Ağustos 2008 tarihinde Güney Osetya'daki ihtilafın çözümü için Fransa ve Rusya arasında imzalanan altı maddeli ateşkes anlaşmasına destek vermişlerdir. Rusya'nın bu girişiminin bölgedeki barış ve işbirliğini geliştireceğini ifade etmişlerdir. Ancak ABD tarafından Rusya, ikiyüzlülük ile suçlanmıştır. Kuzey Kafkasya ve Çeçenya ayrılıkçı hareketleri ile mücadele eden Rusya'nın Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlığını tanıması kınanmıştır. Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlığını tanıyan Rusya Devlet Başkanı Medvedev, Zirvede iki ülkenin bağımsızlığını tanımaları için üye ülke devlet başkanları ile ikili görüşmeler yapmıştır. Ancak aradığı desteği bulamamıştır. Diğer ŞİÖ üyesi ülkeler Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlığını tanımamışlardır.⁵⁷

Zirvede imzalanan diğer belgeler arasında üye ülkeler arasında terörle mücadele konusunda ortak tatbikat yapılması ile silah ve patlayıcı madde kaçakçılığıyla mücadelede işbirliği anlaşması ve ŞİÖ Bankalararası Kurumu ile Avrasya Kalkınma Bankası arasında ortaklık ilişkileri memorandumu yer almıştır. Ayrıca Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev de yaptığı konuşmada yasa dışı göç, uyuşturucu ve silah kaçakçılığıyla mücadelenin önlenmesi için ŞİÖ çerçevesinde ortak gümrük kontrolünün oluşturulması gerektiğini belirtmiştir.⁵⁸ Nazarbayev'in bu projesi ŞİÖ'nün AB gibi sınırların kalktığı bir Asya projesi olarak ulaşılabileceği potansiyeli göstermektedir.

1.3.1.9. 15-16 Haziran 2009 Yekaterinburg Zirvesi

Zirveye küresel ekonomik kriz damgasını vurmuştur. Tüm dünya üzerinde olduğu gibi küresel ekonomik krizden olumsuz yönde etkilenen ŞİÖ ülkeleri, Zirvede krizin olumsuz etkilerini en aza indirmek ve ekonomik canlanmayı sağlamak için önerilerini sunmuşlardır. Zirve sonunda yayınlanan deklarasyonda, ŞİÖ ülkelerinin kolektif kalkınmayı geliştirmeleri gerektiği vurgulanmıştır. Krizin aşılabilmesi için iyi düzenlenmiş dengeli bir uluslararası mali rejim kurma çabalarının desteklenmesi gerekmektedir. Bunların yanında, küresel mali krizle başa çıkılması, enerji ve gıda

⁵⁶ Şangay İşbirliği Örgütü 2008 Duşanbe Devlet Başkanları Zirvesi Deklarasyonu, <http://eng.sectesco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 17.03.2018).

⁵⁷ 2008 Güney Osetya Savaşı, https://tr.wikipedia.org/wiki/2008_G%C3%BCney_Osetya_Sava%C5%9F%C4%B1, (Erişim tarihi: 17.03.2018).

⁵⁸ Şanghay İşbirliği Örgütü'nden Rusya'ya Tam Destek, <http://www.gazetevatan.com/sanghay-isbirligi-orgutu-nden-rusya-ya-tam-destek-196061-dunya/>, (Erişim tarihi: 17.03.2018).

güvenliğinin de sağlanması gerekmektedir. Toplantıda, bölgenin ulaşım potansiyeline önemle vurgu yapılarak bu potansiyelin geliştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Dünya pazarlarına erişimin daha rahat sağlanması için uluslararası taşımacılık koridorlarının düzenlenmesi, demiryolları ve otoyolların modernizasyonu, bölgenin Avrupa ve Asya arasındaki ekonomik bağlantıların gelişimine ivme kazandıran kıtalararası bir köprü olarak potansiyelini güçlendirmek için önkoşullar yaratılması amaçlanmıştır.⁵⁹ 2013 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin başlattığı modern İpekyolu Projesi bu düşüncenin hayata geçirilmesi ile ortaya çıkmıştır.

Deklarasyonda ayrıca küresel mali krizin etkisini azaltabilmek için ŞİÖ üye devletler, BM, BDT, ASEAN, Avrasya Ekonomik Topluluğu(AET), KGAÖ, EİÖ(ECO), BM Asya-Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu, diğer uluslararası ve bölgesel örgütler ile pratik etkileşimi genişletmeye ve geniş bir ortak ağ oluşturmaya hazır olduklarını ifade etmişlerdir.⁶⁰

1.3.1.10. 10-11 Haziran 2010 Taşkent Zirvesi

Kırgızistan Taşkent Zirvesine Nisan ayında yaşadığı sivil devrim ve devamında meydana gelen gelişmeler yüzünden ilk defa devlet başkanlığı düzeyinde katılmamıştır. Ayrıca gözlemci üye olan İran da bir ŞİÖ zirvesine ilk defa Cumhurbaşkanı düzeyinde katılmamıştır. Bunun en önemli sebebi 2010 Haziran ayında BM Güvenlik Konseyi'nin İran'a ekonomik yaptırım kararı almasıdır. Güvenlik Konseyi'nin iki daimi üyesi olan Çin ve Rusya'nın veto yetkilerini kullanmaması ve bu kararın çıkmasına onay vermesi İran'ın tepkisine yol açmıştır.⁶¹

Zirvede küresel mali kriz yine ana gündem maddelerinden olmuştur. Krizin üstesinden gelmek için, ulusal ekonomileri modernize etmek ve onları yenilikler yoluna yönlendirmek için tutarlı çaba sarf edilmesi gerektiği ve ilgili tüm ülkelerin uluslararası karar alma sürecine eşit şekilde bulunması gerektiği ve bu amaçlara yönelik küresel ve bölgesel işbirliği güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca Avrasya'nın ulaşım potansiyeline tekrar vurgu yapılmış ve gerekli altyapı çalışmalarının hızla hayata geçirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Kırgızistan'daki siyasi krize de değinilmiş ve bu durumun mümkün olduğu kadar çabuk düzeltilmesinin tüm bölge için önemini vurgulanmıştır. ŞİÖ üyesi ülkeler, Kırgız Cumhuriyeti'ne bu konuda gerekli destek ve yardım sağlamaya hazır olduklarını ifade etmişlerdir.

ŞİÖ'ye Yeni Üyelerin Kabulü Düzenleme Statüsü ve Yönetmelikleri, ŞİÖ'nün otoritesini artırma, organlarının etkinliğinin yasal çatısını geliştirme ve ŞİÖ'nün daha çok gelişmesinin temininde önemli bir adım oluşturduğu vurgulanmıştır.

Deklarasyonda II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin 65. yılı münasebetiyle bu savaştan gerekli dersin çıkarılması gerektiği vurgulanmıştır. Aynı vahametinin tekrar yaşanmaması için çok taraflı diplomasi, diyalog ve işbirliğinin önemine vurgu

⁵⁹ Şangay İşbirliği Örgütü 2009 Yekaterinburg Devlet Başkanları Zirvesi Deklarasyonu, <http://eng.sectsco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 17.03.2018).

⁶⁰ Selahattin Özberk, Şangay İşbirliği Örgütü ve Orta Asya Cumhuriyetleri, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2010, s. 71., (**Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi**).

⁶¹ Özberk, a.g.e., s. 71.

yapılmıştır. Savaşın çıkmasına neden olan aşırılıkçı düşüncelerin oluşmasını sağlayacak zeminin oluşmasının karşılıklı hoşgörü, eğitim ve ekonomik refahın artırılmasıyla önlenmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Zirvede Afganistan İslam Cumhuriyeti'nde devam eden terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı ve diğer uluslararası organize suçların varlığının ciddi bir bölgesel güvensizlik unsuru olmaya devam ettiği vurgulanarak Afganistan İslam Cumhuriyeti'nde barış ve istikrarın sağlanması, tüm bölgede sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınmayı teşvik eden güvenliği sağlamanın önemi bir kez daha dile getirilmiştir. Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin barışçıl ve istikrarlı bir ülke olarak gelişmesi desteklenmiştir.⁶²

1.3.1.11. 14-15 Haziran 2011 Astana Zirvesi

Şangay İşbirliği Örgütü'nün 10.Yıl toplantısı Astana'da yapılmıştır. Zirvede ŞİÖ'nün 10 yıl boyunca gösterdiği gelişim değerlendirilmiştir. Örgütün saygın bir uluslararası örgüt haline geldiği belirtilerek ŞİÖ'nün bloksuz ve eşitlik çerçevesinde küresel refahı hedefleyen bir örgüt olduğu ifade edilmiştir. ŞİÖ'nün Asya Pasifik bölgesinde çok taraflı işbirliğini ve bölgesel güvenliği sağlamayı amaçlayan bir örgüt olduğu vurgulanmıştır. 10 yıl boyunca yapılan faaliyetlerin değerlendirmesi yapılmıştır. Buna göre 10 yıllık süreçte ŞİÖ'nün kurumsallaşmasının, çeşitli alanlarda etkin işbirliği mekanizmalarının kurulmasının ne kadar başarılı bir şekilde gerçekleştirildiği ifade edilmiştir.

ŞİÖ, üye ülkelerin halkları arasında manevi yakınlaşma ve kültürlerarası diyaloga katkıda bulunacak kültürel ve insani yardım işbirliğini güçlendirilmektedir. Yoğunlaştırılmış işbirliğinin kültür, sağlık, bilim ve teknoloji bakanlarının yanı sıra ŞİÖ Forumu toplantıları çerçevesinde devam ettiği belirtilmiştir.

ŞİÖ daimi organlarının, Pekin Sekreteryası ve Taşkent Bölgesel Terörle Mücadele Yapısının yürürlüğe konulan antlaşmaların pratikte uygulanmasında önemli bir rol oynadığı belirtilmiştir.

Dünyanın hala finansal ve ekonomik istikrarsızlık, bölgesel çatışmalar, kitle imha silahlarının yayılması, terörizm, ulusüstü suçlar, gıda kıtlığı ve iklim değişikliği gibi tehdit ve zorluklarla karşı karşıya olduğu belirtilmiştir. Bu sorunlarla mücadele etmek için uluslararası ilişkilerin demokratikleşmesini desteklemek ve uluslararası hukukun dünya meselelerine hâkim olmasını sağlamak amacıyla uluslararası toplumun diğer üyeleriyle işbirliği yapmaya hazır olduğu vurgulanmıştır. Bu çerçevede BM, CIS, CSTO, EurAsEC, ASEAN, ESCAP ve ECO ile ortak ilişkiler kurulduğu ifade edilmiştir.

Zirvede Arap Baharına da değinilmiştir. Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki istikrarsızlık konusundaki ciddi endişeler dile getirilmiştir. Bir kez daha İç çatışmaların ve krizlerin yalnızca barışçıl yollarla ve siyasi diyalog yoluyla çözülmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda Libya'da askeri çatışmanın sona erdirilmesi için ilgili bütün tarafların 1970 ve 1973 BM Kararlarını tam olarak uygulamasının gerekliliğinin altı çizilmiştir.

⁶² Şangay İşbirliği Örgütü 2010 Taşkent Devlet Başkanları Zirvesi Deklarasyonu, <http://eng.sectsco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 17.03.2018).

Uluslararası işbirliğinin geliştirilmesinde BM'nin merkezi rolü bir kez daha vurgulanmış ve BM'nin otoritesinin güçlendirmesi ve kademeli bir reform yoluyla verimliliğinin artırması gerektiği tekrar edilmiştir.

Afganistan Cumhurbaşkanı Hamid Karzai'nin konuk olarak katıldığı Zirvede Afganistan'da barış ve istikrarın sağlanmasının bölgesel ve uluslararası güvenliği sağlamada temel faktörlerden biri olduğu ifade edilmiş ve Afganistan'ın geleceğinde yalnızca Afgan halkının söz sahibi olması gerektiği vurgulanmıştır. Böylece Afganistan'a dostça olmayan dış müdahalelere karşı çıkmıştır. ŞİÖ üyesi ülkelerin, dost Afgan Milletine yardım etmeye devam edecekleri ifade edilmiştir. Ayrıca Zirvede Türkiye Diyalog Ortaklığı için başvuruda bulunmuştur.

Son olarak liderler, Zirve deklarasyonunda Şangay İşbirliği Örgütü'nün 10. yıldönümü vesilesiyle, ŞİÖ üye devletlerinin başkanları olarak, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Asya Pasifik Bölgesinde ve Dünyada barış, istikrar ve refahın sağlanması için belirtilen tüm hedef ve görevleri etkin bir şekilde yerine getireceklerini beyan etmişlerdir.⁶³

1.3.1.12. 6-7 Haziran 2012 Pekin Zirvesi

Pekin Zirvesi, Türkiye'ye Şangay İşbirliği Örgütü Diyalog Ortağı statüsünün verildiği önemli bir zirve olmuştur.

Daha önceki zirvelerde değinilen konulara yine değinilmiş ve üye ülkeler, "Şanghay Ruhu" nun yönlendirdiği şekilde uluslararası ilişkilerde yapıcı bir güç olan ŞİÖ'nün, 21. yüzyılda devletlerarası ve bölgesel işbirliğinin bir modeli haline geldiğini vurgulamışlardır. Bölgedeki dostluk, ortaklık ve uyum üzerine inşa edilen ŞİÖ'nün, barış, adalet ve demokrasiyi güçlendirmeye devam edeceği, çok merkezli dünyanın temellerini oluşturarak tüm devletler ve insanlık için bir bütün olarak ilerleme ve refahı destekleyeceğinin altı çizilmiştir.

Şangay İşbirliği Örgütü'nün karşılıklı refahı üst düzeye çıkartabilmesi için 'Enerji, Finansman, Gıda, ve Ulaşımı' içeren dört alanda işbirliğinin artırılması gerektiği vurgulanmıştır.⁶⁴

Üye devletler, Afganistan'ı bağımsız, tarafsız, barışçıl ve müreffeh bir ulus olarak terörizm ve uyuşturucuya bağlı suçlardan arındırmaya yönelik çabaları desteklemektedirler. Afganistan'daki ulusal uzlaşma sürecinin Afganistanlı ve Afganlı olması gerektiği görüşünü bir kez daha vurgulamışlardır. Üye devletler, Birleşmiş Milletler 'in Afganistan konusundaki uluslararası çabaları koordine etmedeki merkezi rolünü desteklemiş ve Afgan halkına yeniden yapılanmalarında yardımcı olacaklarını belirtmişlerdir. Bu amaçla üye devletler, ŞİÖ'de Afganistan'a gözlemci statüsü verilmesini onaylamışlardır.

Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da Arap Baharı adı altında yaşanan karışıklığın bölgedeki barışı, istikrarı, refahı ve ilerlemeyi tehdit ettiği ifade edilmiş ve bu durumdan duyulan endişe Zirvede ifade edilmiştir. Suriye sorunu da ayrıca ele alınmış ve bölgedeki gelişmelere her türlü silahlı müdahaleye karşı olunduğu vurgulanmıştır.

⁶³ Şangay İşbirliği Örgütü 2011 Astana Devlet Başkanları Zirvesi Deklarasyonu, <http://eng.sectsco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 18.03.2018).

⁶⁴ Ekemenli, a.g.e., s.47.

Zirvede ŞİÖ Gözlemci Üyesi olan İran İslam Cumhuriyeti'ni çevreleyen gelişmeler hakkında derin endişeler dile getirilmiştir. İran meselesini zorla çözmek için herhangi bir girişimin kabul edilemez olduğu belirtilmiştir. Tüm taraflar daha fazla çatışmayı tetikleyecek ifadeler veya eylemlerden kaçınılmaya çağırılmıştır.

Zirvede ŞİÖ temel amaç ve ilkelerini paylaşan diğer kurum ve kuruluşlarla diyaloga girilmeye devam edileceği belirtilmiş ve uluslararası toplumun ŞİÖ ile ilişki kurma konusundaki artan ilgisini memnuniyetle karşılamışlardır. Bu çerçevede Türkiye Cumhuriyeti'nin ŞİÖ içerisinde bir diyalog ortağı olarak işbirliğine katılmasını oy birliği ile kabul etmişlerdir.⁶⁵

Zirvede Türkiye'ye Diyalog Ortağı Statüsü verilmesi ile ilgili olarak Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada 'ŞİÖ Diyalog Ortağı Statümüz, çok boyutlu dış politikamızın güçlendirilmesine; ayrıca, Örgüt içindeki gelişmelerin izlenmesine ve bölgesel işbirliğini ilgilendiren konularda görüşlerimizin üye ülkelere aktarılmasına imkân verecektir denilmiştir. Ayrıca Bölgesel nitelikli, kurumsallaşmış ve etkin işbirliği mekanizmalarının güçlendirilmesinin önem arz ettiği coğrafyamızda, Diyalog Ortağı Statümüz çerçevesinde, güvenliğin bir bütün olduğu yaklaşımından hareketle, terörizm, ayrılıkçılık, uyuşturucu kaçakçılığı, insan ticareti ile mücadele, hudut güvenliği, yasadışı göç ve kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi gibi konularda ŞİÖ'ye önemli katkılarda bulunacağımız tabiidir." İfadeleri ile karardan duyulan memnuniyet dile getirilmiştir.⁶⁶

1.3.1.13. 13 Eylül 2013 Bişkek Zirvesi

Zirvede ŞİÖ ülkeleri arasında ticaret, ekonomi ve yatırım faaliyetlerinin geliştirilmesi için ŞİÖ Kalkınma Fonu'nun kurulması ve ŞİÖ Kalkınma Bankası'nın kurulması konusunun gözden geçirilmesiyle ilgili çalışmanın önemi vurgulanmış ve bu çabaların en erken şekilde tamamlanması için talimat verilmiştir. Kalkınma Bankası'nın rolüne değinen Rusya Devlet Başkanı Putin: 'Çok taraflı işbirliğinin olumlu bir örneği olarak ŞİÖ Bankalar arası Kurumu'nun faaliyetlerini kaydetmek istiyorum. Bu Kurum ortak altyapı projelerinin desteklenmesi, tasarruf teknolojilerinin geliştirilmesi, işbirliğinin genişletilmesine büyük katkıda bulunmaktadır' diyerek projenin önemini vurgulamıştır.⁶⁷

Gözlemci ve diyalog ortağı ülkelerin de dâhil edilerek bölgedeki ulaşım ve iletişim kapasitesinin genişletilmesi, altyapı geliştirme, uluslararası çok-merkezli lojistik, ticaret ve turizm merkezleri inşa etme, yenilikçi enerji tasarrufunun getirilmesi projelerinin hızlandırılmasına olan ihtiyaç vurgulanmıştır.

Zirvede Suriye konusu önemli bir yer tutmuştur. Suriye'deki çatışmaların sonlanması gerektiği ifade edilmiştir. BMGK'nın etkin bir şekilde çözüm için çaba sarf etmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Ayrıca İran'ın nükleer programından duyulan endişe

⁶⁵ Şangay İşbirliği Örgütü 2012 Pekin Devlet Başkanları Zirvesi Deklarasyonu, <http://eng.sectso.org/documents/>, (Erişim tarihi: 18.03.2018).

⁶⁶ Türkiye, Shanghai'da Diyalog Ortağı, <http://turkish.cri.cn/882/2012/06/14/1s140986.htm>, (Erişim tarihi: 18.03.2018).

⁶⁷ ŞİÖ'nün Bişkek Zirvesi sonuçları, https://tr.sputniknews.com/turkish.ruvr.ru/2013_09_13/SIO-Biskek-Zirvesi-sonuclari/, (Erişim tarihi: 19.03.2018).

de zirvede dile getirilmiştir. 2013-2017 yıllarını kapsayacak bir eylem planı oluşturulmuş ve bu planın önemine vurgu yapılmıştır.⁶⁸

Zirveyi yerli ve yabancı 450 civarında gazetecinin takip etmesi ŞİÖ'nün gelişen uluslararası etkisinin bir göstergesi olmuştur.

1.3.1.14. 11-12 Eylül 2014 Duşanbe Zirvesi

Zirvede 2013-2017 Eylem Planının pratik uygulamasının önemine vurgu yapılmıştır. Ayrıca ŞİÖ üyesi devletler arasında terörle mücadele, ayrılıkçılık ve aşırılık yanlısı işbirliğinin 2013-2015 döneminde ŞİÖ üyesi devletlerin suçla mücadelede hükümetleri arasındaki işbirliği anlaşmasının önemi de teyit edilmiştir. ŞİÖ üyesi devletler arasındaki uyuşturucu madde kaçakçılığıyla mücadelede işbirliği konulu 2011-2016 yılları için ŞİÖ Uyuşturucu Karşıtı Stratejisinin uygulanmasını desteklemek için Eylem Programı ve ŞİÖ üye devletleri arasında uluslararası bilgi güvenliği alanında işbirliği anlaşmasının da uygulanmasının önemine dikkat çekilmiştir.

Zirvede uluslararası sorunlara da değinilmiş ve Suriye sorununun diplomatik yollarla çözülmesinin önemi bir kez daha dile getirilmiştir. Irak'ta ortaya çıkan DAES tehdidinin Orta Asya'da ve Doğu Türkistan'da olumsuz etki yapmasından duyulan endişe dile getirilmiş ve BMGK'nın sorunun çözümünde acil harekete geçirilmesi çağrısı yapılmıştır.

Zirvede Çin Devlet Başkanı Şi Cinping, Şanghay İşbirliği Örgütü üye ülkelerine ortak projelerin gerçekleştirilmesi için 5 milyar dolar kredi açacaklarını söylemiştir.⁶⁹ Bu çerçevede ŞİÖ İş Konseyi ve ŞİÖ Interbank aracılığıyla ŞİÖ bölgesinde iş, ticaret ve yatırım işbirliğinin geliştirilmesinde devlet başkanlarının önemli bir rol üstlendiği vurgulanmıştır. Devlet başkanları, ŞİÖ Kalkınma Fonu'nun ve ŞİÖ Kalkınma Bankası'nın kurulmasına ilişkin konuların gözden geçirilmesinin önemine tekrar dikkat çekmiş ve bu çabaları erken bir tamamlanma süreci doğrultusunda sürdürme talimatı vermişlerdir.⁷⁰

1.3.1.15. 9-10 Temmuz 2015 Ufa Zirvesi

Rusya Federasyonu'na bağlı Başkurdistan Eyaletinin Ufa şehrinde yapılan Zirve 2014 yılında Örgüte üyelik için başvuran Hindistan ve Pakistan'ın üyelik prosedürlerinin başlaması nedeniyle önemli bir zirve olmuştur. Ayrıca Ufa zirvesinde, Beyaz Rusya'nın statüsünün gözlemci ülkeye yükseltilmesi ve Azerbaycan, Ermenistan, Kamboçya ve Nepal'e diyalog ortaklığı verilmesi kararı alındı. İran ve Türkiye'nin statüsüyle ilgili değişiklik olmamıştır.⁷¹

Zirve Ufa'da BRICS Zirvesi ile eş zamanda yapılmıştır. ŞİÖ ve BRICS üye devlet başkanları eş zamanlı zirveler sayesinde görüşmeler yapmışlardır. Aynı zamanda BRICS üyesi olan Çin ve Rusya da iki örgütün ortak çalışma potansiyeline sahip

⁶⁸ Şangay İşbirliği Örgütü 2013 Bişkek Devlet Başkanları Zirvesi Deklarasyonu, <http://eng.sectesco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 18.03.2018)

⁶⁹ Duşanbe'de Şanghay İşbirliği Örgütü zirvesi başladı, <http://qha.com.ua/tr/siyaset/dusanbe-de-sanghay-isbirligi-orgutu-zirvesi-basladi/133990/>, (Erişim tarihi: 18.03.2018)

⁷⁰ Şangay İşbirliği Örgütü 2014 Duşanbe Devlet Başkanları Zirvesi Deklarasyonu, <http://eng.sectesco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 18.03.2018)

⁷¹ Şanghay İşbirliği Örgütü 8'li yapıya dönüşüyor, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2015/07/10/sanghay-isbirligi-orgutu-8li-yapiya-donusuyor>, (Erişim tarihi: 19.03.2018).

olduğunun göstergesidir. Şanghay İşbirliği Örgütü ve Rusya, Brezilya, Çin, Hindistan ve Güney Afrika'dan oluşan BRICS grubu, Rusya ve Çin'in küresel ekonomik çıkarlarını destekleyerek Amerikan hegemonyasına karşı denge oluşturma imkânı sunmaktadır. Her iki işbirliği örgütünün üyeleri olan Rusya ile Çin'e ulusal ve ikili çıkarlarını artırmak suretiyle uluslararası sistemdeki ABD hâkimiyetiyle mücadele etmelerine yardımcı olmaktadır.⁷² İki örgüt de ABD hegemonyasını kırmak için kurulmuştur. Beş üyeli BRICS'in en önemli üyelerinden olan Hindistan'ın da ŞİÖ'ye katılması iki Örgütün ilerleyen süreçte işbirliğinin artacağına göstergesi olmuştur.

Zirvede çok kutuplu yenedünya düzeninin oluşturduğu karmaşık uluslararası ilişkiler döneminde ortaya çıkan ŞİÖ'nün bölgesinde güvenlik, istikrar ve kalkınmanın temeli olduğu belirtilmiştir. Bu durumun korunması ve gelişmesinde Şangay Ruhunun önemi vurgulanmıştır. Terör örgütlerinin artık küresel düzeyde tehdit oluşturdukları ifade edilerek BMGK'nın etkin bir şekilde terörle mücadelede ortak bir hareket mekanizması ortaya koyması gerektiği vurgulanmıştır. Bu şartlar altında üye ülkeler, bölgesel ve küresel güvenlik tehditlerine karşı 2025 ŞİÖ Geliştirme Stratejisini hayata geçirmişlerdir. Bu strateji ekonomik işbirliğini ve insani ilişkileri derinleştirecek hususlarda öncelikli olarak daha fazla iyileştirme yapmayı öngörmektedir. Üye ülkeler arasında karşılıklı etkileşim arttıkça terör, aşırılıkçılık ve ayrılıkçılık tehditleri minimuma inecektir.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin 70. Yılı dolayısıyla aynı acıların tekrar yaşanmaması için Birleşmiş Milletlerin önemine vurgu yapılmıştır. BM'nin yeni reformlarla yapısının güçlendirilmesi ve daha etkin hale getirilmesi gerektiği tekrar dile getirilmiştir. Üye devletler, terörle mücadele, ayrılıkçılık ve aşırılıkçılıkla mücadelede ŞİÖ Bölgesel Antiterör Yapısının faaliyetlerini daha da geliştirmeyi desteklemişlerdir.

Zirvede çeşitli ülkelerde yaşanan karışıklıklara da değinilmiştir. Üye devletler, 12 Şubat 2015'teki Minsk Anlaşması'nı destekleyerek tüm tarafların anlaşmaya tam ve koşulsuz uydukları takdirde Ukrayna'da kalıcı barışın tesis edileceği görüşünü belirtmişlerdir. Afganistan konusuna da değinilmiştir. Afganistan hükümetinin, terörle mücadele, aşırılık ve uyuşturucuya bağlı suçlardan arınmış, barışçıl, istikrarlı, tarafsız ve ekonomik refah içinde olan bir ülkenin kurulmasına yönelik çalışmalarını desteklemişlerdir. Arap Baharına da değinilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da yaşanan siyasi krizlerin, karşılıklı saygıya dayanarak dışardan müdahale olmadan uluslararası hukukun norm ve ilkelerine dayanarak çözülmesi gerektiği vurgulanmıştır. İran'ın Batı ile yaptığı nükleer barış görüşmeleri takdirle karşılanmış ve bu durumun bölgenin güvenliğine önemli bir katkıda bulunduğu ifade edilmiştir.

Zirvede ekonomik kalkınma konuları da önemli bir yer tutmuştur. Üye ülkeler, bölgedeki ticaret ve yatırım bağlantılarını teşvik etmek için ŞİÖ Kalkınma Fonu ve ŞİÖ Kalkınma Bankası'nın kurulması ile ilgili çalışmalarını sürdüreceklerini beyan etmişlerdir. Ayrıca 12 Eylül 2014'te Duşanbe'de imzalanan üye ülkeler arasında uluslararası karayolu taşımacılığı anlaşmasının şartlarının yerine getirilmesi için çalışmalarını hızlandıracaklarını beyan etmişlerdir. İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ile

⁷² Şanghay İşbirliği Örgütü'nün 16. Dönem Toplantısı Kararları, [http://parstoday.com/tr/news/world-i24892-%C5%9Eanghay_%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi_%C3%96rg%C3%BCt%C3%BCn%C3%BCn_16_d%C3%B6nem_toplant%C4%B1s%C4%B1_kararlar%C4%B1,\(Erişim tarihi: 19.03.2018\).](http://parstoday.com/tr/news/world-i24892-%C5%9Eanghay_%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi_%C3%96rg%C3%BCt%C3%BCn%C3%BCn_16_d%C3%B6nem_toplant%C4%B1s%C4%B1_kararlar%C4%B1,(Erişim tarihi: 19.03.2018).)

ilgili Çin Halk Cumhuriyeti'nin girişimi desteklenmiştir. Konuyla ilgili ŞİÖ üye devletlerinin ilgili bölümleri arasında danışma ve bilgi alışverişinin önemine vurgu yapılmıştır. Üye devletler, gümrük işbirliği, ulaşım, enerji, sanayi, telekomünikasyon, tarım, bilim ve yeni teknolojiler, çevre koruma, nüfusun sağlık ve refahın sağlanması gibi alanlarda çok taraflı işbirliğini geliştirmeye devam etmeyi planlamışlardır. Üye ülkeler, ŞİÖ İş Konseyi ve ŞİÖ Bankalararası Birliği'nin potansiyelini birleştiren ortak ekonomik, altyapı ve yatırım projelerini uygulamaya yönelik çabaları hızlandığını belirtmişlerdir. Ticaretin gelişmesi için gözlemci devletleri ve diyalog ortaklarını proje faaliyetlerine dâhil olmaya çağırmışlardır.⁷³

Ufa zirvesi, iki yeni devletin örgüte üyelik prosedürlerinin başlatılması ve 2015-2025 ŞİÖ Gelişim Stratejisinin ilan edilmesi ile tarihi önem kazanmıştır. Gelişim Stratejisi Belgesinde ŞİÖ'nün, politika, güvenlik, ekonomi, kültürel ve insani ilişkilerin geliştirilmesi ve bölgenin işleyişine ve küreselleşme sürecine katılımının arttığı ifade edilmiştir. Üye ülkeler arasında işbirliğinin etkin bir şekilde artırılmış olması ile ŞİÖ'nün niteliksel olarak yeni bir seviyeye ulaşmaya hazır olduğu vurgulanmıştır. Ortaya çıkan bu konjonktür, Örgütün ilerideki evriminin kriterlerini ve parametrelerini tanımlayan bir belgeyi gerekli kılmıştır ifadeleri yer almıştır. Bu ifadeler ışığında Ufa Zirvesi, Hindistan ve Pakistan gibi Asya'nın Nükleer güce ve toplamda 1.5 Milyarı aşkın nüfusa sahip iki büyük ülkesinin üye yapılmak istenmesi ve 2015-2025 Gelişim Stratejisinin oluşturulmasıyla ŞİÖ'yü küresel düzeyde söz sahibi yapmayı amaçlayan bir zirve olmuştur. Bu iki durum ile ŞİÖ, bölgesel güvenliği sağlama önceliğinden çıkıp tüm üye ülkelerde refahın sağlandığı AB gibi gelişmiş ülkeleri bünyesinde barındıran küresel bir aktör olma amacını ilk plana almıştır. Bu durum küreselleşmenin Batıdan Doğuya kaydığının net bir göstergesi olmuştur. Asya ülkeleri Şangay İşbirliği Örgütü sayesinde Batıya karşı ortak bir ses ile mücadele edebilecekleri bir yapıya kavuşmuşlardır.

1.3.1.16. 24 Haziran 2016 Taşkent Zirvesi

Taşkent zirvesi, Şangay İşbirliği Örgütü'nün kuruluşunun 15. Yılı vesilesiyle 15 yılın değerlendirmesinin yapıldığı bir zirve olmuştur. 15 yıl süren faaliyet süresince, Şanghay İşbirliği Örgütü, yetkili ve etkili uluslararası ve bölgesel kuruluşlar sıralamasında, uluslararası ilişkilerin modern sisteminde güvenlik, istikrar ve sürdürülebilir kalkınmanın etkin bir unsuru haline gelmiştir. "Şanghay Ruhu" Örgütün temel ilkelerini ve fikirlerini ifade ederken, ŞİÖ'nün başarısının eşsiz bir kaynağı olduğu ifade edilmiş ve küresel ilişkiler ve tehditler ile uluslararası anlaşmazlıkların çözümünde devletlerarası ilişkilerin geliştirilmesinde önemli bir dönüm noktası olarak hizmet ettiği vurgulanmıştır.

Zirvede Şangay İşbirliği Örgütü'nün gelişen işbirliği ağına da değinilmiştir. Kuruluşunda altı üyeye sahip olan Örgütün 15 yıllık süre zarfında Afganistan, Belarus, Hindistan, İran, Moğolistan, Pakistan ve ŞİÖ diyalog ortakları olan Ermenistan, Azerbaycan, Kamboçya, Nepal, Türkiye, Sri Lanka ve gözlemci devletler ile işbirliği kurduğu belirtilmiştir. Ayrıca Birleşmiş Milletler ve onun özel kurumları ile ortak ilişkilerin kurulduğu ve diğer uluslararası ve bölgesel yapılarla da işbirliğinin geliştirildiği vurgulanmıştır. Bu açıklamadan anlaşılacağı üzere ABD ve AB üyelerinin

⁷³ Şangay İşbirliği Örgütü 2015 Ufa Devlet Başkanları Zirvesi Deklarasyonu, <http://eng.sectesco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 19.03.2018).

Çin ve Rusya'yı dışlayıcı ve dünya için bir tehdit olarak gösterme çalışmalarının Asya'da pek etkili olmadığı açıktır. Aksine gelişmekte olan Asya Pasifik ülkeleri, Çin ve Rusya'yı bir tehdit olarak değil gelişme süreçlerine katkı yapan bir partner olarak görmektedirler. ŞİÖ'ye gösterilen ilgi bunun bir göstergesidir.

Duşanbe zirvesinin ardından, yeni devletlerin katılımı için prosedürü düzenleyen Örgütün genişlemesi için yasal bir çerçeve oluşturulmuştur. Zirvede Ufa Zirvesinin kararlarına uygun olarak, Hindistan Cumhuriyeti ve Pakistan İslam Cumhuriyeti'nin ŞİÖ'ye tam üyeliklerinin kabul edilmesine yönelik prosedürün devam ettiği ve ilgili ülkelerin şartları yerine getirdikleri takdirde 2017'de yapılacak olan devlet başkanları zirvesinde üyeliklerinin onaylanacağı açıklanmıştır.

Zirvede Dünyadaki hızla değişen durum, giderek artan jeopolitik gerginlik, artan terörizm, ayrılıkçılık ve aşırıcılık ile tüm uluslararası ilişkiler sisteminin olumsuz yönde etkilendiğinin bir kez daha altı çizilmiştir. Bu çerçevede BM'nin uluslararası ilişkilerde merkezi koordinasyon rolünü güçlendirmeye yönelik reformların yapılması gerektiği tekrar dile getirilmiştir. Ayrıca Afganistan'ın kalkınmasında ŞİÖ üye ülkelerin her zaman Afganistan'ın yanında olduğu vurgulanmış ve Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki gelişmelerin küresel güvenliği tehdit ettiği vurgulanarak BM'nin uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde ortaklaşa bir çözüm geliştirmesi gerektiği teyit edilmiştir.⁷⁴

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin Zirvede yaptığı konuşmada, İran ile 5+1 gurubu arasındaki Nükleer işbirliği anlaşmasının imzalanması ve BM yaptırımlarının kaldırılmasının ardından, İran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üyelik başvurusuna olumlu yanıt verilebileceği ve üyeliğini kabul etmek için önünde herhangi bir engel kalmadığını söylemiştir. Bercam nükleer anlaşması öncesi Amerika ve AB tarafından haksız yaptırımlara maruz kaldığı için örgüte üye olamayan İran'ın önündeki engel bu anlaşma ile ortadan kalkmıştır. Zirvede diğer üye ülkeler olan Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Hindistan ve Pakistan cumhurbaşkanları da İran İslam Cumhuriyetinin acilen ŞİÖ'ye tam üye olması çağrısında bulunmuşlardır.⁷⁵

Zirvede, üye ülkeler Çin Halk Cumhuriyeti'nin İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'nın yaratılmasına yönelik girişimine desteklerini teyit etmişlerdir. Bu proje bölgesel ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi için elverişli koşulların yaratılmasının araçlarından biri olarak görülmüş ve hayata geçirilmesi sürecinin devam ettirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ufa Zirvesinde planlanan 2025 ŞİÖ Geliştirme Stratejisinin ilk aşaması olan 2016-2020 yılları arasındaki ortak işbirliği eylem planı da Zirvede onaylanmıştır.

Üye Devletler, ŞİÖ içerisindeki ortak faaliyetlerin kapasitesini arttırmak amacıyla gözlemci ülkeler ve diyalog ortakları ile karşılıklı olarak faydalı işbirliğinin daha da genişlemesini savunmuşlardır. Bu bağlamda, ŞİÖ İş Konseyi ve ŞİÖ Bankalararası Birliği'nin potansiyelinin kapsamlı bir şekilde yerine getirilmesine büyük önem verildiği bir kez daha vurgulanmıştır. Proje faaliyetlerine maddi destek sağlamak amacıyla,

⁷⁴ Şangay İşbirliği Örgütü 2016 Taşkent Devlet Başkanları Zirvesi Deklarasyonu, <http://eng.sectsco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 19.03.2018).

⁷⁵ Şanghay İşbirliği Örgütü'nün 16. Dönem toplantısı kararları, http://parstoday.com/tr/news/world-i24892-%C5%9Eanghay_%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi_%C3%96rg%C3%BCt%C3%BC'n%C3%BCn_16._d%C3%B6nem_toplant%C4%B1s%C4%B1_kararlar%C4%B1, (Erişim tarihi: 19.03.2018).

Üye Devletler, ŞİÖ Kalkınma Bankası ve ŞİÖ Kalkınma Fonu'nun kurulması konusunu ele almaya devam edeceklerini deklare etmişlerdir.

1.3.1.17. 9 Haziran 2017 Astana Zirvesi

9 Haziran 2017'de Astana'da yapılan zirvede Şangay İşbirliği Örgütü'nün, uluslararası otoritesi olan çok taraflı bir kuruluş olarak faaliyetlerini sürdürdüğü belirtilmiştir. Bu faaliyetler, üye devletleri birleştiren alan içinde güvenlik ve istikrarı sağlamak, yeni ortaya çıkan zorlukları ve tehditleri ortaklaşa desteklemek, ticaret, ekonomik ve kültürel destek sağlamak için tasarlanmıştır. Bu işbirliğinin ŞİÖ ülkeleri ve halkları arasındaki komşuluk ve etkileşim için muazzam potansiyelin kilidini açtığı vurgulanmıştır. Bu açıklamayla ŞİÖ üyeleri Batıya ihtiyaçları olmadan kendi güvenlik ve gelişmelerini sağlayabileceklerini bir kez daha dile getirmişlerdir.

Zirvede Örgütü'nün Şanghay İşbirliği Örgütü Kuruluş Deklarasyonu, ŞİÖ Tüzüğü, Uzun Vadeli Komşuluk, Dostluk ve İşbirliği Antlaşması, ve Örgütü'nün diğer uluslararası antlaşma ve belgelerinin, hedeflerine ve ilkelerine bağlı bir şekilde faaliyet yürüttüğü teyit edilmiştir. Bu açıklamayla ŞİÖ üye ülkelerin uluslararası hukuka uygun hareket ettikleri vurgulanarak ABD ve AB'nin üye ülkelere demokrasi getirmek ve diğer bahaneler adı altında yapabileceği her türlü müdahalenin karşısında yer alınmıştır.

Zirve sonunda yayınlanan deklarasyonda Zirvede görüşülen konular beş başlık altında yayınlanmıştır. İlk başlıkta, Hindistan Cumhuriyeti'ne ve Pakistan İslam Cumhuriyeti'ne tam üyelik vermenin tarihi niteliğinin altını çizilmiştir. Bu bağlamda, Hindistan ve Pakistan'ın 2016 tarihli ŞİÖ üye devletlerinin statüsünü alma taahhütlerini yerine getirdikleri belirtilerek yapılan oylama sonucu ŞİÖ üye devleti statüsü almaya hak kazanmışlardır. Böylece üye sayısı sekize çıkmıştır. Hindistan ve Pakistan'ın üyeliği ile Örgütü'nün nüfusu 1.5 milyar daha artmış ve ŞİÖ, dünyanın en büyük nüfusuna sahip uluslararası örgütlerinden olmuştur. Örgüte katılan iki büyük partnerin yanında diyalog ortağı ve gözlemci ülkeler ile de işbirliğinin geliştirilerek Örgütü'nün gelişme stratejisinin devam edeceğinin altı çizilmiştir.

İkinci başlıkta terörizmle mücadele üzerinde durulmuştur. Üye devletler, devletlerin eşitliği ve egemenliği, içişlerine müdahale etmeme, toprak bütünlüğüne karşılıklı saygı, sınırların dokunulmazlığı, saldırgan olmama, anlaşmazlıkların barışçıl yollardan çözülmesi gibi BM Şartının amaç ve ilkelerine bağlılıklarını bildirmişlerdir. Ayrıca Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin reform yapma konusundaki hükümetler arası görüşmelerin daha etkin bir hale getirilmesi gerektiğine tekrar vurgu yapılmıştır. Zirvede Üye Devletler sürekli olarak Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nın sıkı bir şekilde uygulanmasını, burada ifade edilen tüm amaç ve ilkelerin kapsamlı ve dengeli ilerlemesini, Antlaşmanın rolünün, etkinliğinin ve evrensel doğasının güçlendirilmesini ve nükleer silahsızlanma sürecinin teşvik edilmesini savunmuşlardır. Zirvede BM Güvenlik Konseyi'nin uluslararası terörizmle mücadeleye ilişkin kararlarına uygun olarak, üye devletler, Uluslararası Terörle Mücadele Sözleşmesi Bildirgesini kabul etmişlerdir.

İkinci başlıkta ayrıca Üye devletler, 9 Haziran 2017'de Astana'da imzalanan Aşırılık Karşıtlığı Konulu ŞİÖ Sözleşmesinin, terörle mücadele, Ayrılcılık ve Ekstremizmle Mücadele, Terörizme Karşı ŞİÖ Konvansiyonu ve Şangay Sözleşmesinin yanı sıra yeni tehditlerle mücadele için uluslararası yasal çerçevenin

güçlendirilmesine yardımcı olacağını vurgulamışlardır. 2006 yılında ŞİÖ Üye Devletlerinin Sınır Meselelerinde İşbirliği ve Etkileşim Anlaşmasına girmişlerdir. Terörist, ayrılıkçı ve aşırılık yanlısı faaliyetlerde bulunan kişilerin kullandıkları kanalların belirlenmesi ve kesilmesi alanında İşbirliği Anlaşması'nın rehberliğinde 2015 yılında üye ülkelerin imzaladığı etkili bir sınır kontrolü ile yabancı terörist militanların ve terörist grupların faaliyetlerini ve hareketlerini önleme konusunda işbirliği anlaşmasını genişletmeye devam edecekleri belirtilmiştir. Terör eylemlerine katılan bireyler hakkında bilgi değişimi; tahrif edilmiş ve çalınan kimlik belgeleri; ve ulusötesi nitelikte olan terör suçlarına ortak soruşturma yürütülmeye devam edileceği de belirtilmiştir.

Üçüncü başlıkta uluslararası sorunlara değinilmiştir. Bu sorunların çatışma yoluyla değil çok taraflı işbirliği yoluyla çözüleceği tekrar vurgulanmıştır. Bu çerçevede Üye devletler, Afganistan İslam Cumhuriyeti hükümetinin ve halkının, terörizm, aşırılık ve uyuşturucu kaçakçılığından arınmış, barışçıl, istikrarlı ve ekonomik olarak refah içinde bir devlet inşa etmesini desteklediklerini belirtmişlerdir. Afganistan'daki barışın restorasyonunu teşvik etmek için ŞİÖ-Afganistan Temas Grubu'nun sürekli çabaları da desteklenmiştir. Üye devletler, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki krizlerin ve çatışmaların çözümlerinin, siyasi ve diplomatik yollar ile birbirlerinin menfaatleri, egemenlik ve toprak bütünlüğü, kendi kaderlerini belirleme hakkı gibi karşılıklı saygıya dayanarak sağlanacağını ifade etmişlerdir. Dışardan müdahalelere de karşı çıkmıştır. Suriye sorunu ile ilgili olarak da Suriye Arap Cumhuriyeti'nde ilgili BM Güvenlik Konseyi kararlarına dayanan geniş bir Suriye içi diyalog yoluyla siyasi bir çözümün savunuculuğu yapılmıştır. Ayrıca Üye ülkeler, İran'ın nükleer programı ile İran İslam Cumhuriyeti ve altı uluslararası arabulucu arasındaki durumu Avrupa Birliği'nin katılımıyla çözmek için Ortak Kapsamlı Eylem Planının uygulanmasına yönelik çabaları övmüşlerdir. Bunun nükleer silahların yayılmasını önleme ve bölgede ve dünyada barış ve istikrarın sağlanmasını sağladığına inandıklarını dile getirmişlerdir. Ukrayna konusuna da değinilmiş ve Üye ülkeler, 12 Şubat 2015 tarihli Minsk Anlaşmalarının mümkün olan en erken tarihte tam olarak uygulanmasına dayalı olarak Ukrayna'daki krizin siyasi bir çözüme kavuşturulmasının önemini bir kez daha teyit etmişlerdir.

Dördüncü başlık ekonomi ve kalkınma ile ilgili oluşturulmuştur. Üye ülkelerin aktif olarak kendi ekonomik potansiyellerini oluşturmaları ve uzun vadeli kalkınma stratejileri uygulamaları desteklenmiştir. Üye ülkeler küresel ekonominin iyileşmesi için ekonomik ve finansal istikrarı sağlamak ve ekonomik küreselleşme koşullarında dinamik, iyi dengelenmiş ve kapsayıcı büyümeyi oluşturmak için geniş uluslararası işbirliğinin geliştirilmesine desteklerini dile getirmişlerdir. Üye ülkelerin, açık bir küresel ekonominin oluşmasını ve çok taraflı ticaret sisteminin sağlanmasını savunduklarının altı bir kez daha çizilmiştir. Üye ülkelerin, ŞİÖ Şartına uygun olarak emtia, sermaye, hizmet ve teknolojinin kademeli olarak serbest dolaşımına elverişli koşullar yaratmaya hazır oldukları vurgulanmıştır.

ŞİÖ'de ortak projelere mali destek sağlamak için ŞİÖ Kalkınma Bankası ve diğer kuruluşların kurulması konusunda ŞİÖ Başkanları (2016) kararının, ŞİÖ Kalkınma Bankası ve ŞİÖ Geliştirme Fonu'nun önemine dikkat çekilmiştir. Üye devletler, taşımacılıkta çok taraflı işbirliğinin geliştirilmesinin önemini vurgulayarak, yüksek hızlı trenlerin inşası dâhil olmak üzere, demiryolu taşımacılığının gelişimini

teşvik ederek, multimodal lojistiğin tesis edilmesiyle, yeni ulaştırma ve mevcut uluslararası ulaştırma rotalarının iyileştirilmesi yoluyla bölgenin ulaştırma ve iletişim kapasitesinin genişletilmesini vurgulamışlardır. Bu bağlamda İpekyolu Projesi ve Gümrük İşbirliği Projelerinin önemi vurgulanmış ve bu projelerde alınan mesafeden övgüyle bahsedilmiştir. Ayrıca yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı da önemli bir konu olarak zirvede yer bulmuştur. Üye ülkeler, yenilenebilir ve alternatif enerji kaynaklarının kullanımı da dâhil olmak üzere, enerji konusunda karşılıklı olarak yararlı çok yönlü işbirliğinin sürdürülmesinin önemine dikkat çekmişlerdir. Daha düşük maliyetli ve çevre dostu enerji türlerini desteklemişler ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması amacıyla enerji verimliliğinin artırılmasına yönelik desteklerini dile getirmişlerdir.

Zirve sonu yayınlanan deklarasyonun beşinci ve son başlığında ise Üye ülkeler sağlık, bilim, teknoloji, kültür, turizm, eğitim ve çevre koruma alanlarında bağları güçlendirmek için verimli işbirliğine devam edeceklerini vurgulamışlardır. Kültürel bağların artırılmasını teşvik etmeye devam edileceği vurgulanmıştır. Son olarak 2025'e Doğru ŞİÖ Geliştirme Stratejisinin uygulanması için 2016-2020 Eylem Planının önemine dikkat çekilmiştir.⁷⁶

9 Haziran 2017 Astana Zirvesi ile ŞİÖ Batı Asya hariç neredeyse bütün Asya kıtasını kapsayan bir yapı haline gelmiştir. Zirvenin açılış konuşmasını yapan Nazarbayev, Hindistan ile Pakistan'ın örgüte üye olmasıyla örgütün sorumluluğu altındaki nüfusun 3 milyara ulaştığını belirterek, "Böylece örgüt Şanghay sekizlisi olarak kurumsal kalkınmasının yeni aşamasına geçti." ifadesini kullanmıştır.⁷⁷

⁷⁶ Şangay İşbirliği Örgütü 2017 Astana Devlet Başkanları Zirvesi Deklarasyonu, <http://eng.sectsco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 21.03.2018).

⁷⁷ Kazakistan'daki ŞİÖ Zirvesi sona erdi, <https://aa.com.tr/tr/dunya/kazakistandaki-sio-zirvesi-sona-erdi/838097>, (Erişim tarihi: 21.03.2018).

İKİNCİ BÖLÜM

ŞANGAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ ÜYE ÜLKELER VE İŞBİRLİĞİ ALANLARI

2.1. Şangay İşbirliği Örgütü İşbirliği Alanları

Avrupa ve Asya gibi iki kadim medeniyetin adlarının birleşimini ifade eden Avrasya, dünya enerji kaynaklarının dörtte üçüne, dünya nüfusunun %70'ine, toplam ekonomik hasılanın %60'ına sahip olup, coğrafi olarak Türk, Rus, Çin, İran ve Hint gibi köklü medeniyetlere yüzyıllar boyunca ev sahipliği yapması açısından jeopolitik düzlemde dünyanın en değerli ve en stratejik coğrafyasıdır.⁷⁸ Dünya tarihinin beş köklü medeniyetine sahip coğrafyada Türkler, Ruslar, Çinliler, İran ve Hindistan Şangay İşbirliği Örgütü ile ilk defa aynı çatı altında bir araya gelmişlerdir. Sürekli gelişen işbirliği alanları ile üye ülkeler kalkınmalarını sürdürmekte ve Batının Bölgedeki etkisini azaltarak dünya ile ilişkilerini daha özgür biçimde kurabilmektedirler. Bu bağlamda ilk olarak bölgesel güvenliği tesis eden ŞİÖ, son yıllarda ekonomik işbirliğine ağırlık veren bir yapı olarak faaliyet yürütmektedir. Bu bölümde ŞİÖ'yü güvenlik ve ekonomik işbirliği yönünden inceleyeceğiz.

2.1.1. Şangay İşbirliği Örgütü ve Güvenlik

Soğuk savaş sonrası dağılan SSCB'nin ardından yeni kurulan Orta Asya Devletleri ve Rusya Federasyonu ile sınır sorunlarını çözmek için Çin'in girişimleriyle kurulan Şangay İşbirliği Örgütü'nün en önemli amacı bölgesel güvenliği sağlamaktır. Üç şeytani güç olarak kabul edilen 'Terörizm, Ayrılmakçılık, Aşırımlıkçılık' ile mücadele örgütün kuruluşundan beri temel hedefi olmuştur.

ŞİÖ'nün sekiz üyesinden dört üye 'Rusya, Çin, Hindistan, Pakistan'ın nükleer silah sahibi olması ŞİÖ'nün güvenlik açısından incelenmesini gerektirmektedir. Nükleer silah sahibi dört Asya ülkesinin ŞİÖ gibi bir işbirliği örgütü içerisinde yer almaları küresel güvenlik için olumlu bir gelişmedir. Zira bu ülkeler, ŞİÖ aracılığıyla artan işbirliği ile birbirlerine karşılıklı olarak bağımlı hale gelmektedirler. ŞİÖ zirvelerinde de belirtildiği gibi küresel düzeyde ülkelerin artan karşılıklı bağımlılığı çatışmaların önlenmesi için olumlu bir gelişmedir. Bu yüzden ekonomik işbirliği yatırımları ile kazan-kazan stratejisinin sonucunda oluşan karşılıklı bağımlılığın artırılması gerekmektedir. ŞİÖ üye ülkeleri nezdinde bölgesel ve küresel güvenliğin teminatı olan ŞİÖ'de dört nükleer silah sahibi ülkenin olması onları aşırımlıkçı faaliyetlerden uzak tutarak dünyayı büyük bir tehditten korumaktadır. Ayrıca Çin ve Rusya'nın Birleşmiş Milletler daimi üyesi olması da ŞİÖ'nün Asya güvenliği açısından önemini ortaya koymaktadır.

SSCB'nin dağılması sonucu sınır komşuları değişen Çin, bu durumu endişe ile takip etmiştir. SSCB'nin çökmesi ile bölgede oluşan güç boşluğu kaotik bir ortam meydana getirmiştir. Yeni kurulan Orta Asya cumhuriyetlerindeki komünist, milliyetçi ve İslamcı hareketler iktidarı ele geçirebilmek için çatışma içerisine girmişlerdir. ABD ve Batı'nın da bölgede etkinlik kurmaya çalışması ile bölge ülkeleri ile sınır sorunları olan Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu ile birlikte inisiyatif olarak bölge

⁷⁸ Turgut Can Demiral, 'Avrasya Jeopolitiği, Şanghay İşbirliği Örgütü Ve Türkiye'nin Yönü', https://www.academia.edu/31259403/Avrasya_Jeopoliti%C4%9Fi_%C5%9Eanghay_%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi_%C3%96rg%C3%BCt%C3%BC_ve_T%C3%BCrkiyenin_y%C3%B6n%C3%BC.docx, (Erişim tarihi: 21.03.2018).

lkeleri ile barışçıl bir şekilde sınır sorunlarını zmek istemiştir. Bu amaçla ilk olarak 1996 yılında ilk şangay Beşlisi Zirvesinde ‘Sınır Bölgelerinde Askeri Alanda Güven Arttırılmasına Dair Anlaşma’ imzalanmıştır. İkinci Zirve olan 1997 Moskova Zirvesinde ise Sınır Bölgelerinde Karşılıklı Silahsızlanmaya Dair Anlaşma’ imzalanmıştır. 2001 yılına kadar ye ülkelerin birbirleriyle olan sınır sorunlarını büyük oranda çözen şangay Beşlisi mekanizması ilk aşaması olan sınır sorunlarının çözümünü böylece tamamlamıştır. İkinci aşamada ise Çin ile sınırı bulunmayan Özbekistan Forumu dâhil edilerek yapılanma şangay İşbirliği rgt halini almış ve sınır bölgelerinde güvenliği sağlama amacı güden bir örgüt konumuna erişmiştir. Böylece zlen sınır sorunlarının yeniden ortaya çıkmaması, radikal ve ayrılıkçı hareketlerin faaliyetlerinin önlenmesi, sınırı aşan suçların önlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla Bölgesel Terörle Mücadele Ajansı(RATS) kurulmuştur. şİ’nn etkin organı olan RATS ile ye ülkeler arasında istihbarat paylaşımı sağlanmış ve bir üyenin terörist kabul ettiği kişi ve örgütleri diğer üyelerin de terörist kabul etmesi ve ilgili ülkeye teslim edilmesi sağlanmıştır. şİ, kuruluşunun hemen ardından ABD’nin Afganistan işgali ile karşılaşmıştır. şİ’nn temel mücadele alanı olan terör ile mücadelede ABD’nin Afganistan işgali amacıyla bölgeye gelmesi tedirginlik yaratmıştır. ABD’nin terörle mücadelesine destek veren Çin ve Rusya aynı zamanda Orta Asya’ya yerleşmesinden de rahatsızlık duymuşlardır. Orta Asya lkeleri serbest piyasa ekonomisini uygulayarak Batı ile iyi ilişkiler kurmuş olsalar da Batılı ülkelerin bağımsızlıklarına zarar verecek uygulamalarına karşı durmaktadırlar. Bu yüzden şİ’y Batıya karşı bir denge unsuru olarak görmektedirler. Nitekim ABD’nin Orta Asya’daki varlığından duyulan rahatsızlığın en açık göstergesi Afganistan savaşı için Kırgızistan ve Özbekistan’daki üslerin 2005 Astana Zirvesinde kapatılmasının istenmesidir. ye ülkelerin yoğun baskıları sonucu ABD, bu üsleri kapatmak zorunda kalmıştır.

şİ ye ülkeleri toplamda dünyanın en büyük ordusuna sahip bir kuruluş olarak ortak askeri tatbikatlar ile ye ülkelerin orduları arasındaki ilişkiyi de güçlendirme yolundadırlar. 2003 yılında Çin ve Kazakistan’da; 2005 yılında Rusya’nın Vladivosotk ve Çin’in Shandong Yarımadası’nda ‘Barış Misyonu 2005’; 2007 yılında ise Rusya’da Ural Dağları’nda Chelyabinsk bölgesinde ‘Barış Misyonu 2007’ ve 08-14 Haziran 2012’de Tacikistan’da ‘Barış Misyonu 2012’ adı ile ortak askeri tatbikatlar düzenleyerek gövde gösterisi yapmışlardır.⁷⁹ Son olarak ye ülkelerden 2000’in üzerinde askerin katıldığı ‘Barış Misyonu 2016’ askeri eğitim tatbikatı gerçekleştirilmiştir.

Rusya, ABD ile birlikte dünyanın en büyük askeri malzeme ve silah ihracatçısı olarak şİ’nn en büyük iki ülkesi olan Çin’e 2,3 milyar dolar, Hindistan’a ise 1,7 milyar dolar değerinde silah ihracatı yapmaktadır. Rusya’nın Kazakistan’a silah ihracatı ise Kazakistan silah ithalatının yaklaşık % 63’ne tekabül etmektedir. Kırgızistan ve Tacikistan da topraklarında bulunan Rus slerine karşın Rusya’dan

⁷⁹ Taşkın Deniz, ‘Mekânsal G Asya’nın Siyasi Gücü: şanghay İşbirliği rgt’, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 2012, s. 217-228, s. 221.

silah ithal etmektedir. Kırgızistan ve Tacikistan'ın envanterindeki silahların büyük kısmı Rusya menşelidir.⁸⁰

ŞİÖ üyeleri terörizmle mücadele üzerinde sıkça durmakta ve dünyada yaşanan çatışmaların çözümü için her zirvede işbirliğine hazır olduklarını vurgulamaktadırlar. Üye devletler, devletlerin eşitliği ve egemenliği, içişlerine müdahale etmeme, toprak bütünlüğüne karşılıklı saygı, sınırların dokunulmazlığı, saldırgan olmama, anlaşmazlıkların barışçıl yollardan çözülmesi gibi BM Şartının amaç ve ilkelerine bağlı olduklarını ifade etmektedirler. Üye Devletler ayrıca nükleer silahların yayılmasına karşı olarak sürekli olarak Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nın sıkı bir şekilde uygulanmasını, burada ifade edilen tüm amaç ve ilkelerin kapsamlı ve dengeli ilerlemesini, Antlaşmanın rolünün, etkinliğinin ve evrensel doğasının güçlendirilmesini ve nükleer silahsızlanma sürecinin teşvik edilmesini savunmaktadırlar.⁸¹

2.1.2. Şangay İşbirliği Örgütü ve Ekonomi

Kuruluşunda bölgesel güvenliği tesis etme amacı güden ŞİÖ üyeleri geçen zaman içerisinde bölgesel güvenliği tesis etmiş ve birbirleriyle diyaloglarını geliştirerek ilişkilerini derinleştirmişlerdir. ŞİÖ üyeleri uluslararası sorunların diyalog ve işbirliği yoluyla çözülmesi gerektiğine inanmaktadırlar. Çin ve Rusya'nın Orta Asya'da saldırgan bir tutum izlememeleri ve Orta Asya ülkelerinin de piyasa ekonomisine geçerek çok taraflı ekonomik işbirliği içerisinde kalkınmalarını gerçekleştirmek istemeleri ŞİÖ üyeleri arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesini sağlamıştır.

ŞİÖ, üye ülkelerin aktif olarak bağımsız ekonomik potansiyellerini oluşturmaları ve uzun vadeli kalkınma stratejileri yapmaları gerektiğini savunmaktadır. Üye ülkeler küresel ekonominin iyileşmesi için ekonomik ve finansal istikrarı sağlamak ve ekonomik küreselleşme koşullarında dinamik, iyi dengelenmiş ve kapsayıcı büyümeyi oluşturmak için geniş uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi gerektiğine inanarak ortak işbirliği alanlarını arttırmaktadırlar. Bu amaçla emtia, sermaye, hizmet ve teknolojinin kademeli olarak serbest dolaşımına elverişli koşullar yaratmak için gerekli çalışmalar ŞİÖ çatısı altında yapılmaktadır. Serbest ticaret bölgelerinin kurulması düşüncesi hayata geçirilebildiği takdirde üye ülkelerin ekonomileri çok hızlı bir büyüme içerisine gireceklerdir. Ancak bunun için ŞİÖ'nün AB gibi kurumsal bir yapıya bürünmesine ihtiyaç vardır.

ŞİÖ, kurumsal yapısını geliştirmektedir. Ekonomik işbirliğinin daha verimli bir seviyeye çıkabilmesi için 2016 yılında ŞİÖ Kalkınma Bankası ve ŞİÖ Geliştirme Fonunun kurulması kararı alınmıştır. Üye ülkeler arasında ticaretin hızlanabilmesi için yüksek hızlı trenlerin inşası dahil olmak üzere, demiryolu taşımacılığının gelişimi, multimodal lojistiğin tesis edilmesi, yeni ulaştırma ve mevcut uluslararası ulaştırma rotalarının iyileştirilmesi projeleri yapılarak bölgenin ulaştırma ve iletişim kapasitesinin genişletilmesine çalışılmaktadır. Bu bağlamda İpekyolu Projesi ve Gümrük İşbirliği Projeleri hayata geçirilmeye başlanmıştır. 2015 yılında 2015-2025 Gelişim Strateji

⁸⁰ Bayram Aliyev, 'Rusya'nın Orta Asya'daki Askeri Üsleri', *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*, <http://www.bilgesam.org/incele/2490-rusya-nin-orta-asya-daki-askeri-usleri/#.WuBqnS5ubIU>, (Erişim tarihi: 12.04.2018).

⁸¹ Şangay İşbirliği Örgütü 2017 Astana Devlet Başkanları Zirvesi Deklarasyonu, <http://eng.sectesco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 12.04.2018).

planı yapılarak ŞİÖ üye ülkelerinin önümüzdeki on yıl yapacakları işbirliği konuları sistematik bir hale getirilmiştir.

ŞİÖ üyeleri arasında ekonomik ilişkiler sürekli gelişim göstermektedir. Rusya'nın doğal hakimiyet alanı olarak gördüğü Orta Asya ülkeleri ile Çin'in ticaret hacmi Rusya'dan daha fazladır. Rusya ve Orta Asya ülkelerinin toplam ticaret hacmi 2011 yılında 27,3 milyar dolara ulaşırken, Çin'in Orta Asya ile ticareti 2012'de 46 milyar doların üzerine çıkmıştır.⁸² Yeni İpekyolu Projesi ile Çin'in bölgede ekonomik etkinliğini arttıracak olması Rusya için olumsuz bir durum iken bölge ekonomilerinin gelişmesi için ise önemli bir fırsattır.

ŞİÖ ve BRICS gibi iki önemli örgütte birlikte olan Rusya ve Çin, birbirlerinin en yakın müttefikleri konumundadırlar. İlişkilerini her geçen gün geliştiren Çin ve Rusya arasındaki ticari hacim 90 milyar doları geçmiştir. İki ülke arasındaki ticaret hacminin 2020 yılında 200 milyar dolar olması hedeflenmektedir. Rusya'nın Çin'e sattığı başlıca ürünler; metal, kimya ürünleri ve plastik, petrol ve petrol ürünleri olurken, Çin, Rusya'ya mekanik ürünler satmaktadır. Çin'deki herhangi bir ekonomik duraklama, Rusya'daki kereste, plastik ve kimyevi ürünlerin talebinde de azalmaya yol açmaktadır. Rusya ekonomisinin en önemli gelir kaynağı olan doğalgaz ihracatında en büyük pazarı ise Çin'dir. İki ülke bu nedenlerle ilişkilerinde pürüz oluşturacak davranışlardan kaçınmakta ve ilişkilerini geliştirmektedirler. Rusya, Çin ile ilişkilerini büyük bir hızla geliştirirken Asya Kıtasının üçüncü büyük ülkesi Hindistan ile ilişkileri ise Çin ile aralarındaki ilişkiye oranla bir hayli geri kalmıştır. Rusya ve Hindistan'ın ticaret hacmi 1.5 milyar dolar civarındadır. Çin ise Hindistan'ın en önemli ihracatçısı konumundadır. İki ülke arasındaki ticaret hacmi 2014 yılında 70 milyon civarında olmuştur. 2020 için hedeflenen ticaret hacmi ise 200 milyar dolardır.⁸³ ŞİÖ'nün diğer yeni üyesi Pakistan ile Çin'in ticaret hacmi 2016 yılı itibarıyla 13 milyar dolarken Rusya ise Çin'in çok gerisinde olarak Pakistan ile 330 milyon dolar ticaret hacim oluşturabilmiştir.⁸⁴

ŞİÖ'nün 2015-2025 gelişim stratejisinin hayata geçirilmesi ve 2017 yılında Hindistan ve Pakistan'ın ŞİÖ'ye üye yapılması ile birlikte üye ülkeler arasındaki ticaret hacminin daha da artacağı öngörülmektedir. Üye ülkeler, dış politikalarında işbirliği ve uzlaşmayı önceleyerek ülkelerinin kalkınmasını sürdürmek istemektedirler. Üye ülkeler arasında ekonomik ilişkilerin gelişmesi ile birbirlerine olan bağımlılıklarının artması üye ülkelerin aralarındaki sorunların daha uzlaşmacı bir şekilde çözülmesini sağlayacaktır. Bu durum önümüzdeki yıllarda Hindistan-Pakistan Keşmir sorununun ve Çin-Hindistan Tibet sorununun çözümü için daha fazla umutlanılmasını sağlamaktadır. Üye ülkeler kendilerine zarar veren kronik sorunlar yüzünden kalkınmalarını yavaşlatmak istememektedirler.

⁸² Orta Asya'da Rusya-Çin Mücadelesi, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/orta-asyada-rusya-cin-mucadelesi>, (Erişim tarihi: 12.04.2018).

⁸³ Çin ve Hindistan Arasındaki Ticari İlişkiler, <http://sanghayfikir.com/cin-ve-hindistan-arasindaki-ticari-iliskiler.html>, (Erişim tarihi: 12.04.2018).

⁸⁴ **Pakistan Cumhuriyeti Ülke Raporu**, Konya Ticaret Odası, Konya, 2017, s.15.

2.2. Şangay İşbirliği Örgütü Üye Ülkeler İle İlişkileri

2.2.1. Şangay İşbirliği Örgütü-Çin İlişkileri

Çin, Dünya tarihinin en köklü medeniyetlerine ev sahipliği yapan Asya Kıtasının en eski devletlerindedir. Uzun asırlar boyunca hanedanlıklar ile yönetilen Çin tarihi Milattan öncesine kadar uzanmaktadır. Hanedanlıklar dönemini sona erdiren ve Çin'in modern dönemini şekillendiren olay ise, 20. yüzyılın başlarında yaşanan halk ayaklanması ve ordunun gerçekleştirdiği milliyetçi devrim olmuştur. Hanedanlık yönetimi sora ererken, 1912 yılında Çin Cumhuriyeti kurulmuştur. 1945 yılında, İkinci Dünya Savaşı'nın sora ermesiyle birlikte ülke milliyetçiler ile komünistler arasında iç savaşa girmiştir. İç savaş 1949'da Mao Zedong önderliğindeki komünistlerin yönetimi ele geçirmesiyle son bulmuş ve günümüzdeki Çin Halk Cumhuriyeti ortaya çıkmıştır.⁸⁵ Yaklaşık 1,404 milyar nüfusuyla Dünya'nın en büyük nüfusuna sahip ÇHC 9,6 milyon kilometre kare toprağa sahiptir. Coğrafi büyüklük açısından da Dünya'nın en büyük ikinci ülkesi durumundadır. Çin Komünist Partisi tarafından yönetilen ülke Mao'nun ölümü sonrasında komünizm ve kapitalizmi bir arada yaşamaya başlamıştır. 1978 yılında yapılan reformlar ile hızlı bir büyüme ivmesi yakalayan Çin Halk Cumhuriyeti şuan ABD ile birlikte dünyanın en büyük iki ekonomik devinden birisidir. Nükleer güç sahibi olan Çin, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin beş daimi üyesinden birisidir. 1990lı yıllardan itibaren yabancı sermayeyi ülkesine hızla çeken ÇHC küreselleşme sürecinin en başarılı ekonomisi olmuştur. ABD'nin Çin'in bu yükselişini önleme stratejisine karşılık Çinli devlet adamları lehlerine olacak tezleri kuvvetlendirecek şekilde "barışçıl yükselişe" vurgu yapmışlardır. Çin akademisi de bu dış politika söylemini desteklemiş, ülkelerinin tarihini, düşünce geleneğini ve mevcut siyasi kültürünü yorumlayarak sınırları dışına yayılma ve sistemik çatışma çıkarma eğilimi olmayan bir devlet kimliği tasarımı sunmaya çalışmıştır.⁸⁶

19.Yüzyılda endüstrinin gelişmesi ile sömürgecilik faaliyetlerine hız veren devletler Asya ve Afrika'yı hızla sömürgeleştirdiler. Dünya ekonomisi ve siyasi tarihine etki eden bu gelişme geri kalmış Asya ve Afrika halklarının kaderini uzun vadede önemli ölçüde değiştirmiştir. Bu nedenle tarihçiler, çağdaş Çin'i 19. Yüzyıl Batı emperyalizminin ürünü, çağdaş Hindistan'ı ise sömürgeci İngiliz idaresinin çocuğu olarak yorumlamaktadırlar.⁸⁷ Sömürge dönemlerinde Batı ile ilişkilerini geliştiren Hindistan ve Çin, Batı endüstrilerini ülkelere taşıyarak günümüzdeki teknoloji, sanayi ve ekonomik gelişmeleri sağlamışlardır.

Süper güç olma hedefiyle yoluna devam eden ÇHC için bölgesel güvenlik ve bölge ülkeleri ile çok taraflı işbirliği çok önemlidir. Tarihi ve kültürel bağları olan bölge ülkeleri ile çok taraflı işbirliği mekanizmaları kurmak gelişimine katkı sağlamaktadır. Şangay İşbirliği Örgütü tüzüğünde de yer aldığı gibi ÇHC bu ilişki biçimini gücüne dayanarak hegemon bir şekilde yapmamaktadır. Çünkü hegemon bir tutum sergilemesi yeni bir dünya savaşına neden olabilir. Bu yüzden ilgili ülkelerin bağımsızlıklarına, toprak bütünlüklerine saygı çerçevesinde ilişki kurmaktadır. Kendisini toparlayarak uzun asırlar sonra tarih sahnesine yeniden çıkan ÇHC Asya'da

⁸⁵ Ülke profili: Çin Halk Cumhuriyeti, <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profilii/ulke-profilii-cin-halk-cumhuriyeti>, (Erişim tarihi: 30.03.2018).

⁸⁶ Mehmet Akif Okur, "Bir Kuşak, Bir Yol" Projesi'nin Jeopolitiği, Türk Kuşağı Ve Uygurlar", *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 2017, 45-54, s.48.

⁸⁷ Edward Hallet Carr, Çev. Misket Gizem Gürtürk, Tarih Nedir, İletişim Yayınları, İstanbul,2004, s. 92.

etkin olan ABD ve Rusya ile çatışmak istememektedir. Bu yüzden onların etkin olduğu ülkelerle ilişkilerini uluslararası örgütler aracılığıyla eşitlik ilkesi çerçevesinde yürütmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan yeni devletler ile sınır sorunlarına sahip olan ÇHC bu sorunların çözümü için etkili adımlar atmıştır. Orta Asya'da yeni kurulan Türk Devletlerinde uzun yıllar sonra bağımsızlıklarını kazanmanın vermiş olduğu etki ile İslamcı ve milliyetçi hareketler ÇHC için bir tehdit olarak ortaya çıkmıştır. Bu hareketler Sovyetlerden kalan sınır sorunlarını çatışmaya dönüştürebilirdi. Bu ihtimali dikkate alan ÇHC bölgede etkisini kaybetmek istemeyen Rusya'yı da karşısına almamak için sınır sorunlarını çözebilmek amacıyla Rusya ile birlikte çözüm arayışlarına girişmiştir. Bu çerçevede ÇHC ile sınırdış olan dört ülkenin ve ÇHC'nin katılımıyla 1996 yılında Şangay Beşlisi kurulmuştur.

ÇHC, Şangay İşbirliği Örgütü aracılığıyla Orta Asya ülkeleriyle yakın ilişkiler kurmuştur. Bölge ülkeleri ile ilişkileri sürekli gelişmektedir. Orta Asya'ya yönelik mevcut Çin dış politikası 4 stratejik temele dayanmaktadır;

1. Orta Asya'nın Uygur aktivizminin üssü haline gelmesini önlemek;
2. Orta Asya'yı, Çin'in sınır dışı güvenlik sorunlarına müdahalesini gerektirecek istikrar bozucu bir bölge haline dönüştürmekten kaçınmak;
3. Orta Asya bölgesindeki hidrokarbon ve diğer doğal kaynak ve zenginliklerinin bir kısmını kontrol altına almak;
4. Kuzey ve Batı eksenli küresel Çin Pazarı stratejisi çerçevesinde Orta Asya'yı bu pazara entegre etmek.⁸⁸

ÇHC, Orta Asya için belirlediği dört strateji çerçevesinde bölge ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmektedir. ÇHC için Orta Asya ülkeleri ile ilişkide öncelik sınır sorunları ve Doğu-Türkistan Bölgesinde ayrılıkçı hareketlerin önlenmesidir. İkincil olarak da enerji konusu gelmektedir. Çin'in Batı sınırını oluşturan Doğu Türkistan Bölgesinde 10 Milyon civarında Müslüman Uygur Türkü nüfusu yaşamaktadır. Çin Halk Cumhuriyetinin merkezinden uzak kalan bu bölge ayrılıkçı faaliyetlerin yoğun olarak yaşandığı bir alandır. ÇHC'nin burada uyguladığı baskı ve şiddet politikası da ayrılıkçı hareketlerin artmasına neden olmuştur. 300 bin civarında Uygur Türk'ü de Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan'a dağılmıştır. ÇHC, ŞİÖ çerçevesinde belirlenen üç şeytani güç olarak kabul ettiği 'ayrılıkçılık, aşırılıkçılık ve dini radikalizm' ile Doğu Türkistan ve Orta Asya'da milliyetçi ve İslamcı hareketlerin önüne geçerek uyumlu bir şekilde çalışabileceği hükümetleri istemektedir. Bu amaçla ŞİÖ bünyesinde kurulan Bölgesel Terörle Mücadele Ajansı(RATS) ile ŞİÖ üye ülkelerinde bu hareketlerin önlenmesi konusunda önemli bir mesafe kat edilmiştir.

ŞİÖ'nün kuruluş amaçlarından olan sınır sorunları da Örgüt çatısı altında büyük oranda çözüme kavuşmuştur. Nitekim sınır sorunları savaşların ana sebeplerindedir.

⁸⁸ Hasan Duran ve Nyambayar Purevsuren, 'Güvenlik, Enerji Ve Pazar Ekseninde Çin'in Orta Asya Politikası', *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Afro-Avrasya Özel Sayısı*, 2016, s.281-294, s.283.

Taraf ülkeler arasında 19.Yüzyıldan beri gelen sınır sorunlarının kısa sürede çözülmesi ŞİÖ'nün bu konudaki başarısını göstermektedir.

Orta Asya Cumhuriyetlerinin Çin ile olan sınırlarının belirlenmesi 1800'lerde Rusya İmparatorluğu ile Çin ve 1920'lerde Sovyetler Birliği ile Çin arasında gerçekleştirilen anlaşmalar ile gerçekleşmiştir. Etnik ve kültürel sınırlar ile uyumlu olmayan bu sınırlar Sovyetler Birliğinin çökmesi ve Orta Asya devletlerinin bağımsız kalmaları sonrasında yeniden düzenlenmiştir. Sınırın batı bölümü dört parçaya bölündü: 50 kilometrelik Rus-Çin sınırı, 1700 kilometrelik Kazak-Çin sınırı, 1000 kilometrelik Kırgız-Çin sınırı ve 430 kilometrelik Tacik-Çin sınırı... Doğu sınırı ise tamamen Çin-Rus sınırı olarak kalmıştır.⁸⁹ 1996 yılında Kırgızistan ile Çin arasındaki 1100 km'lik sınırın belirlenmesi Kırgızistan'ın 35 bin hektarlık alandan vazgeçmesi ile gerçekleştirmiştir. İki ülke 1999 yılında yaklaşık 90 bin hektarlık alanın Çin'e verilmesi ile sınırlarının bir kısmı konusunda daha anlaşmaya varmışlardır.⁹⁰ Şangay İşbirliği Örgütü'nün en başarılı olduğu alan sınır sorunlarının çözümü olmuştur. Sınır sorunlarının çözümünde sağlanan başarı ve bölgede oluşan barış havası üye ülkelerin diğer alanlarda da işbirliklerini geliştirebilecekleri düşüncesini güçlendirerek ŞİÖ'yü günümüzdeki konumuna getirmiştir.

Kasım 1997 itibariyle Rusya-Çin doğu sınırındaki sorunun 98'i çözülmüştür. Sınırların çizimi tamamlandıktan sonra 21 Temmuz 2008'de ise Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ve Çin Dışişleri Bakanı Yang Jiechi tarafından söz konusu adaların devri ve sınırın kesin olarak belirlendiğini öngören ek sınır anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Çin Dışişleri Bakanı Jiechi 40 yılı aşkın bir süredir devam eden sınır sorununun tamamıyla çözüldüğünü söylemiştir.⁹¹

Çin, ŞİÖ aracılığıyla Tacikistan ile de sınır sorunlarını çözüme kavuşturmuştur. Ağustos 1999'da Tacikistan devlet başkanı Rahmonov ile Çin devlet başkanı Jiang Zemin iki devlet arasındaki sınırların belirlenmesi anlaşmasını imzalamışlardır. Tacikistan'ın Çin'e toprak vermesi ile sağlanan anlaşma sonucu iki ülke arasındaki sınır sorunları kesin olarak çözüme kavuşmuştur. 2000 yılında Şangay Beşlisi üyeleri arasındaki sınır sorunları büyük oranda çözüme kavuşmuştur. Sınır sorunlarının çözülmesinin ardından sonraki süreçte bu durumun korunması amaçlanmıştır. Şangay Beşlisi dönemi, sınır sorunlarını çözüme kavuşturan bir dönem olurken ŞİÖ dönemi ise sınır güvenliğinin korunması dönemi olarak ön plana çıkmıştır.

Çin Halk Cumhuriyeti, Şangay Beşlisi döneminde 19.Yüzyıldan beri gelen sınır sorunlarını çözmüştür. Çin'in küresel bir güç olması için gerekli olan ekonomik gücü oluşturmak dış politikasının en temel argümanlarındandır. Dünyanın en büyük ihracatçısı olan ÇHC Asya'daki yakın ve uzak komşuları ile işbirliğini geliştirmek istemektedir. Bu ülkelere Çin ürünlerini ihraç etmek ÇHC ekonomisi için vazgeçilmezdir. Asya ülkeleri ÇHC'nin ihracatta en önemli pazarı olduğu gibi artan

⁸⁹ Nuraniye Hidayet Ekrem, Rus-Çin Sınır Sorunu Çözülüyor, <http://caganturker.blogcu.com/rus-cin-sinir-sorunu-cozuluyor/553978>, (Erişim tarihi: 30.03.2018).

⁹⁰ Aydın Aydın, Orta Asya'daki Güvenlik Sorunlarının Çözümünde Şangay İşbirliği Örgütü'nün Etkinliği, https://www.researchgate.net/publication/301271687_Orta_Asya'daki_Guvenlik_Sorunlarinin_Cozumunde_Sangay_Isbirligi_Orgutu'nun_Etkinligi, (Erişim tarihi: 30.03.2018).

⁹¹ Aydın Aydın, Orta Asya'daki Güvenlik Sorunlarının Çözümünde Şangay İşbirliği Örgütü'nün Etkinliği, https://www.researchgate.net/publication/301271687_Orta_Asya'daki_Guvenlik_Sorunlarinin_Cozumunde_Sangay_Isbirligi_Orgutu'nun_Etkinligi, (Erişim tarihi: 30.03.2018).

üretimi sebebiyle büyüyen enerji ihtiyacını da zengin doğalgaz ve petrol rezervlerine sahip Asya ülkelerinden karşılamak istemektedir. Nitekim ŞİÖ bünyesinde enerji güvenliği ve arzı ve malların serbestçe dolaşımı konuları önemini arttırmaktadır. Üye ülkelerinin işbirliğinin gelişebilmesi için ulaşım ağının geliştirilmesi konusu da önem kazanmıştır. ŞİÖ aracılığı ile sınır güvenliğini sağlama konusunda yapılan başarılı çalışmalar üye ülkeler arasında ulaşım altyapısının gelişmesine fırsat tanımıştır. Sınırların kalktığı yeni dünya düzeninde uluslararası arenada güç sahibi olabilmek için ticari ilişkiler önem kazanmıştır. Bu durumun farkında olan ÇHC bölge ülkeleri ile ilişkilerini sürekli geliştirmektedir. ÇHC'nin 2013 yılında gündeme getirdiği 'Bir Kuşak Bir Yol' yani modern İpekyolu projesi ile birlikte Çin'in mevcut ticaret hacminin iki kattan fazla artması beklenmektedir. Çin'den başlayıp, Kazakistan, Özbekistan, Rusya, Türkiye ve Yunanistan üzerinden Roma'ya uzanan İpekyolu ile güzergah üzerindeki devletlerin de ekonomik hacimlerinin artması, 65 ülkede toplam 21 trilyon dolar büyüklüğünde bir ekonomik gelişim sağlanması hedeflenmektedir. Çin mallarının dünya pazarına daha etkin bir şekilde dağıtılmasını amaçlayan proje ile güzergah üzerinde olan ülkeler de büyük bir ekonomik gelişim sağlayabilecektir.

Projede öngörülen beş temel başlık bulunmaktadır:

- Politika bağlantısı (güzergahtaki ülkelerin bölgesel işbirliği tedbirleri alması)
- Tesis bağlantısı (güzergahtaki ülkelerin altyapı planlarının ve standartların oluşturularak, ana ulaşım yolunun inşa edilmesi)
- Ticaret bağlantısı (ülkelerin yatırım ve ticareti kolaylaştırıcı tedbirler alması)
- Sermaye bağlantısı (finansal işbirliği)
- Yürek bağlantısı (kültürel, akademik, insan kaynakları, turizm, bilim, teknoloji basın işbirliği).⁹²

Projenin beş temel başlığı da göstermektedir ki projenin tam bir şekilde hayata geçirilmesi için ilgili ülkeler arasında etkili bir entegrasyon ve işbirliği gerekmektedir. Bu proje Çin dış politikası için önemli riskleri de beraberinde getirmektedir. Karşılıklı bağımlılığı arttıracak projenin sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesi için projeye dâhil olan 65 ülke ile muhtelif anlaşmazlıklara sahip Çin, dış politikasında daha tavizkar hareket etmek zorunda kalabilir. Ancak ABD Başkanı Donald Trump'ın "Ticaret savaşları iyidir ve kazanması kolaydır" sözü ile daha bir gün yüzüne çıkan Çin'i çevreleme politikasına karşı bu proje Çin'i rahatlatacaktır. Ticaretinin büyük bir kısmını denizden yapan Çin için alternatif ulaşım güzergahları her zaman önemli olmuştur. Çin bu projeyi yeni bir küreselleşme hamlesi olarak yorumlamaktadır. Yani proje ile Dünya Ekonomisinin akışının yüzyıllardır olduğu gibi Batıdan Doğuya değil Doğudan Batıya dönmesi amaçlanmaktadır. Bu projede Çin'in iki ana ekonomik motivasyonu olduğu anlaşılıyor. Bunlardan ilki, dünyayla ticaretinde fazla veren Çin'in biriktirdiği sermaye için demir-çelik ve çimento gibi sektörlerdeki üretim fazlasını da emecek kârlı yatırım alanları arayışı. Bu yönüyle bakıldığında, kapitalizmin güç ve zenginliği merkez ve çevre coğrafyalar arasındaki ilişkiler ağıyla temerküz ettiren

⁹² Süleyman Şensoy, Bir Kuşak Bir Yol Çin Türkiye ve Dünya, **Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi**, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/25699/bir_kusak_bir_yol_cin_turkiye_ve_dunya, (Erişim tarihi: 30.03.2018)

mantığının Çin örneğinde tekrarlanışını görüyoruz. Çin, yakın çevresini ekonomik bakımdan kendisine eklemeyecek önemli bir dönüşüm sürecini başlatmış vaziyettedir. Çin'in ikinci temel motivasyonu, bu dönüşümün kendisi açısından güvenli kılacağı güzergâh üzerinden dünya sisteminin diğer önemli merkezi olan Avrupa'ya, Ortadoğu'ya ve Afrika'ya daha kolay ulaşma isteğidir.⁹³ Çin, projenin güvenliğini koruma amacıyla güzergâhtaki ülkelerin iç işlerine müdahale hakkı kazanabilir. Bu da projenin jeopolitik önemini göstermektedir.

Şangay İşbirliği Örgütü BRICS gibi ellinin üzerinde uluslararası örgüte üye olması Çin'in dünyada giderek artan etkinliğinin önemli bir göstergesidir. ABD'nin en büyük rakibi olan ÇHC, ŞİÖ aracılığıyla Rusya ile birlikte oluşturdukları Şangay Ruhu prensipleri ile dünyaya yeni bir uluslararası model sunmuştur. 'Karşılıklı güven, müşterek yarar, eşitlik, istişare, çok kültürlülüğe saygı ve birlikte kalkınma azmi' olarak altı ögeyi içeren Şangay Ruhu prensipleri ile ÇHC artık inandırıcılığını yitirmiş olan Batı değerlerinin yerine dünyaya yeni bir alternatif sunmaktadır. ABD'nin saldırgan tavrı, Ortadoğu'da milyonlarca insanı katletmesi, bölgenin enerji kaynaklarını tek başına sömürmeye çalışması, diğer Batılı ülkelerin de bu paylaşımında askeri ve siyasi olarak ABD'nin yanında yer alması ve ülkelerde darbeler ile kendisi ile uyumlu çalışmayan hükümetleri devirmesi gibi sebepler ile dünyada ABD karşıtlığı gittikçe artmaktadır. Bu durumun farkında olan Çin ise ABD'nin aksine uluslararası arenada yapıcı bir tutum sergileyerek çok taraflı işbirliğinin artırılması için çabalamaktadır. Çin'in bu tavrı demokrasi ve insan hakları gibi argümanlarla ülkelerinde yönetimlerin değiştirilmeye çalışılmasına karşı olan Orta Asya ülkelerini de yanına çekmektedir.

Şangay İşbirliği Örgütünün 2017 yılındaki Astana devlet başkanları zirvesinde Hindistan ve Pakistan Örgüte tam üye olmuştur. İki devletin üyeliğine tüm ŞİÖ üye devletleri ile birlikte Çin de onay vermiştir. Yaklaşık elli yıldır gergin olan ÇHC-Hindistan ilişkileri bu üyelik ile yeni bir ivme kazanmıştır. Bölgesinde ŞİÖ aracılığıyla işbirliğini geliştirme amacı güden Çin, iki ülkenin üyeliği sayesinde barışçıl bir dış politika izlediğini bir kez daha dünyaya göstermiştir. Rusya Federasyonu ŞİÖ içerisinde Hindistan'ın üyeliğini Çin'e karşı bir denge unsuru olarak görürken Çin de Pakistan'ın üyeliğini Hindistan'a karşı denge unsuru olarak kullanmak istemektedir. İki önemli sorun olan Keşmir ve Tibet sorununu yaşayan Hindistan ve ÇHC, ŞİÖ sayesinde ilişkilerini başka bir boyuta taşıma yolunda önemli bir adım atmışlardır.

Çin ile Hindistan arasındaki ilişkiler geliştirilmesi karşısındaki en büyük sorun 1962'de sona eren savaştan beri devam eden sınır anlaşmazlıklarıdır. Hindistan'ın kuzeyindeki Keşmir bölgesinde ve kuzeydoğusundaki Arunaçal Pradeş bölgesinde (Çin bu bölgeyi Güney Tibet olarak adlandırıyor) sınır belirsizlikleri ve ihtilafları bulunmaktadır. Bu bölgelerde sıklıkla sınır ihlalleri yaşanıyor ve bu durum ilişkilerin üzerinde Demokles'in kılıcı gibi durmaktadır. Çin'in Orta Asya ülkeleri ile sınır sorunlarını çözen ŞİÖ'nün iki ülke ilişkilerinin gelişebilmesi için ciddi bir sorun teşkil eden sınır sorunlarını çözüp çözemeyeceği ilerleyen yıllarda belli olacaktır.

2.2.2. Şangay İşbirliği Örgütü-Rusya İlişkileri

1917 Ekim Devrimi sonrasında komünistlerin iktidarı ele geçirdiği Rus İmparatorluğu SSCB adını alarak I. Dünya Savaşından çekilmiştir. Karl Marx'ın

⁹³ Okur vd., a.g.m., s.46.

komünist ideolojisi böylece SSCB gibi güçlü bir ülkede uygulanma imkanı bulmuştur. İnsanlık tarihini sınıf savaşları tarihi olarak nitelendiren komünizm, burjuvazinin üretim araçlarını kullanarak dünyayı sömürgeleştirdiği fikrini savunmaktaydı.⁹⁴ Burjuvazi üretim araçlarını ve bunun etkisinde oluşan toplum yapısının değiştirilmesi fikri SSCB topraklarında hayat bularak Soğuk Savaşın süper gücünün oluşmasını sağlamıştır. Komünist SSCB'nin, birlik içerisindeki ülkelerin vatandaşlarına yaptığı zulümler, SSCB'nin dağılması sonrası bağımsız kalan bu ülkeler ile Rusya Federasyonunun ilişkilerini derinden etkilemiştir. Çin'in öncülüğünde kurulan ŞİÖ, Rusya'nın bölge ülkeleri ile ilişkilerini yeniden geliştirme imkânı sağlamıştır.

SSCB'nin dağılmasıyla bölgedeki gücünü iyice kaybeden Rusya Federasyonu yakın çevre doktrinine dönerek bünyesinden ayrılan ülkeler ile ilişkilerini yeniden tesis etmeye başlamıştır. Orta Asya'da bağımsızlığını kazanan Türk Devletleri ile Çin arasındaki ve Rusya arasındaki sınır sorunlarının çözümü için yapılan görüşmeler neticesinde Şangay Beşlisi mekanizması ortaya çıkmıştır. Soğuk savaş döneminde ekonomik ve askeri alanda özellikle nükleer silahlanma konusunda ABD'nin çok gerisinde kalan Rusya, SSCB sonrası dönemde Çin ile ilişkilerine önem vermiştir. Rusya, sınır sorunlarını çözmek bahanesi ile bölge ülkeleri ile işbirliği tesis etmeye çalışan Çin'i ŞİÖ aracılığıyla hem dengelemek hem de Çin ile ilişkilerini geliştirerek Batı ile yeniden rekabet edebilir düzeye gelmeyi amaçlamıştır. Rusya ve Çin, soğuk savaş sonrasında saldırgan bir hegemon ülke olmak yerine bölgelerindeki ülkeler ve dünya ile çok taraflı işbirliği içerisinde olarak gelişme gösterme politikası izlemektedirler. Rusya bu politikasının bir gereği olarak hâlihazırda birbirinden farklı amaçlarla faaliyet gösteren 12 uluslararası örgüte üyedir.

Rusya, 1996 yılında Çin ile birlikte oluşturdukları Şangay Beşlisi mekanizması ile Çin ile sınır sorunlarını çözmüştür. Çin kaynaklarında Çin-Rusya sınır hattının uzunluğunun yaklaşık 4370 kilometre olduğu ifade edilmektedir. 2 Haziran 2005'te Rusya'da imzalanan anlaşmayla birlikte anlaşmazlık büyük ölçüde sona erdirilerek sınırın 4300 kilometresi çözüme bağlanmıştır. Bu anlaşmayla Çin-Sovyetler Birliği arasındaki 7600 kilometrelik sınırda da anlaşmaya varılmış oldu.⁹⁵ Çin-Rusya sınırının doğusundaki sınır sorunları ile ilgili Amur nehrini Çin ve Rusya'yı ayıran sınır hattı olarak kabul eden son anlaşma 2008 yılında yapılarak 40 yıldır devam eden sınır sorunu çözülmüştür. ŞİÖ bünyesinde Çin ile sınır sorunları çözülmüş ve sınır bölgelerinde güven artırıcı anlaşma ile de sınır bölgelerinin güvenliği sağlanmıştır. Çin, Doğu Türkistan ayrılıkçı hareketleri ile mücadele ederken Rusya'da Çeçenistan'daki ayrılıkçı Çeçen hareketleri ile mücadele etmektedir. ŞİÖ bünyesinde üç şeytani güç olarak belirtilen 'ayrılıkçılık, aşırılıkçılık ve dini radikalizm' ile mücadele politikası ile üye ülkelerin bölgede bu hareketlere destek vermeyeceği ve uluslararası arenada birbirlerini desteklemeleri kararı alınmıştır. Bu sayede Rusya Federasyonu ve ÇHC ayrılıkçı sorunları ile mücadelede birbirlerine destek olmuşlar ve özellikle Batı nezdinde uluslararası destek sağlamışlardır. Bölgesel terörle mücadele ajansı(RATS)'ın kurulması ile de bu hareketler ile bölge ülkeleri ortaklaşa etkin bir mücadele içerisine girmişlerdir.

⁹⁴ Karl Marx, Friedrich Engels, Komünist Manifesto, (Çev. Celal Üster ve Nur Deriş), Can Yayınları, İstanbul, 2017, s. 48.

⁹⁵ Nuraniye Hidayet Ekrem, Rus-Çin Sınır Sorunu Çözülüyor, <http://caganturker.blogcu.com/rus-cin-sinir-sorunu-cozuluyor/553978>, (Erişim tarihi: 31.03.2018).

SSCB'nin Batı Bloğu karşısında zayıflayarak dağılmasının ardından Rusya, küresel bir güç olma yolunda büyük bir yara almıştır. Soğuk savaş sonrası oluşan konjonktürde ABD'nin Süper Güç potansiyelini pekiştirmesi, Türkiye, Brezilya, Hindistan gibi bölgesel güçlerin ortaya çıkması ve ABD'nin bile tahtını sarsabilecek Çin gibi devasa bir gücün ortaya çıkması ile Doğu Bloğunun tek hâkimi olduğu eski durumuna dönemeyeceğinin farkındadır. Bu yüzden dış politikasını çok taraflı işbirliğini geliştirme ve ekonomik refahı arttırmak üzerine inşa etmiştir. Kendisinin hegemon olamayacağı yeni uluslararası sistemde ŞİÖ, BRISC gibi örgütlerle Batıya karşı bir cephe oluşturarak ABD'nin hegemon gücünü kırıp çok taraflı bir uluslararası sistem oluşturmak istemektedir.

Şangay İşbirliği Örgütü'nün esas oyuncularını hiç şüphesiz Rusya ve Çin'dir. Dünyanın en çok enerji ithal eden ülkesi Çin iken en çok enerji ihraç eden ülkelerin başında ise Rusya gelmektedir. Enerji pazarında Avrupa ülkelerine bağımlı olan Rusya, Çin'e enerji ihracatını arttırmaktadır. ABD'nin ele geçirdiği Ortadoğu enerji pazarı bölge ülkelerindeki çatışmalar ve ABD etkisi nedeni ile Çin için güvensizdir. ŞİÖ ülkelerin en çok önem verdiği konulardan olan enerji arzının güvenliği Ortadoğu'da sağlanamamaktadır. Çin'in enerji ihtiyacını karşılayabilmesi için Rusya ve Orta Asya ülkelerinden daha iyi bir Pazar bulunmamaktadır. Rusya ise Çin'den tüketim malları ihraç etmektedir. İki ülke arasındaki ticaret hacmi 2017 yılında 84 milyar dolara kadar yükselmiştir.⁹⁶ ŞİÖ ile sınır sorunlarını çözen ve ilişkilerini kurumsallaştıran iki ülkenin en önemli işbirliği alanlarının başında enerji gelmektedir. İki ülke arasında elektrik, doğalgaz, nükleer enerji ve petrol alanında etkin bir işbirliği sağlanmıştır. 2006 yılında faaliyete geçirilen ESPO Boru Hattı Projesi ile Rusya, Doğu Sibirya ve Pasifik Okyanusu boru hattını inşa etmiştir. Bu projedeki amaç Çin'e Sibirya üzerinden boru hatlarının direkt olarak ulaştırılmasıdır.⁹⁷ Aralık 2009 tarihinde toplam uzunluğu 4740 km olan ESPO boru hattı projesinin yıllık 30 milyon ton kapasiteli ilk ayağı olan ESPO-1 faaliyete geçmiştir. 25 Aralık 2012'de ise yine Skovorodino'yu bu sefer Kozmino petrol terminaline bağlayan 10,6 milyar ABD doları maliyetli 2.046 km uzunluğundaki 35 milyon ton yıllık kapasiteli ESPO-2 boru hattı hizmete açılmıştır. Bu yeni hattın devreye girmesiyle beraber ESPO'nun hedef kapasitesi olan bugünkü 50 milyon tondan 80 milyon ton seviyesine ulaşılmasının önü açılmıştır.⁹⁸

İki ülke ticaretinin enerjiden sonra en etkin olduğu alan askeri malzemelerdir. Dünyanın en büyük ikinci savunma bütçesine sahip olan Çin ile dünyanın en büyük beşinci savunma bütçesine sahip olan Rusya arasındaki stratejik işbirliği askeri teçhizatın satışı konusunda da kendisini göstermektedir. 2000 yılından beri askeri reform ve harcamalarını arttıran ÇHC 1992-2006 yılları arasında Rusya'dan 26 milyar dolarlık askeri teçhizat satın almıştır. Böylece Rusya, Çin'in en önemli askeri teçhizat tedarikçisi olmuştur.

⁹⁶ Rusya İle Çin Arasındaki Ticaret Hacmi Hızla Artıyor, <https://www.gazetem.ru/rusya-ile-cin-arasindaki-ticaret-hacmi-hizla-artiyor/>, (Erişim tarihi: 31.03.2018).

⁹⁷Merve Suna Özel, ABD'yi Kışkırtan Çift: Rusya-Çin, <http://www.21yyte.org/arastirma/rusya/2013/04/15/6949/abdyi-kiskandiran-cift-rusya-cin>, (Erişim tarihi: 31.03.2018).

⁹⁸ Emre İşeri, "Doğu Sibirya Ve Uzakdoğu'da Rusya'nın Enerji Stratejisi: Espo Boru Hattı Russia's Emery Strategy In Eastern Siberia And Far East: The Espo Project", **OAKA-Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu**, 2016, Cilt:10, 23-46, s. 33.

Rusya için ŞİÖ'nün diğer bir önemi de Orta Asya ülkeleri ile olan ilişkileridir. SSCB'nin dağılması ile hazırlıksız bir şekilde bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya devletleri zengin enerji kaynaklarına sahip olmalarına rağmen otorite boşluğu ve zayıf ekonomileri yüzünden büyük güçlerin kiskacına girmişlerdir. Rusya, 1990lı yıllarda Çin, ABD, Türkiye ve İran gibi ülkelerin burada etkin olmalarını bir tehdit olarak algılamıştır. Ancak bugün değişen konjonktürde Rusya, Çin ile ŞİÖ'yü kurmuş ve Türkiye ile İran'ın da ŞİÖ üyeliğini desteklemektedir. Rusya'nın Orta Asya bölgesinde etkisini arttırmalarına imkân veren ŞİÖ gibi bir örgüte bu ülkeleri dâhil etmek istemesindeki amacı bölgede kendi nüfuzunu oluşturmak isteyen güçlerin hepsinin örgütün içerisinde yer alarak bölge üzerinde tek başlarına nüfuz kurmalarını engellemektir. Aksi bir durum çatışmaya neden olur. Dolayısıyla çok sayıda bölgesel gücün etki alanına girmiş olan Orta Asya bölgesine ABD de çatışma riski endişesi ile çok fazla müdahale edememektedir.

Rusya ŞİÖ'nün genişlemesi taraftarı olarak Hindistan ve Pakistan'ın üyeliğine de olumlu yaklaşmıştır. Tarihsel olarak baktığımızda, ilk defa iki ülkenin aynı örgüte üyeliği gündeme geldiğinde Çin Pakistan'ın, Rusya ise Hindistan'ın üyeliğini önermiştir. Her ne kadar Moskova-Pekin arasında stratejik ilişkilerin ileri bir düzeyde olduğu biliniyorsa da; diğer taraftan bölgesel güç kazanma konusunda her iki devlet birbiri ile rekabet etmektedir. Bu anlamda Çin'in Pakistan üyeliğini önermesine karşın, Rusya dengeyi korumak amaçlı Hindistan'ın üyeliğini gündeme getirmiştir.⁹⁹ Askeri teçhizatının %70'ini Rusya'dan satın alan Hindistan BRICS'de etkin bir işbirliği içerisinde olduğu Çin ve Rusya ile ŞİÖ çatısı altında da bir araya gelerek Avrasya'da güçlenen çok önemli bir işbirliği örgütünün parçası olmuştur. İki ülkenin geçmişten beri olumlu ilerleyen ilişkileri BRICS ve ŞİÖ sayesinde daha da derinleşmektedir. Soğuk savaş döneminde ABD'nin Pakistan'ı desteklemesine karşın Rusya da Hindistan'ı desteklemekteydi. Rusya da Hindistan da Çin de toprak bütünlüklerinin İslami terörün tehdidi altında olduğunu düşünmektedirler. Hindistan Keşmir'de, Rusya Çeçenistan'da, Çin ise Doğu Türkistan'da. Bu temel, üç ülkenin ortak bir siyasi söylem geliştirmesini de kolaylaştırıyor. Ayrıca Rusya'nın Çin'den sonra en çok silah sattığı ülke Hindistan'dır. Nükleer işbirliğine de sahip olan iki ülke ŞİÖ çatısı altında ortak çıkar alanlarını daha da genişletmek düşüncesindedirler.¹⁰⁰

Rusya, Soğuk Savaş döneminde ABD müttefiki olan Pakistan ile ilişkilerine de önem vermektedir. Rusya son yıllarda dış politika stratejisi kapsamında Güney Asya ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme politikası izlemekte ve Sovyetler döneminde politik, ekonomik ve askeri ilişkilerinin zayıf olduğu devletlerle işbirliğine yönelmektedir. Rusya, izlediği bu stratejiyle küresel güç imajını sağlamlaştırmaya ve Batı dünyası ile ilişkilerinde yaşadığı sorunlardan dolayı diğer coğrafyalarda kendisine yeni müttefik ve dost ülkeler edinmeye çalışmaktadır.¹⁰¹ Ancak Soğuk Savaş sonrasında Hindistan-ABD ilişkileri gelişmiş ve Hindistan, Çin'e karşı Asya'da ABD için bir denge ülkesi olmuştur. Rusya 1992 yılında yayınladığı Dış Politika Konsepti Belgesinde Pakistan'la

⁹⁹ Elnur İsmayıl, Büyük Sekizliye Dönüşen Şanghay İşbirliği Örgütü, **Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi**, <http://www.bilgesam.org/incele/4644/-buyuk-sekizliye-donusen-sanghay-isbirligi-orgutu/#.WsKiqC5ubIU>, (Erişim tarihi: 31.03.2018).

¹⁰⁰ Asya'da Rusya-Hindistan İttifakı, <http://www.dw.com/tr/asyada-rusya-hindistan-ittifak%C4%B1/a-3851480>, (Erişim tarihi: 31.03.2018).

¹⁰¹ Elnur İsmayıl, Rusya'nın Güney Asya Politikası Çerçevesinde Pakistanla İlişkileri, **Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi**, <http://www.bilgesam.org/incele/2092/-rusya-nin-guney-asya-politikasi-cercevesinde-pakistan-la-iliskileri/#.WsKl2i5ubIU>, (Erişim tarihi: 31.03.2018).

işbirliğinin geliştirilmesi ve ilişkilerin Hindistan'la aynı düzeye gelmesi gerektiği belirtilmiştir. Rusya Keşmir konusunda Soğuk Savaş döneminde takındığı tavrı değiştirmiş ve ŞİÖ Zirvelerinde sürekli vurgulandığı gibi sorunun BM çatısı altında karşılıklı menfaatler dikkate alınarak çok taraflı diyalog ve işbirliği yoluyla çözülmesi gerektiği görüşünü savunmaya başlamıştır. Pakistan ise rakibi Hindistan'ın son yıllarda büyük bir gelişme göstermesine karşın Rusya ve Çin ile ekonomik ilişkilerini geliştirerek kalkınma hızını arttırmak istemektedir.

Pakistan'la ilişkilerin geliştirilmesi Rusya'nın bölgedeki dış politika stratejisinde birkaç açıdan önemlidir. Özellikle Pakistan'ın Orta Doğu-Orta Asya arasındaki Müslüman dünyada oynayabileceği stratejik köprü fonksiyonu, Rusya için ehemmiyet arz etmektedir. Ayrıca Rusya'nın ulusal güvenliğinde Pakistan'ın önemi dikkate alınmalıdır. Ülkede bulunan radikal sağcı örgütlerin nükleer silaha sahip olma ihtimali ve Afganistan-Orta Asya üzerinden Rusya'ya taşınan uyuşturucu ticareti sorunları Moskova'yı rahatsız etmektedir. Bu nedenle Pakistan'la işbirliği içinde bu sorunların çözülmesi gerekmektedir.¹⁰² ŞİÖ'nün Üç şer 'Terörizm, Ayrılıkçılık ve Aşırılıkçılık(Dini Radikalizm)' ile mücadelesine Pakistan önemli bir katkıda bulunacaktır. Afganistan-Orta Asya üzerinden gelebilecek radikal terörist gruplar ve uyuşturucu ticaretinin önlenmesi RATS aracılığıyla Pakistan tarafından ihbar edilerek önlenebilecektir. Pakistan ve Hindistan ŞİÖ'ye üye yapılarak ŞİÖ üye ülkelerinde faaliyet göstermeye çalışan terör grupları ve kaçakçılara iki büyük ülkenin daha kapısı kapanmıştır.

2.2.3. Şangay İşbirliği Örgütü-Orta Asya Ülkeleri İlişkileri

Enerji kaynaklarına erişme mücadelesi içerisinde olan Batılı güçler Osmanlıyı yıkarak o zamana kadar tespit edilen en büyük enerji kaynaklarının olduğu Ortadoğu enerji kaynaklarını ele geçirmişlerdir. Ortadoğu petrolünü kullanarak ekonomik ve askeri güçlerini geliştirmişler ve dünya hâkimiyetini ele geçirmişlerdir. SSCB'ye bağlı olan Orta Asya ise Ortadoğu'dan sonra ikinci bir enerji bölgesi olarak ortaya çıkmıştır. Ancak SSCB topraklarında kalan bu bölgeye ABD ve AB güçleri girememiştir. SSCB'nin dağılması sonucu bağımsız kalan Orta Asya cumhuriyetlerine yerleşmeye çalışan ABD Ortadoğu'da olduğu gibi kendine bağlı liberal demokratik rejimler kurarak bölgenin kaynaklarını ele geçirmek istemektedir. Orta Asya'ya istediği şekilde nüfuz edememesinin üç sebebi vardır:

- 1) İlk sebep olarak Ortadoğu'daki enerji kaynakları hala batının enerji ihtiyacını karşılayabilecek düzeydedir. ABD bu nedenle ağırlığını Ortadoğu'ya vermektedir.
- 2) Yahudi etkisi ağırlıklı bir devlet olan ABD, Ortadoğu'da yalnızca enerji kaynakları için bulunmamaktadır. Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika projesi ekseninde Ortadoğu'da büyük İsrail'i kurmak hedefindedir. Ortadoğu'daki Osmanlı bakiyesi devletleri daha da küçültüp en sonunda burada büyük İsrail'i kurmaya çalışmaktadır. Bu projenin ne kadar zor ve masraflı olduğu bilinen bir gerçektir. Bu proje için bütçesinde çok büyük açıklar ortaya çıkmaktadır. Afganistan savaşından günümüze kadar Ortadoğu'daki savaşlar için 7 trilyon dolar harcamıştır. Ortadoğu'da olduğu gibi bir giriş yapıldığı takdirde benzer bir masrafa neden olacak Orta Asya'nın ikinci planda olmasının bir diğer nedeni de bütçe yetersizliğidir.

¹⁰² İsmayıl, a.g.m.

3) Ortadoğu'daki otorite boşluğundan yararlanan ABD, Orta Asya enerji kaynakları için Rusya, Çin ve hatta Hindistan'ı karşısına almak istememektedir. Yeni bir dünya savaşına neden olabilecek bu girişimden kaçınmaktadır. ŞİÖ'nün her zirvesinde Asya'daki sorunlara Batının askeri müdahalesine karşı olduğu vurgulanmaktadır. Emperyal olarak müdahale edemedikleri Orta Asya'da Batı ülkeleri bu sebeple ekonomik anlaşmalar yoluyla yumuşak güç ile Asya enerji kaynaklarına ulaşma politikasını uygulamaktadırlar.

Yukarıda saydığımız sebeplerden dolayı Orta Asya'da ciddi bir askeri faaliyet yürütemeyen ABD bölgeyi boş bırakmamaktadır.

1990lı yıllarda ABD'nin belirlediği Orta Asya politikası şöyledir:

- Orta Asya ülkeleri ile ilişkiler geliştirilmeli ve bu ülkeler NATO'nun barış için ortaklık programına dâhil edilmelidir.
- Orta Asya'daki zengin hidrokarbon kaynaklarının çıkarılabilmesi için ABD'li şirketler bölgeye girmelidir.
- Sovyetlerden kalan kitle imha silahlarının terör örgütleri ve diktatörlerin eline geçmesi önlenmelidir.
- Bölge ülkelerinin serbest piyasa ekonomisine eklenmeleri sağlanmalıdır.
- Bölgede radikal İslam ve terör örgütlerinin etkili olması önlenmelidir.
- Bölgenin kalkınması için ABD ekonomik yardımları devreye sokulmalıdır ve ABD askeri olarak bölgeye yerleşmelidir.
- Hazar enerji kaynaklarının güvenliği sağlanmalı ve bu kaynaklar Rusya'nın kontrolü dışındaki bölgelerden dünyaya aktarılmalıdır.¹⁰³

ABD'li politika yapımcıları yukarıda belirtilen Orta Asya politikası çerçevesinde bölge ile ilgili faaliyetlerini yürütmeye başlamışlar ve Soğuk Savaş sonrası oluşacak yeni dünya düzeninde rakibi SSCB'yi yenen ABD'nin tek hegemon güç olması gerektiğini belirtmişlerdir.¹⁰⁴ Soğuk Savaş sonrası NATO konseptini değiştirmiş ve en büyük düşman artık komünizm ve SSCB değil sözde 'Radikal İslamcı Terör Örgütleri' olmuştur. Hegemonya politikasını sözde radikal İslamcı terör örgütleri üzerinden gerçekleştirmek isteyen ABD, El Kaide'nin 11 Eylül 2001 İkiz Kuleler ve Pentagon saldırılarının ardından bu projenin ilk ayağı olan Afganistan işgalini başlatmıştır. Afganistan işgalinin stratejik önemi eski düşman SSCB'nin ve yeni rakibi Çin'in hâkimiyet bölgesi olmasıdır. ABD, Afganistan'daki sözde Radikal İslami Terör ile mücadele etmek için bölge ülkeleri ile işbirliği tesis etmeye başlamıştır. Bu kapsamda Afganistan'ın komşuları olan Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan'da askeri üsler açılmış, Kazakistan'da ise acil durumlarda iniş yapılabilecek bir havaalanı kiralanmıştır.¹⁰⁵ Böylece Orta Asya'ya askeri olarak yerleşme fırsatını elde etmiştir. Bu hedef doğrultusunda Kazakistan ve Özbekistan'ın Orta Asya'da başlıca 'stratejik ortak' yapılarak Hazar ve Orta Asya havzasının hidrokarbon kaynakları ve nakil

¹⁰³ Baybars Öğün, ABD'nin Orta Asya Siyaseti, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/amerika-arastirmalari-merkezi/2011/06/25/6210/abdnin-orta-asya-siyaseti>, (Erişim tarihi: 01.04.2018).

¹⁰⁴ Öğün, a.g.m.

¹⁰⁵ Temur, a.g.e., s.78.

güzergâhları üzerinde Amerikan denetiminin sağlanması planlanmıştır.¹⁰⁶ Orta Asya ülkeleri ilk, Çin ve Rusya, ABD'nin terörle mücadelesine ilk etapta destek vermişlerdir. Ancak ABD'nin bölgede yerleşme emelleri ve Orta Asya ülkelerinin mevcut rejimlerini devirme stratejileri nedeniyle bölgede ABD karşıtlığı iyice güçlenmeye başlamıştır. 2005 yılında Özbekistan'da başlatılan ayaklanmalar ile ABD karşıtlığı artmış ve ŞİÖ 2005 Astana Devlet Başkanları Zirvesinde tepki olarak ABD'nin Orta Asya'daki üslerini boşaltması istenmiştir. Ayrıca ABD'nin ŞİÖ gözlemci devlet olması başvurusu reddedilmiş ve ABD'nin şer güç olarak tanımladığı İran'ın ve Hindistan ve Pakistan'ın başvuruları kabul edilmiştir.¹⁰⁷

Orta Asya sahip olduğu enerji kaynakları ve jeopolitik konumu bakımından önemi her geçen gün artan bir seyir çizmektedir. Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla birlikte bölgenin güvenliğini tehdit eden birçok sorun gün yüzüne çıkmıştır. Sınır problemleri, etnik problemler, terörist, ayrılıkçı ve aşırı gruplar ile uyuşturucu kaçakçılığı bu sorunların başında yer almaktadır.¹⁰⁸ Orta Asya ülkeleri bu sorunları çözmek için kendi aralarında ve Rusya-Çin ile işbirliğine önem vermişlerdir. Coğrafyanın jeopolitik önemi zayıf yapılanmalara sahip Orta Asya devletleri için bölgedeki sorunları çözümsüz bırakmaktadır. Bu yüzden Rusya, Çin, İran ve Türkiye ile ilişkilere önem verilmektedir.

Rusya Federasyonu, SSCB sonrasında kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu ile SSCB'ye bağlı devletlerin büyük çoğunluğunu kendi etki alanında toplamıştır. Ancak Doğu Avrupa ülkelerinin birçoğu AB'ye üye olurken Orta Asya'da ise Çin etkisi artmıştır. Eğer ŞİÖ gibi bir bölgesel işbirliği teşkilatı kurulmasaydı Asya'nın Çin ve Rusya'nın Orta Asya üzerine çekişmeleri nedeniyle istikrarsızlık ve çatışma bölgesi olması kaçınılmaz olabilirdi. ŞİÖ çatısı altında çözülen sınır sorunlarının temel düşüncesi olan 'sorunların çözülebilmesi için kendinden ödün verme' prensibi ile duruma yaklaşan Çin ve Rusya, çatışma ve istikrarsızlık doğurabilecek bu konjonktürü etkili bir işbirliği ortamına çevirebilmişlerdir.

Orta Asya Cumhuriyetleri her geçen gün sosyoekonomik sorunlarını çözmeye yolunda önemli mesafeler kat etmektedirler. SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsız kalan bu ülkeler güçlü bir devlet olma yolunda ilerlemektedirler. Bu yolda ŞİÖ Orta Asya devletleri için büyük önem arz etmektedir. Bu bölümde ŞİÖ üyesi Orta Asya ülkelerinin ŞİÖ ile ilişkilerini inceleyeceğiz.

2.2.3.1. Şangay İşbirliği Örgütü-Kazakistan İlişkileri

Türk tarihinin en önemli devletlerine ev sahipliği yapan Kazakistan, 1991 yılında SSCB'nin dağılması ile bağımsızlığını kazanmıştır. 2.724.900 km ile dünyanın en büyük dokuzuncu coğrafi büyüklüğüne sahip olan ülkenin nüfusu 17,8 milyon civarındadır. Kazakistan nüfusunun%63.1'ini Kazaklar, %23.7'sini Ruslar, %2.9'unu Özbekler, %2.1'ini Ukraynalılar, %1.4'ünü Uygurlar ve %1.3'ünü Tatarlar oluşturmaktadır. Yaygın dini inanışlar ise Müslümanlık ve Hıristiyanlıktır. Orta Asya'nın en çok gelişen ülkesi durumunda olan Kazakistan'ın devlet başkanlığını kuruluşundan beri Nursultan

¹⁰⁶ Temur, a.g.e., s.79.

¹⁰⁷ Temur, a.g.e., s.80.

¹⁰⁸ Aydın Aydın, Orta Asya'daki Güvenlik Sorunlarının Çözümünde Şangay İşbirliği Örgütü'nün Etkinliği, https://www.researchgate.net/publication/301271687_Orta_Asya'daki_Guvenlik_Sorunlarinin_Cozumu_nde_Sangay_Isbirligi_Orgutu'nun_Etkinligi, (Erişim tarihi: 01.04.2018).

Nazarbayev yapmaktadır. Avrasyacılık görüşünü savunan Nazarbayev, Avrasya'nın en önemli güçlerini Rusya, Kazakistan ve Türkiye olarak tanımlamaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda Nazarbayev'in Avrasyacılığının etnik değil, bölgesel olduğunu ve Rusya'nın merkezîyetçiliğini kabul ettiği ve Rusya, Türkiye ile ilişkilere önem verdiğini söyleyebiliriz.¹⁰⁹

Zengin su kaynaklarına sahip olan Kazakistan ayrıca ABD Enerji Bilgi İdaresi'nin verilerine göre; 5,3 milyar ton petrol rezerv miktarıyla dünyada 9'uncu sırada bulunmaktadır. Kazakistan petrolü daha çok ülkenin batı kısmından çıkartılmaktadır. Doğalgaz rezervleri açısından da oldukça zengin olan Kazakistan, bu alanda dünyada 12'inci sırada yer almaktadır.¹¹⁰ Kazakistan, ekonomide serbest piyasa ekonomisini uygulayarak ülkenin her tarafını eşit şekilde geliştirme politikası izlemektedir. Dış politikada ise çok taraflı davranarak Avrupa ve Asya ülkeleri ile işbirliğini geliştirmektedir. 11 uluslararası örgütte faaliyet gösteren Kazakistan böylece etkin bir dış politika izlemektedir.

Kazakistan'ın Rusya Federasyonu ile 7591, Özbekistan ile 2354, Çin ile 1782, Kırgızistan ile 1241, Türkmenistan ile ise 426 kilometre sınırı vardır. 600 kilometre Hazar Denizinde bulunan sınırıyla birlikte toplam sınır uzunluğu 14.000 kilometreyi bulan Kazakistan için ŞİÖ'nün en büyük önemi sınır sorunlarını çözmek ve sınır güvenliğini sağlamak olmuştur. Kazakistan 2354 km ortak sınıra sahip olduğu Özbekistan ile 2000 yılı itibari ile 194 km sınır çiziminde fikir birliğine varmıştır. İki ülke 2001 yılında ise sınırın %96'sı konusunda anlaşmaya varmışlardır. Böylece İki ülke arasındaki sınır problemleri büyük oranda çözülmüştür. Ancak Sovyetler zamanında 1946 yılında Özbekistan tarafından kiralanan Kazakistan toprakları konusunda hala anlaşmazlık yaşanmaktadır.¹¹¹ Kazakistan, Çin ile sınır sorunlarını ise 1999 yılında ŞİÖ bünyesinde çözmüştür. Rusya ile tek sınır komşusu olan Orta Asya devleti Kazakistan, Rusya ile de etkin bir işbirliği içerisinde. Rus nüfusun Kazakistan'ın ikinci büyük nüfusu olması iki ülke ilişkilerini derinleştirmektedir. Rusya Kazakistan ilişkileri daha çok askeri ve enerji alanlarında gerçekleşmektedir. Kazakistan'da önemli askeri üslere sahip Rusya, aynı zamanda Kazakistan'ın en önemli askeri malzeme tedarikçisidir. Kazakistan, SSCB döneminde Nükleer tesislerin kurulduğu ülkeydi. Kazakistan günümüzde Hazar petrolerini Rusya üzerinden satışa sunmaktadır. Ancak Kazakistan'ın ABD, AB, Türkiye ve İran ile ilişkilerini geliştirmesi Çin ve Rusya için endişe kaynağı olmaktadır.

Çin, Rusya'dan sonra Kazakistan'ın en önemli ticaret ortağıdır. İki ülke arasındaki ilişkinin en önemli dinamiğini enerji işbirliği oluşturmuştur. Kazakistan, hem zengin doğal kaynak rezervlerine sahip olarak hem de Türkmenistan'dan Çin'e doğalgaz transferinin kolaylaşmasını sağlayarak Çin'in enerji talebini karşılayan en

¹⁰⁹ Gözde Top ve Selim Karadağ, Orta Asya'nın Görünmeyen Gücü Kazakistan, <http://akademikperspektif.com/2013/02/22/orta-asyanin-gorunmeyen-gucu-kazakistan/>, (Erişim Tarihi: 02.04.2018).

¹¹⁰ Kazakistan, <https://www.okan.edu.tr/avrasyamerkezi/sayfa/958/kazakistan/>, (Erişim Tarihi: 02.04.2018).

¹¹¹ Aydın, a.g.m.

önemli enerji tedarikçisi olmuştur.¹¹² Ayrıca Kazakistan, ipek yolu projesinde Çin'in en önemli ortaklarındanır.

Geniş bir coğrafyaya sahip olan Kazakistan ŞİÖ bünyesinde uyuşturucu ile mücadele etmektedir. Kazakistan'da merkeze uzak bölgelerde sınırlı miktarda yasadışı haşhaş ekimi gerçekleştirilmektedir. Ayrıca transit bölge olan Kazakistan, Afganistan'da üretilen uyuşturucunun en önemli transfer güzergâhları arasında yer almaktadır. Bu nedenle sınırlarda etkin güvenlik önlemleri uygulanmaktadır.

Avrupa ve Asya arasında köprü ülke olan Kazakistan bu konumunun farkında olarak uygulamaya koyduğu serbest piyasa ekonomisi ile Avrupa ve Asya ile ilişkilerini sürekli geliştirmektedir. ŞİÖ'yü Çin ve Rusya arasında bir denge unsuru ve Asya ülkelerinin işbirliğini geliştirme platformu olarak görmektedir. ŞİÖ ilkelerinde yer alan üye ülkelerin egemenliklerine saygı ve iç işlerine karışmama prensibi ŞİÖ'yü Kazakistan için cazip bir işbirliği örgütü haline getirmektedir.

2.2.3.2. Şangay İşbirliği Örgütü-Kırgızistan İlişkileri

Şangay İşbirliği Örgütü'nün Tacikistan ile birlikte en zayıf halkası olan Kırgızistan 1991 yılında diğer Orta Asya devletleri ile birlikte SSCB'den bağımsızlığını ilan etmiştir. Ekonomik durumun zayıf olması ve SSCB yanlısı grupların engellemelerine rağmen Askar Akayev önderliğindeki Kırgızistan Demokratik Hareketi Kırgızistan'ın SSCB'den bağımsızlığını kazanmasını sağlamıştır. Akayev, Kırgızistan'ı bağımsızlığını kavuşturduktan sonra serbest piyasa ekonomisini benimseyerek laik, demokratik bir devlet yapısı oluşturmuştur. Ülke Batı ile entegre olabilmek için 1992 yılında Birleşmiş Milletler ve Avrupa Güvenlik ve Ekonomik İşbirliği Teşkilatına katılmıştır. Zorlu coğrafi koşullara sahip olan Kırgızistan ekonomisinin ağırlığını hayvancılık ve tarım oluşturmaktadır. Çok sayıda akarsu bulunan ülkede kurulan hidroelektrik santralleri ve son yıllarda gelişen sanayi de ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır. 199 bin kilometrekare coğrafi büyüklüğe sahip olan Kırgızistan 6 milyonun üzerinde nüfusa sahiptir. Nüfusun %72.6'sını Kırgızlar, %14.4'ünü Özbekler, %6.4'ünü Ruslar oluştururken geri kalan nüfus diğer Türk boylarından oluşmaktadır.

SSCB'den zayıf bir ekonomi, Kazakistan, Tacikistan, Özbekistan ve Çin ile sorunları devralan Kırgızistan, ŞİÖ aracılığı ile bu ülkeleri ile sorunlarını çözmek istemiştir. Çin ile sınır sorunları bulunan Kırgızistan ŞİÖ aracılığı ile Bedel bölgesiyle ilgili Kırgız-Çin toprak anlaşmazlıklarını toprakların %70'inin Kırgızistan'da kalması, %30'unun da (950km²'si) Çin'e verilmesiyle çözmüştür.¹¹³ İki ülke arasındaki sınır sorunları 1999 yılında tamamen çözüme kavuşturulmuştur.

Kırgızistan'da ulaşım ve iletişim eksikliği farklı toplumsal içerik ve gelişim süreçlerine ortaya çıkarmış bu sebeple kuzey ve güney bölgeleri arasındaki oluşan çeşitlilik ülkede sorunlara neden olmuştur. Bu durumlarda Kırgız Cumhuriyeti'nin

¹¹² Özlem Zerrin Keyvan, Çin Dış Politikasında Kazakistan, *Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi*, <https://ankasam.org/cin-dis-politikasinda-kazakistan/>, (Erişim tarihi: 02.04.2018).

¹¹³ Nailya Mineyova, Şangay İşbirliği Örgütü: Genel Görünüm ve Orta Asya, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ege Üniversitesi, İzmir, 2010, s. 57 (**Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi**).

yardımına başvuracağı ve bu ülkeyi etkileyecek konumda bulunan devletler doğal ortaklar olarak Çin, Özbekistan ve Rusya olmuştur.¹¹⁴

Önemli bir jeopolitiğe sahip olmayan Kırgızistan, ABD'nin Afganistan savaşı için üs talebine olumlu yanıt vererek ABD ile ilişkilerini geliştirmeyi amaçlamıştır. Ancak bu durum güçlü ilişkilere sahip olduğu Rusya'yı rahatsız etmiştir. Buna rağmen Kırgızistan 2001 Afganistan operasyonu için ABD'ye Manas Askeri üssünü kiralamıştır. Kırgızistan'ın Rusya'yı önceleyen politikasının bir sonucu olarak da 2003 yılının sonbaharında Kırgızistan'da Rus Kant askeri üssü açılmıştır.¹¹⁵ Rusya, Kant üssünü genişletirken Çin ile birlikte Kırgızistan'a baskı yaparak 2009 yılında ABD'nin Manas üssünü kapatmasını sağlamışlardır. Kırgızistan diğer ŞİÖ üye ülkeleri ile de sınır sorunlarını ŞİÖ çatısı altında çözmeyi başarmıştır.

Ülke, nüfusun büyük çoğunluğunun yoksulluk sınırında yaşaması ve işsizlik nedeni ile ABD destekli renkli devrimlerden nasibini almış ve 2005 yılında yapılan seçimlere hile karıştırıldığı gerekçesi ile yapılan eylemler sonucu kurucu devlet başkanı Askar Akayev istifa etmiştir. "İale devrimi" adı verilen devrim ile Akayev yönetimi sona ermiş, yerine Kurbanbeg Bakiyev getirilmiştir. Ancak 2006 yılında halk yeniden sokağa dökülmüş ve yaklaşık bir hafta süren olaylar neticesinde devlet başkanı Bakiyev, gücünü büyük çapta sınırlayan yeni anayasayı ülkedeki siyasi bunalıma son vermek amacıyla imzalamıştır. Kırgızistan bu anayasayla parlamenter sistemi kabul eden ilk Orta Asya ülkesi olmuştur. ABD yanlısı bir politika izleyen Bakiyev ülkedeki işsizlik ve yoksulluk sorununu çözememiştir. Devlette artan yolsuzluk, rant ve kötü ekonomi sonucu 2010 yılında halk yeniden ayaklanmış ve Bakiyev iktidarı son bulmuş ve Roza Otunbayeva devlet başkanı olmuştur. Bu olaylardan kısa bir süre sonra Kırgızistan 2010 Haziran'ında Oş şehrinde başlayan ve Kırgız-Özbek etnik çatışmasına dönüşen olaylarla siyasal istikrardan ne kadar uzak olduğunu ve dış müdahalelere ne kadar açık olduğunu ortaya koymuştur. Oş olayları ŞİÖ'nün etkinliğinin tartışılmasına neden olmuş ve bölge güvenliğini sağlama konusundaki yetersizliğini göstermiştir.¹¹⁶

2010 yılında yapılan devrimin ardından halen görevde bulunan 2011 yılında Almazbek Atambayev devlet başkanı olmuştur. Rus yanlısı bir politikacı olarak ön plana çıkan Atambayev, Rusya ile ilişkilerin geliştirilmesine önem vermektedir. Tüm Orta Asya ülkeleri gibi Çin ve Rusya gibi iki büyük gücün arasında sıkışmış bir ülke olan Kırgızistan, büyük güçler arasında denge politikası izleyerek bağımsızlığını koruma ve gelişme mücadelesini sürdürmektedir. Bu politikanın en etkin aracı olarak da Şangay İşbirliği Örgütünü görmektedir.

2.2.3.3. Şangay İşbirliği Örgütü-Tacikistan İlişkileri

Tacikistan, coğrafi olarak Kırgızistan'dan dahi küçük bir ülkedir. 143.100 kilometrekare toprağı olmasına karşın nüfusu Kırgızistan'dan fazla olarak 8.600.000 civarındadır. Nüfusun %79,9'unu Tacikler, % 9,8'ini Özbekler, % 1 'ini ise Ruslar oluşturmaktadır. % 97'si Müslüman olan ülkede İslami hareketler etkindir.

¹¹⁴ Arzu Tekin, Sovyetler Birliği Döneminde Kırgızistan, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 2010, s.5 (**Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi**).

¹¹⁵ Özberk, a.g.e., s.101.

¹¹⁶ Özberk, a.g.e., s.102.

Tacikistan ile Kırgızistan arasında İsfara Vadisi nedeniyle sınır sorunları yaşanmıştır. Bu sorunlar ŞİÖ aracılığıyla çözüme kavuşturulmuştur. Tacikistan, en büyük sınır problemini kendisinden ayrıldığı Özbekistan ile yaşamaktadır. 1929 yılında Özbekistan'dan ayrılan Tacikistan'da büyük bir Özbek nüfusu kalmıştır. Nüfusunun yaklaşık yüzde 70'ini Özbeklerin oluşturduğu Tacikistan'daki Leninabad şehrinin aidiyeti konusu iki ülke arasında sorun teşkil etmiştir. Ayrıca Orta Asya'daki en önemli sınır sorunu olan Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında yaşanan Fergana Vadisi sorunu SSCB'nin ilgili ülkelerin sınırlarını tarihi ve kültürel değerleri dikkate almadan oluşturmasından ortaya çıkmış bir sorundur.¹¹⁷ Tacikistan ve Özbekistan'daki İslami Radikal Hareketlerin de örgütlenme merkezi sorunlu olan Fergana Bölgesi olmuştur. Kuruluşundan itibaren iç çatışmalar ile istikrarı bir türlü sağlayamayan Tacikistan, bölge güvenliği ve sınır güvenliği için önemli bir tehdit oluşturmaktadır. ŞİÖ bünyesine dâhil edilerek sorunlarını çözmede Çin ve Rusya ile işbirliği içerisinde hareket etmiştir.

SSCB'nin son yıllarında yaşanan ekonomik kriz ve otorite zayıflığı Tacikistan'da iç savaşın yaşanmasına neden olmuştur. 1991 yılında SSCB'den bağımsızlığını ilan eden Tacikistan'da 1997 yılına kadar iç savaş yaşanmıştır. Rusya'nın yakın çevre doktrini planı dahilinde bölge ile yeniden ilgilenmeye başlaması ile Tacikistan Devlet Başkanı Rahmanov Rusya ile ilişkilerini geliştirmiştir. Rusya'nın da desteği ile taraflar arasında anlaşma sağlanmış ve iç savaş 1997 yılında sona ermiştir. Kuruluşundan itibaren ŞİÖ'nün içerisinde yer alan Tacikistan'ın üyelikteki en önemli amacı, 91-97 yılları arasında yaşadığı iç savaşın olumsuz etkilerinden kurtulmak olduğu kadar bir daha benzer gelişmelerin yaşanmasını Çin'in ve Rusya'nın sağlayacağı siyasal ve ekonomik destekle önlemektir.¹¹⁸ Rusya ile gelişmiş ilişkilere sahip olan Tacikistan, ŞİÖ vasıtası ile Çin ile de ilişkilerini geliştirerek ekonomik gelişmesine katkı sağlamıştır. Tacikistan piyasası birçok Orta Asya ülkesinde olduğu gibi en önemli ticari partnerlerinden biri olan Çin ürünlerinin hakimiyeti altındadır. İç savaşların ardından ülkede düzenin sağlanması ile son yıllarda gelişim gösteren Tacikistan, SSCB sonrası dönemde Orta Asya'da bölgesel güvenliği sağlayan ve bölge ülkeleri arasında ticari ilişkileri geliştiren ŞİÖ'ye önem vermektedir.

Türk İslam medeniyetinin en etkili olduğu ülkelerden olan Tacikistan ve Özbekistan'ın bağımsızlıklarını kazanmaları sonrasında, SSCB döneminde İslam'a getirilen yasaklamaların oluşturduğu bir tepki olarak ve dış destekli oluşturulan İslami radikal hareketlerin hakimiyeti sağlama çabaları ile mücadele etmişlerdir. Rusya'nın bölgede Ruslara düşmanlık edebilecek İslami hareketleri istememesi ve Rusya yanlısı politikacıları desteklemesi iki grup arasında çatışmalara neden olmuştur. Özbekistan ve Tacikistan'da etkili olan başlıca üç İslami hareket vardır. Tacikistan'da İslami Yeniden Doğuş Partisi ve Hizbüt'tahrir, Özbekistan'da ise Özbekistan İslam Hareketi Orta Asya'da İslami devletler kurulmasını hedeflemektedir. SSCB ve Çin kendi ülkelerindeki Müslümanları etkileyebilecek bu hareketlerin iktidarı ele geçirmelerine izin vermemişlerdir. Ve şuan Orta Asya ülkelerinde kendilerine yakın olan Orta Asya devletlerini ŞİÖ çatısı altında bir araya getirerek İslami anlamdaki ayrılıkçı ve aşırılıkçı hareketler ile mücadele etmektedirler. Afganistan ile sınır komşusu olan Tacikistan,

¹¹⁷ Levent Demirci, "Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın Kesişimindeki Sorunlu Vadi: Fergana", *Savunma Bilimleri Dergisi*, 2012, Cilt:11, 33-69, s. 43.

¹¹⁸ Özberk, a.g.e., s. 107.

buradan gelebilecek İslamcı militanların ülkede diğer İslamcı militanlar ile işbirliği yapmasını önlemek için Rusya ile sıkı bir işbirliği içerisindedirler. Bu nedenle Rusya'nın yurtdışındaki en büyük askeri üssü Tacikistan'da bulunmaktadır. Tacikistan, 1992 yılından beri İmam Ali Rahman tarafından yönetilmekte olup 'açık kapı' dış politikası ile tüm dünya ile ilişkilerini geliştirme politikası izlemektedir.

2.2.3.4. Şangay İşbirliği Örgütü-Özbekistan İlişkileri

Orta Asya ülkelerinin 31.5 milyon civarı nüfusuyla en kalabalık ülkesi olan Özbekistan tarihi İpekyolu güzergahı üzerinde bulunmaktadır. Asya ile Avrupa arasında köprü konumunda olan ülke ekonomisi gelişmiştir. Kuruluşundan 2016 yılında vefatına kadar komünist düşünce ile yetişmiş İslam Kerimov tarafından idare edilmiştir. 447.400 kilometrekare alana sahip ülke zengin yeraltı kaynaklarına sahiptir. Altın, pamuk, doğalgaz ve hidrokarbon madenlerine sahip olan ülke aynı zamanda dünyanın ikinci petrol ihracatçısı konumundadır. İslam medeniyetinin en köklü örneklerine sahip Özbekistan SSCB'den bağımsızlığını kazandıktan sonra İslami hareketler etkinliğini arttırmaya başlamıştır. Ancak Komünist baskı ile hareket eden İslam Kerimov bu hareketler ile mücadele ederek etkinliklerini kırmayı başarmıştır. 11 Eylül saldırıları sonrası ABD'nin Afganistan'a savaş açması ile birlikte Özbekistan'da askeri üs açması ve Radikalizm ile mücadelede Özbekistan ile işbirliğinde bulunması da Kerimov'u uluslararası kamuoyu nezdinde rahatlatmıştır. Ancak 2005 yılında Andican'da yüzlerce kişinin katledilmesi ile sonuçlanan eylemlere Batı dünyasından büyük tepkiler geldi. Batı ile ilişkileri bu dönemde gerilen Özbekistan, Çin ve Rusya'nın da etkisi ve desteği ile 2009 yılında Hanabad'taki ABD üssü kapatılmıştır.

Özbekistan İslami Hareketi, devleti ele geçirerek Orta Asya'da ümmet anlayışına dayalı tek bir İslam devleti kurma düşüncesindedir. Bu hareket başta Özbekistan olmak üzere Kırgızistan ve Tacikistan'da da etkilidir. Afganistan, Çeçenistan ve Doğu Türkistan'dan da destek almaktadır. Dolayısıyla Orta Asya'da en etkin olduğu bölge Fergana Vadisi olmuştur.¹¹⁹ Rus yanlısı bir iktidar ile yönetilen Özbekistan'ın Rusya ve Çin ile sınırı olmamasına karşın ŞİÖ'ye alınmasının en önemli sebebi tüm Asya'da İslami bir uyanış gerçekleştirebilecek İslami hareketlerinin etkisinin ŞİÖ'de üç şeytani güç olarak kabul edilen 'ayrılıkçılık, aşırılıkçılık ve radikalizm' politikası çerçevesinde etkin bir şekilde yürütülmesini sağlamaktır. Bu politika Özbekistan'ın ülkesindeki İslami hareketler ile mücadelesine uluslararası destek sağlamıştır.

Rusya-Özbekistan ilişkilerinin genel olarak incelendiğinde 90'ların hemen başında SSCB'nin çöküşünün verdiği şokla ilk başlarda Bağımsız Devletler Topluluğu çerçevesinde Rusya ile sıkı ve hatta ekonomik anlamda entegrasyonu öngören bir politik eğilim göstermiştir. Fakat Özbekistan daha sonra Rusya'nın siyasî ve ekonomik yörüngesinden çıkma ve kendisinin bölgesel liderlik iddiasına uygun olarak Rusya'nın Orta Asya bölgesindeki rolünü küçültmeyi amaçlayan, bu arada bu ülkeyle normal ikili

¹¹⁹ Nagmat Kabalov, Siyasal İslam'ın Orta Asya'da Demokratikleşme Sürecine Etkisi: Özbekistan ve Tacikistan Örnekleri, , Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2004, s.54 (**Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi**).

eşit statülü ilişkiler geliştirme amacını da göz ardı etmeyen bir politikayı tercih etmiştir.¹²⁰

Özbekistan Çin ilişkileri ise daha çok ticari olarak ilerlemektedir. Önemli yer altı kaynaklarına sahip olan Özbekistan, Çin'in tedarikçi ülkelerindedir. 2017 yılı mayıs ayında İpekyolu projesi kapsamında Kuşak, Yol Zirvesinde Çin'le de 20 milyar dolar değerinde anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşma ile zaten üst düzeyde olan ikili ilişkilerin daha da geliştirilmesi sağlanmıştır.¹²¹

2.2.4. Şangay İşbirliği Örgütü-Hindistan ve Pakistan İlişkileri

Eski bir İngiliz sömürgeci olan Hindistan, sömürge yönetiminin ülkeyi terk etmesiyle birlikte gelişim göstermiştir. İngiliz sömürge siyasetinin bir gereği olarak Hindistan'da İngiliz nüfuzu hala etkilidir. Ülkede İngilizcenin Hintçeden sonra ikinci dil durumuna gelmesi bunun bir göstergesidir. İngiliz sömürgeci, Hindistan'ın tarihini değiştirmiştir. İngiliz sömürgeci, Hindistan'ı terk ederken Keşmir sorununu bırakmıştır. Bu sorun Hindistan ve Pakistan'ın savaşımasına neden olmuş ve son olarak da Pakistan, Hindistan'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Batı etkisinin Hindistan'da yaygın olmasına rağmen gelişen ekonomisi, nükleer gücü ve 1.3 milyar nüfusuyla Hindistan, süper güç durumuna gelmiştir. Süper güç konumunu güçlendirmek isteyen Hindistan, Asya kıtasındaki komşularıyla ilişkilerini derinleştirmek istemektedir. Hindistan ve Pakistan'ın Şangay İşbirliği Örgütü üyeliği bu politikanın bir sonucu olarak gelişmiştir.¹²²

2017 yılına kadar Rusya ve Çin'in Orta Asya politikalarının bir aracı olarak faaliyet gösteren Şangay İşbirliği Örgütü 2017 yılında Hindistan ve Pakistan'ın üyeliği ile farklı bir boyut kazanmıştır. Büyümede Çin ekonomisini geçen, 1.3 milyardan fazla nüfusu ile dünyanın en kalabalık ikinci ülkesi olan ve nükleer güç sahibi Hindistan'ın ŞİÖ üyeliği Şangay İşbirliği Örgütü'nü Avrasya'da bölgesel güvenliği tesis eden bir örgüt olmaktan çıkarmış Asya Kıtasında çok boyutlu bir işbirliği örgütüne dönüştürmüştür. Hindistan'dan ayrılarak bağımsızlığını kazanan Pakistan'da nükleer güç sahibi Müslüman bir ülke olarak ŞİÖ içerisindeki en büyük Müslüman ülke olmuştur. Hindistan ve Pakistan'ın üyeliği yeni olduğu için ŞİÖ içerisinde beklenen gelişim henüz başındadır. Örgütün genişleme perspektifi ile yeni üyelere de kapısının açık oluşu ŞİÖ'yü dünyanın en büyük ve en etkin işbirliği örgütü haline getirecektir.

Dünyanın en hızlı gelişme gösteren iki ülkesi Hindistan ve Çin ile birlikte dünyanın en büyük ikinci nükleer güç sahibi ülkesi Rusya'nın ŞİÖ ve BRICS çatısı altında çok boyutlu bir işbirliği içerisinde bulunmaları Batı hegemonyasının sürdürülebilirliği için önemli bir tehdittir. Nitekim Çin, Rusya ve Hindistan ABD hegemonyasını kabul etmeyerek çok boyutlu bir dünya düzenini savunmaktadırlar. ŞİÖ, bölgeselcilik doktrininin 'bölge ülkelerinin iç işlerine karışmadan egemenlikleri pekiştirici' bir örgütlenme olarak bölge ülkeleri için cazip bir kuruluş haline gelmiştir.

¹²⁰ Nâzım Cafersoy, Bağımsızlık Sonrası Rusya-Özbekistan İlişkileri, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=357804&/Ba%C4%9F%C4%B1ms%C4%B1zli%C4%B1k%20Sonras%C4%B1-Rusya-%C3%96zbekistan-%C4%B0li%C5%9Fkileri-/N%C3%A2z%C4%B1m-Cafersoy>, (Erişim Tarihi: 11.04.2018).

¹²¹ Abdrasul İsakov, Özbekistan'ın Dış Politika Önceliği: Orta Asya Cumhuriyetleri, **Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi**, <https://ankasam.org/ozbekistanin-dis-politika-onceligi-orta-asya-cumhuriyetleri/>, (Erişim Tarihi: 11.04.2018).

¹²² İhsan Süreyya Sırma, Sömürü Ajansı İngiliz Misyonerleri, Beyan Yayınları, İstanbul, 1991, s.80.

Üye ülkeler iç işlerine karışılmadan karşılıklı menfaatler çerçevesinde işbirliklerini geliştirerek kalkınmalarına katkıda bulunmaktadır.

Elli yılı aşkın süredir çatışma içerisinde olan Hindistan ve Pakistan ŞİÖ ile ilişkilerini yeni bir boyuta taşımışlardır. Güney Asya'da kalıcı barışın tesisi önemli ölçüde Hindistan-Pakistan arsında geliştirilecek dostane ilişkilere bağlıdır. Bölgesel istikrarın ve güvenliğin oluşturulması için her iki ülkeye de sorumluluk düşmektedir. Oysa aralarındaki mevcut çatışmayı sürdürme eğilimi bölge güvenliğini temelden sarsacak niteliktedir. Her iki ülke yıllarca enerjilerinin önemli kısmını savunma güçlerini artırmak için harcamıştır. Ama elli sekiz senelik tecrübe göstermiştir ki husumetin sürdürülmesi, çatışmaları ve yok olma ihtimalini beraberinde getirmiştir.¹²³ Bu durumun farkında olan Hindistan ve Pakistan, hatta Çin ve Hindistan ilişkilerde gerilime neden olan konuları karşılıklı fedakârlıklar ile çözme yoluna gitmektedirler. SSCB'nin dağılmasından sonra Asya'da barışı sağlayan bu yaklaşım ŞİÖ'nün gelişmesinin en büyük nedenlerinden biri olmuştur.

Hindistan, yıllık enerji tüketiminde ilk sıralarda olan bir devlettir. Bu anlamda da, kendi enerji güvenliği için Orta Asya'nın hidrokarbon zengini ülkeleriyle bir örgütte bulunmak ülke çıkarları açısından gerekli görülmektedir. Hindistan'ın ayrıca TAPI(Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan) boru hattının güvenliği açısından ŞİÖ gibi bir örgütte yer alması bölgesel enerji güvenliğini de olumlu yönde etkileyecek bir gelişmedir.¹²⁴ ŞİÖ aracılığıyla Hindistan gibi önemli bir ticari müttefik ile ilişkilerini daha çok geliştirme fırsatı bulan Orta Asya ülkeleri de bu sayede ihracatlarını arttırmak ve ekonomilerini geliştirmek hedefindedirler. Rusya için ise Hindistan ve Pakistan doğalgaz ihracatı açısından Avrupa'ya olan bağımlılığını azaltacak geniş bir Pazar alternatifi sunmaktadır.

2.2.5. ŞİÖ'nün Gözlemci ve Diyalog Ortağı Ülkeler İle İlişkileri

ŞİÖ, kurumsal yapısını tamamladıktan sonra yeni üyelerin örgüte katılımı ve Asya'da işbirliğinin geliştirilmesi amacını ön plana almıştır. Bu amaçla üye sayısını sekize çıkaran ŞİÖ, gözlemci ve diyalog ortağı ülke statüsü ile de örgüte henüz üye olmayan devletler ile de ilişkilerini kurumsallaştırma yoluna gitmiştir. ŞİÖ zirvelerinde sıkça belirtildiği gibi gözlemci ve diyalog ortağı ülkelerin, üye ülkelerin kendi aralarında yaptıkları işbirliği anlaşmalarına katılmaları tavsiye edilmektedir. Gözlemci üyelerden İran ve Moğolistan, dünyanın en önemli petrol ve doğalgaz ihracatçılarından olarak ŞİÖ üye ülkeleri için önem arz etmektedirler. Diyalog ortağı Türkiye ise gelişmiş ekonomisi ve jeopolitik konumu ile ŞİÖ'nün gelişimi için önem arz eden bir ülke olarak üyelik yolunda ilerlemektedir.

2005 yılında ŞİÖ gözlemci devlet statüsü kazanan İran'ın üyeliğini tüm üye ülkeler ittifak ile desteklemektedir. Orta Asya ülkeleri üzerindeki tarihi ve kültürel bağları, zengin enerji kaynakları ve Rusya'nın Ortadoğu'daki en önemli müttefiki olan İran, Batı ambargolarına karşı aradığı güçlü ittifakı ŞİÖ sayesinde elde edebilecektir. İran, günümüzde Çin'in ikinci büyük petrol ve doğalgaz tedarikçisidir. Çin

¹²³ Abbas Karaağaçlı, Pakistan-Hindistan İlişkileri ve Keşmir Meselesi, *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*, <http://www.bilgesam.org/incele/80/-pakistan-hindistan-iliskileri-ve-kesmir-meselesi/#.Ws1WRS5ubIU>, (Erişim Tarihi: 11.04.2018).

¹²⁴ Elnur İsmayıl, Büyük Sekizliye Dönüşen Şanghay İşbirliği Örgütü, *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*, <http://www.bilgesam.org/incele/4644/-buyuk-sekizliye-donusen-sanghai-isbirligi-orgutu/#.WsKiqC5ubIU>, (Erişim tarihi: 31.03.2018).

ekonomisinin hızla büyümesi nedeniyle oluşan, petrol ve doğalgaz ihtiyacının çoğunu İran'dan elde etmektedir. İran ise, Çin'in askeri teknolojisinden yararlanmaktadır. Rusya ayrıca, İran'ın Güney Pars Sahası, İran-Pakistan-Hindistan Boru Hattı ve LNG projelerine de ortak olmak istemektedir. Rusya böylece, İran'a yönelik ABD ambargosundan yararlanarak, avantaj elde etme peşindedir.¹²⁵ 2016 yılında BM yaptırımları kaldırılan İran ŞİÖ üyeliği için önündeki en büyük engelden kurtulmuştur. İran'ın yakın zamanda ŞİÖ tam üyeliğine kabul edilmesi beklenmektedir.

ŞİÖ, diğer gözlemci üyeler olan Beyaz Rusya, Moğolistan ve Afganistan ile de ilişkilerini geliştirmektedir. Gözlemci üyelerden en önemlisi İran'dan sonra hiç şüphesiz Afganistan'dır. Asya'da bölgesel güvenlik, yasadışı maddelerin dolaşımı, uyuşturucu kaçakçılığı ve terör tehditlerinin önlenmesinde Afganistan ile ilişkiler önem arz etmektedir. Orta Asya'nın giriş kapısı olarak kabul edilen Afganistan'ın stratejik ve jeopolitik konumu, genellikle tarihini olumsuz yönde etkilemiştir. SSCB ve ABD işgaline uğrayan ülke, başka medeniyetlerin hâkimiyeti altına girmiş ve günümüze kadar ulus devlet inşasını tamamlayamamıştır. Afgan halkı, tarih boyunca etnik ve dini çatışmalardan mustarip olmuş ve bu coğrafya üzerinde yaşanan bölgesel ve küresel güç mücadelelerinin gölgesinde kalmıştır.¹²⁶ İstikrarını sağlamak ve gelişmek isteyen ülke, güvenlik ve ekonomik gelişimini sağlamada kendisine önemli katkılar yapacak önemli ülkelerin üyesi olduğu ŞİÖ üyeliğini elde etmek istemektedir.

3 milyon nüfusa sahip Çin ve Rusya arasında sıkışmış bir coğrafi konumu olan Moğolistan için Çin ve Rusya doğal ortaklardır. Nüfusunun az olmasına karşın 1.5 milyon kilometrekare ile dünyanın en büyük dokuzuncu coğrafi büyüklüğüne sahip ülkesi olan Moğolistan yeraltı zenginliklerine sahip bir ülkedir. Moğolistan, Orta Asya ülkeleri gibi ŞİÖ aracılığı ile hem Rusya ve Çin ile ilişkilerini geliştirmek hem de bu iki gücü birbirine karşı dengelemek istemektedir. Küçük bir Doğu Avrupa ülkesi olan Beyaz Rusya ise 1991 yılında bağımsızlığını kazanmasının ardından ekonomik gelişmesini sürdürmektedir. Hala komünist partinin iktidarda olduğu ülkenin en önemli müttefiki Rusya'dır. Diğer bir komünist ülke olan Çin ile de ilişkilerini geliştirerek çok yönlü bir dış politika izlemek isteyen Beyaz Rusya ŞİÖ gözlemci statüsünü elde etmeyi başarmıştır.

ŞİÖ'nün en zayıf statüsü olan Diyalog Ortaklığına sahip altı ülke bulunmaktadır. Azerbaycan, Ermenistan, Nepal, Sri Lanka, Türkiye ve Kamboçya diyalog ortağı olarak ŞİÖ bünyesine dâhil edilmişlerdir. Diyalog ortaklığı statüsü zayıf yetkilere sahip olmakla birlikte üye ülkeler ile işbirliği yapma imkânı elde edebilmektedirler.

¹²⁵ H. Naci Bayraç, " Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğal Gaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2008, 115-142, s. 133.

¹²⁶ Çağla Tuna, Başarısız Devletlerin Bölgesel Güvenliğe Etkisi: Afganistan-Pakistan Etkileşimi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, 2012, s.65 (**Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi**).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞANGAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ VE TÜRKİYE

3.1. Türk Dış Politikasının Avrasya Yönelimi

Türk siyasetinin temelinde var olan özlem ve arayış dış politikaya da yansımaktadır. Son iki yüz yılda büyük değişim geçiren ve tarihsel, geleneksel köklerinden, yaşam biçimlerinden kopan Türkiye, cumhuriyet sonrası kendisine sunulan misyona uyum sağlayamamıştır. Osmanlı Devleti ve onun bakiyesi topraklar üzerinde ortaya çıkan Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan itibaren Batıcılığın hâkim olduğu bir anlayışa evrilmiştir.¹²⁷ Ancak tarihi köklerimiz, Türkiye'yi başka bir yöne çevirmektedir. Batıcılık ile tarihi siyaset geleneğine göre politika geliştirmek arasında ikilem yaşayan Türkiye, bu nedenle ne Batılı bir devlet olabilmekte ne de Osmanlı coğrafyasında etkin bir politika izleyebilmektedir. Türk dış politikası yakın döneminde Batının dışlamasının da etkisiyle tarihi ve kültürel bağları bulunan ülkelerle ilişkileri geliştirme dönemine girmiştir. Türk dış politikasının Avrasya yönelimi de bu bağlamda ele alınabilir. Ancak Türkiye, dış politikasında Ortadoğu ve Orta Asya ile etkileşimini Batı adına da arttırmaya çalışmaktadır. Batılı değerlerin İslam dünyasında en önemli temsilcisi durumunda olan Türkiye'nin İslam ülkeleri ile bu bağlamda ilişki kurmaya çalışması ilişkilerin gelişmesine engel teşkil etmektedir.

Türk dış politikası 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ile Batılılaşmanın hâkim olduğu bir politika izlemeye başlamıştır. Tanzimat ve Islahat Fermanları ile devlet kurumları ve toplum yapısı Modernleşen Batı tarzında oluşturulmaya başlanmıştır. Geri kalan Osmanlı Devleti, Batının gücüne erişebilmek için bu tarihlerden itibaren yönünü Batıya çevirmiştir. Ancak bu dönemde Hilafeti temsil eden Osmanlı Devleti İslam Dünyası ile ilişkilerini de önemsemiştir. 1909 yılında Sultan Abdülhamit'in tahttan indirilmesi ile ikinci meşrutiyet ilan edilmiş ve yönetimi ele geçiren İttihat ve Terakki Partisi, tam bir Batılılaşma politikasını uygulamaya koymuşlardır. Birinci Dünya Savaşı sonucu Osmanlı Devletinin yıkılması ile yerine Anadolu'da Kurulan Türkiye Cumhuriyeti İttihat ve Terakkinin tam Batılılaşma politikasını devam ettirmiştir. Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinde dönüm noktası İkinci Dünya Savaşı ve ABD'nin kıtasından çıkarak hegemon bir güç olarak ortaya çıkması olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan soğuk savaş döneminde Batı Bloku içerisinde yer alan Türkiye, NATO üyesi yapılmış ve 1959 yılından itibaren de Avrupa Birliği'ne üye olma yolunda hareket etmiştir. Avrupa ve Asya kıtalarını birleştiren ve zengin enerji ve petrol kaynaklarına sahip Ortadoğu ülkeleri ile komşu olan Türkiye Cumhuriyeti, Batı için önemli bir müttefik olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti, SSCB ilişkileri Soğuk Savaş boyunca gergin ilerlemiştir. İlk olarak SSCB boğazlar rejiminin değiştirilmesini isteyerek Türk boğazlarında hak iddia etmiştir. Ayrıca SSCB'nin Türkiye'den toprak talepleri olmuştur. Komünist bir süper gücün komşusu olan Türkiye, dış politikada SSCB'ye karşı uluslararası destek arayışlarına girmiş ve NATO üyesi olmak için Kore Savaşına asker göndermiştir. Türkiye'nin NATO üyeliği 1952 yılında kabul edilmiştir. Türkiye'nin NATO üyeliği ile ABD, Komünizmin güneye yayılmasını önlemek için etkin bir güvenlik şemsiyesi oluşturmayı amaçlamıştır. Türkiye'deki 14 NATO ve ABD üssü ABD'nin Türkiye'nin

¹²⁷ Kemal H. Karpat, Kısa Türkiye Tarihi, Timaş Yayınları, İstanbul,2012, s. 236.

NATO üyeliğinden oldukça faydalandığını ve Komünizmin güneye inmesi için Türkiye'nin önemli bir set oluşturduğunu göstermektedir. Ortadoğu'da "Anahtar Rolünü" üstlenen Türkiye, Batı Bloku'nun aktif bir üyesi olmuştur. 1948'de bağımsızlığını ilan eden İsrail Devleti'ni tanıyan ilk ülkelerden birisi olan Türkiye'nin, Ortadoğu'da Arap ülkeleri ile bu nedenle ilişkileri bozulmuştur. 1955'ten sonra Türk Dış Politikası, önemli sorunlarından birini teşkil eden Kıbrıs Sorunu ortaya çıkmıştır.¹²⁸ Soğuk savaş boyunca ABD ve NATO'nun Ortadoğu politikalarına paralel hareket eden Türkiye, ABD ile ilk ciddi sorununu Kıbrıs Sorunu konusunda yaşamıştır. 1964 yılında Kıbrıs'taki Türklerin maruz kaldığı Rum mezalimine karşı askeri müdahale yapmak isteyen Türkiye ABD başkanı Johnson tarafından mektupla sert bir şekilde ikaz edilmiştir. Kıbrıs sorunu, Türkiye'nin ABD ve AB ile arasını açan başlıca sorunlardan biri olarak günümüze kadar sürmüştür. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ile ABD ve AB'nin Türkiye'ye ambargo uygulaması ile Türkiye tarihinde Batı ile ilişkilerin en kötü olduğu dönem olmuştur. Ancak ülkede yaşanan sağ sol çatışması, sol grupların Türkiye'yi terörize etmeleri Türkiye'yi Batı ile yakınlara getirmiştir. Türkiye, Orta Asya ülkeleri ile ilk ilişkilerini 1991 yılında bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından tesis etmiştir.

Türk dış politikası 1980 askeri darbesi sonrasında 1983 yılında iktidara gelen Anavatan Partisi ile önemli bir değişiklik göstermiştir. 1929 dünya ekonomik buhranı Türk iktisadi hayatında da ciddi sarsıntılara neden olmuştur. Buhranın etkilerinin azaltılması için alınan politik tedbirler ekonomiyi kapatmak ve dış pazara bağımlılığı asgariye indirmek amacına yöneliktir.¹²⁹ İlk 60 yıllık sürecinde Kıbrıs meselesinde olduğu gibi saldırı olmadıkça uluslararası meselelere dâhil olmayan Türkiye Turgut Özal döneminde 1929 yılından beri uygulanan kapalı ekonomiyi terk ederek serbest piyasa ekonomisi ve Yeni Osmanlılık fikirlerini benimsemiş ve bölgesinde etkin bir ekonomik ve siyasi aktör durumuna gelmeye başlamıştır. "Adriyatik'ten Çin Denizine Türk Dünyası" hedefinin olduğu bu görüş doğrultusunda hareket eden Özal, dış politikada yapılması gereken çok işler olduğunu vurgulamıştır. Eko-politik yani politikada ekonominin serbestliği anlayışını kapsayan liberal bir fikir öngörülerek bölge ülkeleri ile ilişkiler tesis edilmeye başlanmıştır.¹³⁰

Türkiye SSCB'nin yıkılışına hazırlıksız yakalanmıştır. Bununla birlikte Orta Asya cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları Türk dış politikasına yeni bir boyut getirerek Avrasya yönelimini ortaya çıkarmıştır. Türkiye'nin Orta Asya Cumhuriyetleri ile kuruluşundaki ilişkileri şöyle özetlenebilir:

- Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin devlet yapılanmasının güçlendirilmesine katkıda bulunmak.
- Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Ekonomik ve siyasi reformlarını desteklemek.
- Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin dünya ile bütünleşebilmelerine yardımcı olmak.

¹²⁸ Ertuğrul Karakuş, Soğuk Savaş Dönemi Türk Dış Politikası, <http://ertugrulkarakus.blogcu.com/soguk-savas-donemi-turk-dis-politikasi/7222650>, (Erişim Tarihi: 16.04.2018).

¹²⁹ Çağlar Keyder, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s.124.

¹³⁰ Cihan Daban, "Turgut Özal Dönemi Türk Dış Politikası", *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2017, Cilt: 17, Sayı: 33, s. 85.

- Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin ikili ilişkileri her alanda karşılıklı çıkarlar ve egemen eşitlik temelinde geliştirmek.¹³¹

Sovyetler Birliği'nin dağılması Türkiye'nin Orta Asya'ya ilgisini arttırdı. Türkiye, bu ülkelerin kuruluş süreçlerine destek verme amacıyla hareket etmeye başladı. Bu amaçla Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlığını tanıyan ilk ülke Türkiye olmuştur. Turgut Özal, Orta Asya'da kurulan yeni Türk Cumhuriyetleri ile Türk birliği kurma düşüncesine sahipti. Bu amaçla Orta Asya ülkeleriyle siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin derinleştirilmesini amaçlamıştır. Endüstri, enerji, tarım, iletişim, ulaştırma ve hizmet sektörlerinde ticari ve ekonomik işbirliği paketleri hazırlanarak hayata geçirildi. İlk birkaç yıl içinde, bu ülkelerle Türkiye arasında değişik alanlarda 300'ü aşkın antlaşma imzalandı. 1992 yılında ikili ve çok taraflı ilişkileri düzenlemek amacıyla Türk İşbirliği Kalkınma Ajansı (TİKA) kuruldu. Türkiye, Ortadoğu petrollerine ve doğal gazına olan bağımlılığı azaltmak amacıyla da Türk cumhuriyetleriyle ticari görüşmeler başlattı. Kısacası, Özal döneminde, küresel gelişmelerin de yardımıyla, on yıllardır “unutulmuş kardeşler” tekrar hatırlandı ve ortaya çıkan geniş coğrafyaya yayılan Türk dünyasının liderliğine geçme isteği dile getirildi.¹³²

Ortak din, dil, kültür ve tarih mirasına sahip Orta Asya ülkeleri ve Türkiye ilişkileri baştan itibaren olumlu gelişen bir seyir izlemiştir. Ancak Türkiye, ABD ve Batı değerlerinin temsilciliğini yapan NATO üyesi bir ülke olarak Orta Asya ülkelerinde iktidarda bulunan Rusya yanlısı hükümetler ile ilişkilerini olması gereken düzeye bu sebeple çıkaramamıştır. Türkiye'nin doğal nüfuz bölgesi olan Orta Asya ülkelerine karşı bu tutumu hem bölge ülkeleri devlet başkanları tarafından hem de Rusya ve Çin devletleri tarafından olumsuz karşılanmıştır. Türkiye'nin ŞİÖ üyeliğine Orta Asya'da ABD nüfuzunu arttırma endişesi ile yaklaşılmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin Doğu Türkistan ve Çeçenistan'daki ayrılıkçı hareketleri desteklemesi de üyeliğinin önündeki en büyük engellerden bir tanesidir. Ancak son yıllarda gelişen Rusya Türkiye ilişkileri, Türkiye'nin ŞİÖ'ye üye olabilmesinin önünü açabilir. Rusya, ŞİÖ üyeliği ile ABD'nin Ortadoğu'daki en önemli müttefiki olan Türkiye'yi yanına çekmek istemektedir. Böylece Rusya, Ortadoğu'nun en önemli iki bölgesel güç sahibi ülkesi İran ve Türkiye'yi yanına alarak bölgede ABD ve Batı ülkelerinin etkisini kırmak istemektedir. Ancak Çin'in Türkiye'nin üyeliğine bakışı Rusya'ninkinden farklıdır. 2005 yılında Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün Çin Ticaret Bakanı Bo Xilai ile yaptığı görüşmede Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılmasıyla birlikte Asya'ya verdiği önemin azalmayacağını belirten sözlerine karşılık Çinli Bakan “İki ayak bir gemidedir” atasözünü kullanmıştır. Yani Çin, Türkiye'nin Batı ve Doğu arasında seçim yapmasını istemektedir. Rusya'nın aksine Türkiye'nin ABD ile müttefiklik ilişkilerini sonlandırmadan Türkiye'yi ŞİÖ'ye almak ABD'yi almaktır görüşü Çin politikacılarında hakim durumdadır. Türkiye'nin mevcut durumdaki üyeliğinin Çin'in bölgedeki çıkarlarına zarar verebileceğini düşünmektedirler. Böyle bir ortamda Türkiye sadece

¹³¹ İlyas Kamalov, Rusya'nın Orta Asya Politikaları, *Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İnceleme-Araştırma Dizisi*, İstanbul, 2011, s.66.

¹³² Muhittin Ataman, “Özalist Dış Politika; Aktif ve Rasyonel bir Anlayış”, *Bilgi Dergisi*, 2003, Cilt: 7, Sayı: 2, s. 53.

Çin'in adım atmasını beklememeli, kendisi Çin ile olan ilişkilerini olumlu yönde geliştirmeye çalışmalıdır.¹³³

Avrupa ve Asya arasında bir köprü olan Anadolu topraklarında varlığını sürdüren Türkiye Cumhuriyeti, 1950 yılında çok partili rejime geçilene kadar Osmanlı devletinden kalan sorunlar ve yeni devletin inşası, ekonomik sıkıntılar ve SSCB'nin kurulması ile Orta Asya Türklerinin komünist devletin sınırlarında kalması nedenleri ile Avrasya'ya yönelik bir dış politika sergileyememiştir. 1950 sonrası dönemde çok partili siyasal sistemi benimseyen Türkiye, ekonomik olarak da gelişim göstermiştir. Bu süreçte ilişkilerini ağırlıklı olarak ABD ve Avrupa ülkeleri ile oluşturmuştur. Ancak 1983 yılında Turgut Özal'ın iktidara gelmesi ve SSCB'nin çökmesi ile Asya'da oluşan yeni jeopolitik durumu dikkatle takip eden Türkiye, Orta Asya ülkeleri ile ilk ciddi ilişkiler tesis eden ülke olmuştur. Türkiye Anavatan Partisi iktidarında Avrupa ve ABD ile ilişkilerini geliştirirken Ortadoğu ve Asya ülkeleri ile de ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Çok yönlü dış politika anlayışı günümüzde Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında da devam etmektedir. 80 milyon nüfusu, gelişen ekonomisi, demokratik hukuk devlet yapısı, piyasa ekonomisine sahip Türkiye, küresel dünya ekonomik ve siyasi ilişkilerine katılan aktif bir aktör olarak Bölgesel bir güç konumuna gelmiştir.

Günümüzde Türk dış politikası Avrupa Birliği odaklı olup çok yönlü bir politikadır. Türkiye, ihracatının %37'si ithalatının ise %70'i AB ülkeleri ile yapılmaktadır. Türkiye, 60 yıldır AB kapısında bekletilmektedir. Türkiye'nin AB'ye kabul sürecini zorlaştıran sebepler iç ve dış sebepler olarak ikiye ayrılabilir. Müslüman bir ülke olan Türkiye, AB ülkeleri içerisinde Almanya'dan sonra en büyük ikinci nüfusa sahip ve dünyanın en gelişmiş 18. Ekonomisi durumundadır. Demokrasinin yerleşmemesi, Ortadoğu savaş bölgelerine sınır oluşu, terör sorunu, Müslüman ülke olması gibi iç nedenler Türkiye'nin AB üyeliği yolundaki engellerdir. Dış sebepler ise Almanya'dan sonra AB'nin en büyük ülkesi olması AB içerisinde Türkiye'yi en etkili ülkelerden biri yapacak olmasıdır. Müslüman Türkiye'nin bu durumu AB ülkelerini endişeye düşürmektedir. Ermeni tehciri meselesi AB ülkelerini Türkiye karşıtı bir tutum almaya zorlamaktadır. Ayrıca AB üyesi olan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Yunanistan ise Türkiye ile en sorunlu ülkeler olarak Türkiye'nin AB üyeliğine karşıdırlar. Bu iç ve dış sebepler Türkiye'nin AB üyeliği umudunu azaltmaktadır. Ancak Türkiye demokratik gelişimini tamamlamak ve en önemli ekonomik partneri olan AB'den kopmak istememektedir. Bununla birlikte sadece AB eksenli hareket ederek dış politikada dar bir kalıba sıkışmakta istememektedir. Bu nedenlerle Özal döneminde başlayan Türkiye-Avrasya ilişkileri gelişerek devam etmektedir. Hem yıllardır bekletilme psikolojisi hem Türkiye'nin ekonomik ve jeopolitik anlamda güçlenmesi hem de EURO bölgesindeki kriz Türkiye'nin dış politikada alternatif arayışlarına yönelmesine neden olmaktadır.¹³⁴

Günümüz Türk Dış Politikası çok yönlü denge politikasıdır. Avrasyacılık Batıcılıkla eşdeğer bir şekilde yürütülmeye çalışılmaktadır. Dugin, "Türkiye'nin Avrasyacılık Stratejisi" isimli makalesinde "Avrasyacılığın, Türkiye'de en aktif bir şekilde sol çevrelerde yayılmaya başladığını belirtmiştir. Bu Avrasyacılığın sol,

¹³³ Bilal Yıldırım, "Şangay İşbirliği Örgütü Ve Türkiye", http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/283/sangay_isbirligi_organu_ve_turkiye (Erişim Tarihi: 16.04.2018).

¹³⁴ Andrey Rusakoviç vd., *Türk Dış Politikası Belarus ve Türk Akademisyenlerin Gözüyle*, İstanbul Üniversitesi Avrasya Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2015, s. 265-277.

'komünist' versiyonudur.¹³⁵ Yakın zamana kadar Türkiye'de sağ partiler Atlantikçi politika izlemekteydi. Ancak Şuan Türkiye, Avrasyacılığı sol bir ideoloji olarak değil Soğuk Savaş sonrası değişen konjonktürde çok yönlü ekonomik ve siyasi işbirliği politikası olarak uygulamaktadır. Türkiye'nin uyguladığı Avrasyacılık, komünist ideolojiye hizmet eden Avrasyacılık anlayışından uzak olarak Türkiye'nin Avrasya'da kendi etki alanını oluşturmayı hedefleyen bir politikadır.

Türkiye'nin, gelişen ekonomisi ve sanayisi nedeniyle Çin gibi enerji kaynaklarına olan bağımlılığı artmaktadır. Türkiye jeopolitik konum olarak dünya petrol kaynaklarının % 73'ü ve doğalgaz rezervlerinin % 72'sinin yer aldığı Orta Asya-Hazar ile Ortadoğu Bölgelerine komşudur. İlgili ülkeler ile Tarihi-kültürel yakınlığı ve bu ülkelerin doğalgaz ve petrol kaynaklarını dünyaya taşıyacakları güzergâh üzerinde bulunması Türkiye'nin bu ülkeler ile ilişkilerini geliştirmesini zorunlu kılmaktadır. Soğuk savaş döneminin etkilerinin giderek azaldığı 2002 yılında iktidara gelen ve hala iktidarda olan AK Parti, bu durumun farkında olarak ABD, AB, Rusya, Çin, Orta Asya Ülkeleri, Ortadoğu Ülkeleri hatta Afrika ile ilişkilerini geliştirmeye yönelik çok yönlü bir dış politika izlemektedir. Soğuk savaşın sona ermesi, Türk dış politikasında adaptasyon ve değişim süreci başlatmıştır. AK Parti iktidarının Anavatan Partisi iktidarı gibi Batı tipi sağ parti olması Türkiye'nin son 35 yıllık süreçte genel özellikler bakımından ortak bir dış politika izlemesini sağlamıştır. Türkiye, komşu ülkeler başta olmak üzere bölgesel ve küresel düzeydeki gelişmelere adapte olmaya çalışırken bir yandan da bu değişim sürecine yönelik dış politika izlemeye özen göstermiştir. Türkiye yeni koşullara göre bölgesinde güvenlik, istikrar ve refahın öncüsü olan bir ülke konumuna gelmiş ve dünya siyasetinde merkezi bir rol oynamak için yöntem bulma arayışı içerisine girmiş vizyoner bir dış politika geliştirmeye çalışmaktadır.¹³⁶ Bu dış politikada Avrasya, yakın komşu olarak enerji kaynaklarına erişebilmek için önemli bir yer tutmaktadır.

Soğuk Savaş döneminde Türkiye, SSCB'nin güneye inme tehlikesine karşı NATO için set olmuştur. Ancak soğuk savaş sonrası Kafkaslarda ve Orta Asya'da ortaya çıkan devletler için ve diğer İslam ülkeleri için ise gelişmiş ve modern bir ülke olarak örnek bir ülke statüsü elde etmiştir. Türkiye, En Batıda Balkanlar, Karadeniz, Kafkaslar, Ortadoğu ve Orta Asya'yı kapsayan Avrasya'da etkinliğini arttırarak Batıya bağımlılığını azaltmak ve bölge ülkeleri ile entegrasyonu sağlayarak küresel düzeyde önemli bir aktör olmak istemektedir. Avrasya'nın beş bölgesinde yer alan Türk ve Müslüman unsurlar Türkiye'nin bu bölge ile ilişkilerini geliştirmesini zorunlu kılmaktadır.¹³⁷

Orta Asya ülkeleri, Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkilerinde dengeli bir politika izlemektedirler. Dış politikalarında çok yönlülük ve egemenliklerinin muhafazasını esas alan Orta Asya ülkeleri Türkiye'yi yakın bir partner olarak görmelerine rağmen Türkiye'nin Batılı bir ülke olması nedeniyle de Türkiye ile ilişkilerinde sınırları muhafaza etmektedirler. Orta Asya ülkelerinin dış politikasında Türkiye, Rusya, Çin, ABD, AB ve BDT ülkelerinden sonra gelmektedir. Bununla birlikte Türkiye'nin bölge

¹³⁵ Sadi Bilgiç, Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım ve Türkiye'ye Etkileri, *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*, İstanbul, 2016, s.6.

¹³⁶ Kenan Dağcı vd., *Türk Dış Politikası Belarus ve Türk Akademisyenlerin Gözüyle*, İstanbul Üniversitesi Avrasya Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 37-47.

¹³⁷ Anıl Çeçen, *Türkiye ve Avrasya*, Fark Yayınları, Ankara, 2006, s. 417.

lkeleri ile ilişkileri artan bir seyir izlemektedir. Türkiye, Kazakistan arasındaki ticaret hacmi 2015 yılı itibarıyla 4 milyarı yakalamıştır. Ve hacmin 2020 yılında 10 milyar dolara çıkarılması hedeflenmektedir. Kazakistan devlet başkanı Nazarbayev, Türkiye'yi Avrasya Ekonomi Birliği'ne üyelik için davet etmiş ve Türkiye'nin muhtemel AB yeliğinin ileride Kazakistan'ın AB'ye üyelik yolunu aacağına inandığını belirtmiştir. 2009 yılında Türkiye ile Kazakistan Stratejik İşbirliği Antlaşması imzalayarak ilişkileri hukuki boyuta taşıyacak adımlar atmışlardır. Türkiye'nin Kazakistan'da kurduğu Ahmet Yesevi niversitesi ve Özbekistan'da kurduğu Manas Üniversitesi Orta Asya lkelerinin Türkiye ile kültürel yakınlığını arttırması bakımından önemli bir adımdır. Kültürel yakınlığı geliştirmek için bir proje de medyada gerçekleştirilerek TRT Avaz kurulmuştur. Türk dünyası ile Türkiye arasında dil ve düşüncede birlik ile ortak paydada buluşma imkânı sağlamak için kurulan kanal Türkiye'nin girişimleri ve bütçesiyle başlayan, çok kapsamlı tarihi, kültürel ve eğitim programlarına yer veren, film kalitesinde eğitici belgesellere imza atan, çeşitli yarışma programları ile Türk dünyasını bir araya getiren akıllıca dşnlmş bir projedir.¹³⁸Kazakistan, Türkiye'nin şİ üyeliğini en çok destekleyen ülkedir.

Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ilişkiler de stratejik ortaklık seviyesindedir. İki lke arasında başta siyasi, ekonomik/ticari, askeri, kültür/eğitim, sağlık, ulaştırma alanlarında olmak üzere çok boyutlu ilişkiler, iki yüzün üzerinde anlaşma ve protokolden müteşekkil geniş bir hukuki zemin çerçevesinde sürdürülmektedir. İki lke arasında 1997 yılında "Ebedi Dostluk ve İşbirliği Anlaşması", 1999 yılında "Türkiye ve Kırgızistan: Birlikte 21. Yüzyıla" bildirisini imzalanmış ve 2011 yılında "Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK)" kurulmuştur. İki lke arasındaki ticaret hacmi ise 371 milyon dolar civarındadır.¹³⁹

Enver Paşa'nın Türkistan davası için savaşırken Őehit düştüğü Tacikistan ile Türkiye ilişkileri bağımsızlık sonrası yaşanan iç savaş ve sonrasında Rusya ve Çin etkisi nedeniyle sınırlı Şekilde gelişme göstermiştir. Türk-İslam Medeniyetinin kurucu toprakları olan Tacik ve zbek halkları ile Türk halkı kültürel yakınlık içerisindedirler. İlişkilerin daha çok duygusal düzeyde geliştiği Tacikistan ile Türkiye, yakın zamanda ekonomik ve siyasi olarak da ilişkilerini geliştirme yolunda ilerlemektedirler. Türkiye ile Tacikistan Şuanda İslam İşbirliği Teşkilatı, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı bünyesinde ilişkilerini devam ettirmektedirler. İki lke arasında vizeler kaldırılmıştır. Tacikistan'ın en fazla ihracat yaptığı ülke %17,7 oranla Türkiye iken ithalatta ise Türkiye'nin payı %3,8'dir. Türkiye Şuana kadar Tacikistan'a TİKA ve diğer kuruluşlarımızın yardımları dahil, toplamda yaklaşık 90 milyon Dolar tutarında mali destek ve karşılıksız yardımda bulunulmuştur.¹⁴⁰

Tarihi, kültürel yakınlığa sahip olunan Özbekistan, ile Türkiye ilişkileri diğer Orta Asya ülkelerine oranla çok daha gelişmiş bir seviyede ilerlemektedir. Terörle mücadelede işbirliği içerisinde olan iki ülke ekonomik ilişkilerini de üst seviyede yürütmektedirler. Türkiye'nin Özbekistan ile arasındaki ticaret hacmi, 1992 yılında 75

¹³⁸ Serdar Yılmaz, "Kazakistan-Türkiye Ekonomik ve Kültürel İlişkileri: Vaatler ve Gerçekler", *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2017, Cilt: 6, Sayı: 2, s.826.

¹³⁹ T.C. Dışışleri Bakanlığı Resmî İnternet Sayfası, " Türkiye - Kırgızistan Siyasi İlişkileri", <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-kirgizistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, (Erişim tarihi: 17.04.2018).

¹⁴⁰ T.C. Dışışleri Bakanlığı Resmî İnternet Sayfası, "Tacikistan'ın Ekonomisi", <http://www.mfa.gov.tr/tacikistan-ekonomisi.tr.mfa>, (Erişim tarihi: 17.04.2018).

milyon dolar seviyesinden 2015 yılı sonunda yaklaşık olarak 1,5 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Özbekistan'da faaliyet gösteren Türk firmalarının sayısı 520 iken, Türkiye'de faaliyet gösteren Özbek sermayeli firma sayısı ise 114'tür. Gerçekleştirilen ekonomik faaliyetler kapsamında Türk firmaları Özbekistan'a yaklaşık 50.000 kişilik istihdam yaratmaktadır ve Türk firmalarının Özbekistan'da gerçekleştirdiği yatırım tutarı 1 milyar dolar seviyesindedir.¹⁴¹

Yeni bağımsız olan devletlerin en büyük problemi bağımsızlıklarının tanınması olmaktadır. Devletlerinin uluslararası arenada meşruluğunun en önemli belgesi olan başka devletler tarafından tanınma ülkelerinin ilişkilerinin gelişmesinde önemli bir parametredir. Bağımsızlıklarının ilk yıllarında bu sıkıntıyı yaşayan Orta Asya Cumhuriyetleri'ni ilk tanıyan ülke olan Türkiye bölge ülkeleriyle ilişkilerine güven vererek başlamıştır. Henüz yeni bağımsız olmaları ve öncelikle tanınma, ardından da ekonomilerini ayakta tutma uğraşı çerçevesinde Türkiye'den gelen tanıma, bu devletler için büyük bir rahatlama sağlamıştır. Tanınma ile sıcak bir atmosferde başlayan ilişkiler zamanla Türkiye'nin bu ülkelerin ihtiyaç duydukları ekonomik-ticarî alışveriş kapasitesini karşılama imkânı bulunmadığının anlaşılmasıyla yerini daha reel politik/realist ilişkilere bırakmıştır. Türkiye'nin etkinliğini sağlayamadığı Orta Asya ülkeleri, ekonomisini toparlayan RF, ekonomisi canlanan Çin ve bölgeyle ilgilenen ABD, AB, Japonya gibi devletlerin etki alanına girmeye başlamıştır.¹⁴²

Şangay İşbirliği Örgütü, çok yönlü Türk Dış politikasının Avrasya yönelimi için önemli bir dönüm noktası olacaktır. Bu noktada Türkiye'nin ŞİÖ üyeliğinin avantajları şunlardır:

1. Türkiye resmen Rusya, Çin ve Hindistan gibi devletlerin tercih edilen siyasi ortağı olacaktır;
2. Şanghay İşbirliği Örgütü ile işbirliği sayesinde Ankara SSCB sonrası topraklarında doğrudan faaliyette bulunma ile ilgili meşru fırsatı bulmuş olacaktır;
3. Şanghay İşbirliği Örgütü üyeliği, Türkiye'ye sadece dünya siyasetinin merkez üssü olmaya başlayan Asya'da bütün süreçleri dışarıdan gözlemek yerine, gelecek bölgesel güvenlik sisteminin oluşturulmasına artan etkisini yaratabilen aktif oyuncu olma imkânını sağlayacaktır. Yani Türkiye ŞİÖ üyeliği sayesinde Asya'nın Dünya siyasetinde yer alacağı konumu etkileme şansına sahip olacaktır. Osmanlı sonrası yenedünya düzenin kurulmasını günümüze kadar hep dışardan seyreden Türkiye, bu sefer gündem belirleyen bir aktör olarak hareket edebilecektir;
4. Türkiye arkası Doğu'da sağlamken Batı ile ilişkileri başka bir şekilde kurabilecektir;
5. Türkiye, Osmanlı döneminde sahip olduğu Ortadoğu enerji kaynaklarını I. Dünya Savaşı sonucu kaybetmiştir. Bölgenin enerji kaynaklarını ele geçiren Batı, dünya hâkimiyetini de ele geçirmiştir. Bu nedenle ekonomik gelişmesini sağlayamayan Türkiye, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Asya bölgesinde planladığı geniş çaplı enerji projelerinin gerçekleştirilmesine katılma ve Avrupa ekonomisinin duraklama sürecine

¹⁴¹ C. Erdem Hepaktan ve Coşkun Çılbant, " Geçmişten Günümüze Türkiye İle Özbekistan'ın Dış Ticaret İlişkileri, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2016, Cilt: 14, Sayı:2, s. 98.

¹⁴² Zehra Altındağ, *Avrasya Etüdüleri*, T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, Ankara, 2016, s. 116.

girmesi halinde kendi ürünleri için büyük bir satış pazarını elde etme fırsatını yakalamış olacaktır.¹⁴³

Türkiye ŞİÖ üyeliği elde ederse, siyasi ve ekonomik anlamda birçok kazanç elde edecektir. Ancak ŞİÖ, Türkiye için tam anlamıyla bir kazan-kazan örgütü değildir. Çünkü Türkiye ŞİÖ aracılığı ile Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerini daha fazla genişletme şansı yakalasa da Rusya ve Çin'in gözetiminde çok da ileri gidemeyecektir. Türk Cumhuriyetleri denge politikası izleyerek Rusya, Çin, ABD ve diğer Batılı ülkeleri idare etmektedirler. Ayrıca ŞİÖ'nün terörle mücadele konsepti Türkiye için olumsuzluklar barındırmaktadır. Doğu Türkistan ve Çeçenistan'a resmi ve gayri resmi olarak destek veren Türkiye bu bölgelerdeki ayrılıkçı hareketlere karşı olan ŞİÖ ile anlaşmazlık yaşayacaktır. Türkiye'ye sığınan Doğu Türkistan ve Çeçenistanlılar, Türkiye'nin ŞİÖ üyeliği kabul edilirse Çin ve Rusya'ya iade edilebilirler. Bu da Türk ve İslam dünyasında Türkiye'nin imajını zedeleyen bir durum olarak ortaya çıkacaktır.

Türkiye'nin Asya'daki kalıcı varlığı Orta Asya ülkeleri ile kuracağı derin ilişkilere bağlıdır. Türkiye, Orta Asya cumhuriyetleri ile ilişkilerini derinleştirebilirse Rusya ve Çin ile arası iyi olmasa dahi Asya siyasetine etki edebilecek bir konuma erişebilir. Türkiye Orta Asya'da bir yandan ABD ve AB gibi Asya dışı ülkelerle girdiği ilişkileri Asya içinde kullanabilme becerisini göstermek, diğer yandan Asya içi dengelerdeki değişim ve gelişmeleri sürekli takip ederek bu bölgede bir blok karşısında yalnız kalmayacak aktif bir diplomasi takip etmek zorundadır. Bunun sağlanması ise Türkiye'nin Asya-Avrupa denklemi içindeki stratejik önceliklerini tespit ederek Orta Asya ile olan ilişkilerini bu zeminde geliştirmesini gerekli kılmaktadır.¹⁴⁴

Avrupa merkezli bir dış politika izleyerek dış ticaretinde Avrupa Birliği ülkelerine bağımlı olan Türkiye, iç ve dış ekonomik etkenlerle dış ticaret ortaklarını çeşitlendirmeye yönelmektedir. Bu nedenle Şanghay İşbirliği Örgütü, Türkiye'nin Avrupa dışında dış ticaretini geliştirmeye katkı sağlayacak önemli bir entegrasyon olarak düşünülmektedir. Türkiye'nin toplam dış ticaret hacmi içinde ŞİÖ ile gerçekleşen dış ticaret hacmi 2000' de %10, 2005 'de % 13, 2010' da % 22 ve 2016'da %21,4 civarında gerçekleşmiştir.¹⁴⁵ ŞİÖ üyeleri ve Türkiye arasındaki ticaretin 15 yıl gibi kısa bir sürede %15'in üzerinde artması Türkiye'nin Avrasya yöneliminin önemli bir göstergesidir.

Türkiye Cumhuriyeti AB Bakanlığı kurarak AB ile ilişkilerini somut bir devlet politikası haline getirmiştir. Ancak 2013 yılında dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan yaptığı konuşmada, Türkiye'nin AB sürecini unutması, kaybetmesi diye bir şeyin söz konusu olmadığını belirterek, "AB bizi unutmak istiyor ama çekiniyor unutamıyor. Hâlbuki bir açıklasa biz rahatlayacağız. Oyalayacağına bizi, açıklasın biz de işimize bakalım. Geçenlerde Sayın Putin'e 'Bizi Şangay Beşlisi içine alın' dedim. Biz de AB'ye 'Allahaismarladık' diyelim, ayrılalım oradan. Bu kadar oyalamanın ne anlamı var?"¹⁴⁶ diyerek AB'nin Türkiye'yi oyalamasının ilişkileri kopma noktasına getirdiğini vurgulamıştır. Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere Türkiye, Avrasya'da

¹⁴³ Nazlı Üstün, *Etüd-Araştırma Servisi*, Konya Ticaret Odası, Konya, 2013, s. 6.

¹⁴⁴ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, Küre Yayınları, İstanbul, 2012, s.499.

¹⁴⁵ Nalan Işık, "Türkiye İle Şanghay İşbirliği Örgütü Arasındaki Ticaret Akımlarının Panel Çekim Modeli İle Analizi", *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 2016, Sayı:17,151-174, s.157.

¹⁴⁶ 'Şangay Beşlisi'ne alın AB'yi unutalım', <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/sangay-beslisine-alin-abyi-unutalim-22448548>, (Erişim Tarihi:19.04.2018).

ŞİÖ'nün AB gibi etkili bir kurum haline gelmesi ile Dış Politika ve ekonomisinin yönünü ağırlık olarak ŞİÖ ülkelerine döndüreceğini vurgulamaktadır.

Türkiye ABD ve AB ile ilişkileri gerilimli bir dönemden geçmektedir. İlk olarak Suriye'deki kriz nedeniyle yaşanan göç sorununu çözmek için Türkiye ve AB arasında Sığınmacı Mutabakatı imzalanmıştır. Mutabakat uyarınca AB, Türkiye'ye sığınmacı konusunda 3 milyar avro yardımda bulunacak, Türkiye ve AB arasında vizeler kalkacak ve AB ülkeleri Türkiye'den 72 Bin sığınmacı alacaktı. Ancak AB, mutabakatın üç şartını da eksik bir şekilde yerine getirerek Türkiye ile ilişkilerin gerilmesine yol açmıştır. Türkiye'nin Batı ile ilişkilerini geren önemli meselelerden birisi de 15 Temmuz 2016'da yaşanan darbe girişimi olmuştur. ABD, darbe gecesi 'tarafı sükûnete davet ediyoruz' açıklaması yaparak darbecileri de demokratik bir taraf olarak görmüştür. Benzer tavrı sergileyen AB ülkeleri de ABD ile birlikte Paralel Devlet Yapılanması(PDY) mensuplarını ülkelerinde kabul ederek Türkiye'ye karşı tavır almaya devam etmektedirler. Darbe girişimi sonrası 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan anayasa değişikliği referandumu için Türkiye Cumhurbaşkanı ve diğer hükümet yetkililerinin Avrupa'da yapılacak olan mitinglerinin iptal edilmesi ve bakanların Avrupa ülkelerine alınmaması Türkiye ile AB arasındaki krizi tırmandırmıştır. Bunun dışında ABD'nin Suriye'de PKK'nın Suriye kolu PYD'ye 3 binin üzerinde tırla ve uçaklar ile yardım etmesi, devlet bütçesinde PYD'ye pay ayrılması ve PKK-PYD'li teröristleri eğitmesi gibi Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tehdit eden BM'de terör örgütü olarak kabul edilen PKK-PYD terör örgütüne yaptığı bu yardımlar Türkiye ABD ilişkilerini kopma noktasına getirmiştir. Görüldüğü üzere son birkaç yıldır Batılı ülkelerin Türkiye'ye karşı izledikleri hasmane tavır, Türkiye'yi dış politikada ŞİÖ'ye daha çok yaklaştırmaktadır. Bu durumu fırsat bilen Rusya ise Türkiye ile ilişkilerini geliştirerek Türkiye'yi potansiyel müttefik olarak görmektedir.

3.2. Türkiye Rusya ilişkileri

SSCB'nin dağılmasıyla gücünü kaybeden Rusya Federasyonu, kısa süre içerisinde toparlanarak tekrar eski gücüne ulaşmanın yollarını aramıştır. SSCB'nin dağılmasıyla tek hegemon güç olarak kalan ABD, Rusya'nın eski hakimiyet bölgelerinde etkinliğini arttırmıştır. Bu durumu tekrar lehine çevirmek isteyen Rusya, başta ekonomisini ve askeri gücünü arttırarak bölgesinde ABD etkisini kırmak istemektedir. Ancak Çin, Hindistan gibi yeni küresel oyuncuların ortaya çıkması, Türkiye, İran gibi bölgesel aktörlerin güçlerini arttırması Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu yapısına uzak bir küresel sistem ortaya çıkarmıştır.

Rusya, Dugin'in Yeni Avrasyacılık teorisi olan jeopolitiğin mahiyeti itibariyle kara ve deniz temelli karşıt iki hâkimiyet modelinin çatışmasının tarihselliğinden yola çıkarak, günümüzün dünya siyasetine Rus merkezli bir açılım sunma hedefindedir. Tarihi kökleri çok eskilere dayanan Avrasya ülkeleri küresel düzeyde Atlantikçilere üstünlük sağlayabilecek potansiyeldedir. Dugin'e göre Avrasya, kendi içinde potansiyel Avrasyacı güçleri de barındırmaktadır ama bu güçlerin hiçbiri Rusya olmadan Avrasya jeopolitiğini kendi lehlerine kullanma yetisine sahip değildir. Dugin, İslam dünyasının içinde barındırdığı potansiyel Atlantik karşıtlığını, Avrasyacı yeni imparatorluk lehine bir müttefikliğe dönüştürülemediği takdirde, Avrasyacı bloğun hayatta kalmasının mümkün olmadığını belirtmektedir. Atlantikçi Türkiye ve Suudi Arabistan jeopolitiğinin sınırlanmasının yolu bu ülkeler ile ilişkileri geliştirmektir. İran'ın ve Türkiye'nin doğal nüfuz bölgesi olan Orta Asya'nın Rusya tarafından kontrolünün

sağlanması bu iki ülkenin desteğini almadan gerçekleştirilemez. İslam Devrimini yapan Şii İran, Atlantikçi bloğun karşısında ve Avrasyacı Rusya'nın müttefiki durumundadır. Avrasya'nın bir diğer büyük aktörü Türkiye ise Atlantikçi bir dış politika izlemektedir. Dugin'e göre halkının büyük bir çoğunluğu ABD karşıtı olan Türkiye, Atlantikçi politikadan koparılıp Rus Avrasyacılığının etkisi altına alınmalıdır.¹⁴⁷ ABD ve AB'nin son yıllardaki Türkiye'ye karşı düşmanca tavrı, Türk dış politikasında Avrasya yönelimini hızlandırmaktadır.

Atlantikçiler için Türkiye, radikal İslami akımların Avrupa'da yayılmasını önlemek için güneyde settir. İlimli İslam'ın Ortadoğu'da yaygınlaşması, Liberal, Avrupalılaştırmış bir Türkiye Ortadoğu'da radikalleşmenin önüne geçecektir. Batının ve Rusya'nın Ortadoğu'daki radikalleşmeden kastı, İslami esaslara dayalı ve tüm İslam dünyasını bünyesinde toplayan büyük bir İslam devleti kurulmasıdır. Böyle bir devlet, Avrasya'da ABD, İsrail, Rusya ve Çin'in çıkarlarını önemli ölçüde tehdit edecektir. Bu yüzden ABD, Rusya, Çin ve AB ülkeleri ortak olarak Türkiye'yi Ortadoğu'da oluşabilecek tek bir İslam devletinin engellenebilmesi için ilimli bir müttefik olarak görmektedirler. Türkiye şuan NATO üyesi olarak Rusya tehdidinden ziyade Ortadoğu'dan gelecek terör ve göç tehditlerine karşı Batının güneydeki koruyucu ülkesidir. Orta Asya'daki Radikal İslami hareketler ile mücadele eden Rusya ve Çin için Türkiye'deki İslami anlayışın bölgede uygulanabilmesi olumlu bir gelişmedir. Ancak Rusya ve Çin, Türkiye'nin bölgeye Batıcılığı getirmesinden endişe duyarak ilişkilerini bu durumu dikkate alarak dizayn etmektedirler.

Soğuk Savaş sonrası Türkiye-Rusya ilişkilerini İmparatorluk ve SSCB dönemi ilişkilerinden ayıran en önemli faktör günümüzde iki ülke halkları arasında artan doğrudan temaslardır. Türkiye, Ruslar için tatil ülkesi olmuştur. Hem Türkiye hem Rusya dinamik bir siyasal ve ekonomik dönüşüm sürecinden geçmektedir. Cumhurbaşkanlığı sistemine geçen ve Paralel Devlet Yapılanması unsurlarını devlet içerisinden temizleyen Türkiye, daha bağımsız ve çok yönlü bir dış politika ile kendi menfaatlerini savunan bölgesel bir güç durumuna gelmiştir. Bu nedenle Türk-Rus ilişkilerinin gelişmesinde ekonomik ilişkilerin yanı sıra, günümüzde her iki ülkenin dış politikalarında genel çerçevede benzer yaklaşımların oluşması ve yükselen politik diyalog etkili olmaktadır. İki ülke arasındaki ilişkiler henüz stratejik ortaklık seviyesine çıkamasa da enerji, ticaret ve askeri alanlarda stratejik boyuta ulaşmıştır. Bu durum Türk-Rus ilişkilerinin genel yapısı işbirliği ve rekabetin önümüzdeki yıllarda da devam edeceğinin işaretlerini taşımaktadır. İki ülke de aralarındaki yüzlerce yıllık jeopolitik mücadeleyi jeoekonomik işbirliğine çevirmeye çalışmaktadırlar.¹⁴⁸

Türkiye jeopolitik konumu itibarıyla dünya enerji kaynaklarının %73'ünü barındıran ülkelerin komşusu durumunda ve enerji nakil hatlarının ana güzergâhında bulunmaktadır. Rusya, bu nedenle ABD gibi Türkiye'deki istikrarın korunmasını savunmaktadır. Türkiye ve Rusya arasında Rus gazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya aktarılması amacıyla Türk Akımı Projesi imzalanmıştır. 19 Milyar dolar mahiyetindeki proje ile Avrupa'da 20 Milyon insana doğalgaz götürülecektir. Rusya ekonomisine önemli bir katkı sağlayacak bu proje Türkiye-Rusya ilişkilerinin yakınlaşması için

¹⁴⁷ Atilla Sandıklı, Jeopolitik ve Türkiye: Riskler ve Fırsatlar Raporu, **Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi**, İstanbul, 2011, s.13.

¹⁴⁸ Fatih Özbay, " Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010", **Bilge Strateji Dergisi**, 2011, Cilt:2, Sayı:4,35-77, s.35.

önemli bir fırsat oluşturmuştur. Ayrıca Türk ve Rus teknik heyetlerinin çalışmalarıyla oluşturulan ve Türkiye'ye yönelik ticari ve ekonomik yaptırımlar başta olmak üzere iki ülke ticaretinin önündeki engellerin tespiti ve ortadan kaldırılması, ortak yatırım fonu oluşturulması ve ulusal paralarla ticaretin artırılması gibi önemli konuları kapsayan Türkiye-Rusya Ortak Yatırım Fonu kurulmuştur.¹⁴⁹ İki ülke ticaretlerini kendi para birimleri ile yapma ve vizelerin kaldırılması kararı olarak ekonomik ilişkilerini stratejik boyuta taşımışlardır.

Gelişmiş ülkelerinin aktif bir şekilde kullandığı nükleer enerji santrallerini, ülkesinde kurarak elektrik ihtiyacının belli bir kısmını bu santrallerden karşılamak isteyen Türkiye, bu konuda da Rusya ile anlaşmıştır. Türkiye'nin nükleer enerji konusunda Batı'dan destek alamaması Rusya ile işbirliğini zorunlu kılmıştır. 2010 yılında imzalanan anlaşma ile başlayan süreçte 2018 yılı nisan ayında projenin temeli atılmıştır. Türkiye'ye sınıf atlattırarak bu projede Rusya'nın Türkiye'nin yanında yer alması, iki ülke ilişkilerini nükleer enerji konusunda stratejik bir işbirliği düzeyine çıkarmıştır.

Rusya, Orta Asya ülkeleri ile birlikte Türkiye'nin Şangay İşbirliği Örgütü üyeliğini destekleyen ülkelerin başında gelmektedir. Türkiye'nin örgüte üye olabilmesi için Rusya'nın desteği büyük önem arz etmektedir. Rusya daha önce Çin'i dengelemek amacıyla Hindistan'ın ŞİÖ üyeliğini desteklemiştir. Rusya'nın Türkiye'ye verdiği destek, Hindistan'da olduğu gibi Çin'i ikna edebilir. Rusya'nın Avrasyacılık politikasına göre ŞİÖ bünyesindeki Çin, Hindistan, İran, Türkiye gibi ülkeler Rusya'nın bölgede etkisi kırılması gereken rakipleridir. Ancak ŞİÖ aracılığı ile bu ülkeler Avrasya'da etkilerini arttırabilmektedirler. Rusya'nın bu ülkeler ile böyle bir işbirliğine gitmesi, ABD karşısında sadece Orta Asya ülkeleri ile birlikte duramayacak olmasıdır. Çin, Hindistan, Pakistan, İran, Türkiye gibi ülkeler ile ekonomik işbirliğini geliştirerek hep birlikte bir ekonomik kalkınma hedeflenmektedir. Böylece dünyanın ekonomik merkezi Avrupa ve ABD'den Asya'ya geçerek Rusya, ABD ve Avrupa ülkelerini mağlup etmek istemektedir. Bu nedenle Rusya, ABD'nin Asya'daki en yakın müttefiklerinden olan Hindistan'ın ŞİÖ üyeliğine önem vermektedir. Türkiye'yi de aynı konumda gören Rusya, ABD müttefikleri ile ilişkilerini stratejik düzeye çıkararak bu ülkelerin güçlerini kendi Avrasyacılık politikası için kullanmak istemektedir.

Türkiye Rusya ilişkilerini geliştiren bir başka önemli olay ise yine Suriye sorunu etrafında gerçekleşmiştir. Suriye'deki DAESH ve PYD terör örgütlerinin Türkiye'ye yönelik sınır bölgelerinde gerçekleştirdikleri hava saldırılarına karşı NATO'nun Türkiye'ye hava savunma sistemi olan Patriot Füzelerinin yerleştirilmesi konusunda isteksiz davranması ve Türkiye'nin NATO'dan beklenen desteği alamaması Türkiye'yi Rusya ile hava savunma sistemi anlaşması imzalamaya kadar götürmüştür. NATO üyesi Türkiye'nin, NATO'nun baş tehdit unsuru olan Rusya'dan hava savunma sistemi S-400 füzelerini satın alması Rusya'nın Türkiye'yi Batıdan koparma noktasında önemli bir hamlesi olarak değerlendirilebilir. Nitekim Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın sürekli dile getirdiği 'Kötü müttefik, Türkiye'yi yerli silah sahibi yaptı' sözleri Türkiye'nin Batıya duyduğu güvensizliğin en somut örneklerindedir. Türkiye bu nedenle hem

¹⁴⁹ 5 Maddede Yeni Türkiye-Rusya İlişkileri, https://www.ntv.com.tr/galeri/ekonomi/5-maddede-yeni-turkiye-rusya-iliskileri,KuAhbOWpcEOF_jMzDeLs9Q/WT8eMhWmzUKtq3urRxCpxA, (Erişim Tarihi: 19.04.2018).

yerli silah üretimine ağırlık vermiş hem de NATO dışı ülkeler ile askeri anlaşmalar imzalamıştır.

Türkiye ile Rusya arasındaki iş birliği şuan artan bir seyirde devam etmesine rağmen ilişkilerin önünde tarihten gelen ciddi köklere sahip engeller mevcuttur. İki ülkenin jeopolitik konumlanmalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan bu sorunlar taraflar arasındaki ilişkilerin, birtakım görüş ayrılıklarının her daim var olacağı varsayımından hareketle sürecin oldukça dikkatli bir şekilde yönlendirilmesiyle ilişkiler korunmaktadır. Türkiye boğazlar üzerindeki hâkimiyeti sebebiyle Rusya'nın güneye ve batıya açılan kapısını elinde tutmaktadır. Güney Kafkasya ve Ortadoğu'da ise iki ülkenin işbirliği yaptığı aktörler birbirlerinin karşısında yer almaktadır. İki ülke arasındaki jeopolitik rekabet son yıllarda Rusya'nın kararlı hamleleri sonucunda daha da keskinleşmiştir. Rusya, Ukrayna'nın Kırım Yarımadası'nı ilhak ederek Karadeniz Havzası üzerindeki hâkimiyetini genişletmiştir. Rusya, Ortadoğu'da ise Suriye'ye askeri müdahalede bulunarak Esed rejimine can suyu olmuştur.¹⁵⁰ Ancak şuan iki ülke jeopolitik konumlarını tehdit unsuru olarak değil ilişkilerinde fırsat unsuru olarak kullanmaktadır. 2015 yılında yaşanan Rus uçağının Türkiye tarafından düşürülmesi olayı ve Rusya'nın Türkiye büyükelçisinin Ankara'da öldürülmesi olayları göstermektedir ki Batı, Rusya'nın Türkiye ile ilişkilerini bozmak istemektedir. Bu olaylardan sonra olgun bir tavır sergileyen Türkiye, Rusya'dan özür dileyerek ilişkilerin tekrar düzelmesi için ciddi bir gayret sarf etmiştir. Türkiye'nin bu gayretlerine kayıtsız kalmayan Rusya'da olgun bir tavır sergileyerek ilişkilerin günümüzde tekrar gelişmesini sağlamıştır.

Türkiye'nin ABD ve AB ile son dönemde arasını açan kilit Suriye sorunu olmuştur. 2011 yılından beri devam eden Suriye sorununda Batının Esed'i devirmemesi, böylece Suriye'deki kaosu devam ettirmesi ve bunun sonucunda bölgede ortaya çıkan DAESH ve PYD gibi terör örgütlerinin Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tehdit etmesi ve Batının bu örgütlere olan desteği Türkiye'yi alternatif arayışlarına itmiştir. Bunun sonucunda Türkiye, Rusya ve İran ile işbirliği kurarak Suriye'deki sorunun çözümünde Batılı güçlerin dışında aktif bir rol oynama durumuna gelmiştir. 15 Temmuz darbe girişiminde Batılı devletlerin Türk hükümetine desteklememesi bunun yanında Rusya'nın Türk hükümetine tam destek vermesi de ikili ilişkileri hızlı bir şekilde onarmış ve Suriye konusunda işbirliğini sağlamıştır. Türkiye-Rusya-İran arasında 24 Ocak 2017'de başlayan Astana görüşmeleri ile Avrasya ülkeleri Atlantikçi Bloğa karşı alternatif bir çözüm için bir araya geldiler. Rusya-Türkiye ve İran bu görüşmeler ile Suriye'nin toprak bütünlüğü, egemenliği ve bağımsızlığını taahhüt ettiklerini ve üçlü bir denetim mekanizması kurmaya karar verdiklerini açıklayıp; IŞİD ve El Nusra ile ortak mücadele çağrısı yaptılar. Bu süreçlerin en büyük önemi, bu üç ülkeye birlikte muhalefeti ve Suriye savaşını dizayn edebilme ve savaşın gidişatını değiştirme fırsatı vermiş olmasıdır.¹⁵¹

Ateş çemberine dönüşen Ortadoğu Bölgesinde ABD ve AB ve NATO'nun Türkiye'ye yönelen tehditler karşısında müttefik olarak davranmaması bu durumla tek başına mücadele edebilecek askeri ve ekonomik donanımı olmayan Türkiye'yi

¹⁵⁰ Muhammet Koçak, Türkiye-Rusya İlişkileri, *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Merkezi*, İstanbul, 2017, s.14.

¹⁵¹ Kirpi İkilemi: Türkiye ve Rusya İlişkileri, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/kirpi-ikilemi-turkiye-ve-rusya-iliskileri>, (Erişim Tarihi: 19.04.2018).

Bölgesinin en güçlü ülkesi olan Rusya ile yakınlaşmaya itmiştir. Türkiye ve Rusya yakınlaşması Avrasya ülkelerini memnun etmektedir. Özellikle ŞİÖ üyesi olan Orta Asya ülkeleri ve Pakistan bu yakınlaşmadan memnuniyet duymaktadırlar.

3.3. Çin Halk Cumhuriyeti Türkiye ilişkileri

Batı ile ilişkileri 2013 yılından beri gerilen Türkiye, Rusya ve İran ve Çin ile yakınlaşmaya başlamıştır. ABD'nin Ortadoğu'da İsrail'in güvenliğini sağlamak ve Ortadoğu enerji kaynaklarına erişmek için çıkardığı sistemik çatışmalar, Türkiye'yi yönetilmesi zor bir ülke haline getirmektedir. NATO üyesi olan ve Soğuk Savaş döneminden beri ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiki olan Türkiye, bu durumla tek başına başa çıkacak askeri ve ekonomik güce sahip değildir. Dünyanın diğer süper gücü Çin Halk Cumhuriyeti ise sistemik çatışmaya karşı olarak karşılıklı güven ve işbirliğine dayalı ekonomik ağırlıklı ilişkiler geliştirmektedir. Çin'in dış politikadaki bu tavrı Çin'i Türkiye için güvenilir bir ortak kılmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti, ekonomisinde üretim fazlası vererek ürünlerini satacak yeni pazarlar aramaktadır. Bölge ülkelerini küresel Çin pazarına entegre etmek istemektedir. Modern İpekyolu projesi ile ekonomik büyüklüğünü iki kattan fazla artırıp dünyanın en büyük ekonomik gücü haline gelecek Çin için güzergah üzerindeki ülkeler ile entegrasyon önemlidir. Çin mallarını İpekyolu projesinde Ortadoğu ve Afrika'ya ulaştıracak güzergâh üzerinde bulunan Türkiye ile ilişkiler Çin için daha önemli bir hale gelmiştir. İpekyolu güzergâhının en önemli ülkelerinden olan Türkiye'de istikrarsızlık ve çatışma yaşanması projeye ciddi zararlar verecektir. Bu proje ile Türkiye'ye bağımlılığı artan Çin Halk Cumhuriyeti Türkiye'ye dış politikasında daha fazla önem vermeye başlamıştır. Türkiye'ye bağımlılığı artacak olan Çin, bu nedenle Türkiye'nin ŞİÖ üyeliğine olumlu yaklaşmaya başlamıştır. Rusya ile ilişkilerini geliştiren Türkiye'nin ŞİÖ üyeliğini destekleyen Orta Asya ülkeleri ve Rusya'nın Çin'i ikna etmeleri kolaylaşmıştır. ŞİÖ, yakın zamana kadar bölgesel güvenliği tesis etme amacıyla bir örgüttü. 2015 yılından sonra ekonomik ağırlıklı bir örgüt olan ŞİÖ üyeliği için Çin, Türkiye'ye karşı daha olumlu bir tavır almıştır.

Türkiye, Çin dış politikasında uzak bölge olarak adlandırılan bir ülkedir. Çin'in uzak bölge politikalarının en belirgin özelliği ise pasif pragmatizmdir. Yani Türkiye zaten Çin'in öncelikli ulusal çıkar alanına girmediği için mümkün olduğunca siyasi risklerden uzak ama ekonomik çıkar alanlarına oldukça yakın ve yoğun bir ilişki geliştirmek istediği ülkedir. Latin Amerika'dan Afrika ve Ortadoğu'ya kadar Çin'in uzak bölge ülkeleri ile ilişkilerini ele alan literatür de bu trendi izleyerek genellikle Pekin'in daha spesifik olarak ticari, finansal, altyapı ve sanayi yatırımları gibi konulara odaklanmaktadır. Çin'in bu coğrafyalardaki ülkelerle ilişkilerinde temel ortak nokta ise genellikle enerji ve pazar ihtiyacı olarak görünür. Çin 2000 yılından sonra uzak bölge coğrafyalarındaki ülkelerle ilişkilerinde yeni bir boyut getirmiştir. Artık Çin enerji ihtiyacı ve pazar arayışının yanı sıra uluslararası düzen, küresel yönetim ve bölgesel çatışma alanlarında daha aktif ve oyun değiştirici bir aktör olarak bulunmaktadır. Çin'in bu yıllarda "aktif pragmatizm" olarak da tanımlanabilecek yeni bir ilişki zemini geliştirdiği iddia edilebilir. Arap Baharından sonra ise yeni bir trend henüz belirgin bir hale gelmese de "aktif pragmatizm" in AAYB (Asya Altyapı ve Yatırım Bankası) ve İpek Yolu Projesi gibi somut önerilerle yeni bir sürece doğru evrildiği görülmektedir.¹⁵²

¹⁵² Kadir Temiz, Türkiye-Çin İlişkileri, *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, İstanbul, 2017, s.8.

Türkiye ve Çin, pasif pragmatizmi geride bırakarak askeri, siyasi ve ekonomik alanda ilişkilerini geliştirmektedirler.

Türkiye Çin ilişkileri 1971 yılı itibarıyla başlamıştır. Türkiye ve Çin'in 40 yıllık ilişkilerinin bir özetini yapmak gerekirse, Cumhurbaşkanı, Meclis Başkan ve Başbakan düzeydeki karşılıklı ziyaretler oldukça seyrek, Bakanlar düzeyinde ise nispeten yoğundur. Yani ikili ilişkileri "düşük yoğunluklu ilişkiler" olarak tanımlamak mümkündür. Türkiye Çin siyasi ilişkilerinin en temel ayırım noktası ise Doğu Türkistan'dır. Son olarak 5 Temmuz 2009'da yaşanan Urumçi olayları Türk-Çin ilişkilerinde bozulmalara neden olmuştur. Çin basını ve uzmanları tarafından Türkiye'nin Uygurlara sahip çıkarak Doğu Türkistan'daki ayrılıkçı hareketlere destek verdiği düşünülmektedir. Ancak iki ülke bakanlarının karşılıklı ziyaretleri sonrası ilişkiler kısa sürede restore edilmiştir.¹⁵³

Türkiye Güney sınırlarında oluşan tehditlere karşı sınır bölgelerine hava savunma sistemi yerleştirmek istemiştir. İlk başta NATO ülkeleri olan ABD ve Fransa ile görüşen Türkiye, bu ülkelerin Patriot füzelerinin teknolojilerini Türkiye ile paylaşmak istememesi nedeniyle anlaşmaya varılamamıştır. 2013 yılında hava savunma sistemi için Çin ile görüşmeler başlayan Türkiye, Çin ile hem fiyatta hem de teknoloji paylaşımı noktasında anlaşmaya varmıştır. Ancak ABD ve NATO'nun baskıları sonucu anlaşma iptal edilmiştir. İki ülke arasındaki ilişkileri stratejik düzeye taşıyacak bu anlaşmanın iptal edilmesi ilişkilerde güvensizlik yaratmıştır. Türkiye-Çin ilişkileri, 15 Temmuz 2016'da yaşanan darbe girişimi sonrası, Çin'in Türkiye'nin yanında yer alan açıklamaları ile yeniden ivme kazanmıştır.

Çin Türkiye arasındaki ticaret hacmi 27 milyar civarında seyretmektedir. Ağırlık olarak Çin'den ithalat yapan Türkiye Çin'e ihracatını arttırmak istemektedir. İki ülke ekonomik ilişkilerini geliştirecek en önemli etken ise Bir Kuşak Bir Yol Projesidir. Tarihi ipek yolunun canlandırılması olan bu projede Türkiye Çin mallarını Ortadoğu ve Avrupa'ya aktaracak en önemli güzergâhtır. Nitekim Pekin'den başlayıp Türkiye üzerinden Londra ve Madrid'e uzanan demiryolu güzergâhının Türkiye'deki ilk ayağı olan Bakü-Tiflis-Kars demiryolu Ekim 2017'de açılarak faaliyete geçmiştir. Kars'tan Ankara'ya oradan da İstanbul üzerinden Avrupa'ya uzanacak demiryolu ile Türkiye Çin ilişkileri yeni bir ivme yakalamıştır. İki aylık yolu 15 güne düşüren 826 kilometre uzunluğundaki Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesi yılda 1 milyon yolcu taşıyacak. 6.5 milyon ton yük taşıma kapasitesi bulunan hat, Türkiye'nin ihracatında yıllık 1 milyar dolar artış sağlayacaktır.¹⁵⁴

Çin, ŞİÖ bünyesinde ekonomik entegrasyonun artması gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda sadece üye ülkelerin değil gözlemci ve diyalog ortağı ülkelerin de bu entegrasyona dâhil edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu durumdan memnuniyet duyan Türkiye ise Çin'in Türkiye'nin ŞİÖ üyeliğine desteğini beklemektedir. Son 30 yılın en hızlı gelişen ülkelerinden olan iki ülkesi olan Türkiye'nin Çin ile ilişkileri geliştirmek istemesinin 1971'den günümüze kadar iki temel gerekçesi

¹⁵³ Erkin Ekrem, *Türkiye-Çin İlişkilerinin 40 Yılı (1971-2011)*, Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE) Raporu, 2011, s.9.

¹⁵⁴ Demir İpek Yolu Açılıyor... Londra'dan Kalkan Tren Pekin'e Kadar Gidebilecek, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/demir-ipek-yolu-aciliyor-londradan-kalkan-tren-pekine-kadar-gidebilecek-40627059>, (Erişim Tarihi: 20.04.2018).

olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sorunlarda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi üyesi Çin'den destek almaktır. Ankara'nın ikinci büyük beklentisi ise Çin gibi gizli hızla gelişen devasa bir ülkenin pazarından pay kapmaktır. Türkiye Çin ilişkilerinin gelişmesinde tehdit unsuru olan Uygur Türkleri konusunun ise iki ülkenin inisiyatifi ile dostluk köprüsü olması hedeflenmektedir.¹⁵⁵ Türkiye, Doğu Türkistan'ı Çin ile ilişkilerde gerginlik unsuru olarak değil ilişkileri geliştirebilecek tarihi-kültürel bir bağ olarak kullanmak istemektedir. Ancak bu konuda iki ülke arasında aşılması gereken anlaşmazlıkların henüz giderilebildiği söylenemez.

Çin, dış politikasında stratejik ortaklık diplomasisini kullanmaktadır. Stratejik ortaklık uzun vadeli işbirliğine ve kapsamlı amaçlara ortak bakış ve ortak güven aracılığıyla ulaşmayı amaçlamaktadır. Stratejik ortaklık ilişkilerde sürekliliği ön planda tutarak ilişkilerin uluslararası konjonktürdeki meydana gelen herhangi bir değişiklikten etkilenmesinin önüne geçmektedir. Stratejik ortaklık diğer ortaklıklardan farkı olarak tehdit odaklı değil, amaç odaklı bir ortaklıktır. Bu yüzden de stratejik ortaklık demek ittifak ilişkisi demek değildir. İki ülke ilişkilerini 2010 yılından beri stratejik ortaklık düzeyinde ilerletmektedir. Türkiye ve Çin ilişkileri bu çerçevede ortak çıkarlara, genel çıkarlara ve çıkar çatışmalarına dayanmaktadır. Stratejik ortaklık kavramı, Türkiye ve Çin ilişkilerini stratejik ortaklık olarak ilan ederken stratejik ortaklığın açık bir tanımını yapmamış, aynı zamanda diğer ortaklıklardan farkını belirtmemiştir. Türkiye ve Çin arasında stratejik ortaklık kurmayı hedefleyen ortak deklarasyon; ticaret, yatırım, ekonomik işbirliğini, Tek Çin politikasını, BM'de işbirliğini içermektedir.¹⁵⁶

3.4. Şangay İşbirliği Örgütü'nün Genişleme Perspektifi ve Türkiye'nin Üyeliği

1996 yılından Çin Halk Cumhuriyeti'nin Orta Asya Cumhuriyetleri ile sınır sorunlarını çözmek için kurulan Şangay Beşlisi mekanizması, beş yıl boyunca üye ülkelerin kendi aralarındaki sınır sorunlarını diyalog ve karşılıklı fedakârlık yoluyla çözmeyi başarmışlardır. 100 yılı aşkın devam eden sınır sorunlarının beş yıl gibi kısa bir sürede çözülmesi, Çin dış politikasının önemli bir başarısıdır. Soğuk Savaş sonrası ABD'nin dünyada tek hegemon güç olarak kalması, SSCB'nin dağılması ile ortaya çıkan yeni devletlerin ABD ve AB etkisi altına girmesi endişesi ile Çin, Rusya Federasyonu'nu da yanına alarak Asya'da Batı etkisini kırmayı amaçlamışlardır.

Sınır sorunları, dünya tarihinde birçok savaşın sebebi olmuştur. Büyük savaşlar, genelde küçük görülen siyasi anlaşmazlıklar yüzünden orta çıkar. SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan yeni devletlerle SSCB döneminden kalma sınır sorunları bulunan Çin Halk Cumhuriyeti bu durumun öneminin farkındaydı. Batılı ülkeler I. Dünya Savaşı sonrası Osmanlı topraklarında suni sınırlar çizmişler ve bu sınırlar ilgili ülkeler arasında hala sorun teşkil etmektedir. Ayrıca Hindistan'dan çekilen İngiltere'nin Hindistan ile Pakistan'ı ayırması ve aralarında Keşmir sorununu bırakması, iki devletin uzun yıllar çatışmasına neden olmuştur. Avrasya'da SSCB'den doğan güç boşluğunu Çin ve Rusya birlikte doldurmasalardı Batılı devletler, Orta Asya devletlerine nüfuz ederek bu ülkeleri Rusya ve Çin ile çatıştıracaklardı. Zengin enerji ve su kaynaklarına sahip olan ve Asya'nın Batıya açılan kapısı olan Orta Asya ülkeleri ABD'nin etki alanına girseydi Çin Halk Cumhuriyeti'nin ekonomik ve siyasi gücü önemli

¹⁵⁵ Selçuk Çolakoğlu, "Türkiye-Çin İlişkileri: Tek Taraflı Aşk mı?", *Ortadoğu Analiz*, 2012, Cilt: 4, Sayı:45, s. 59.

¹⁵⁶ Özlem Zerrin Keyvan, Yeni Dünya Düzeninde Türkiye – Çin Stratejik Ortaklığı, *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, 2016, Cilt: 1, Sayı:1, s. 160.

oranda sınırlanmış olurdu. Rusya Federasyonu da Doğu Avrupa'da AB etkisi altına giren eski SSCB ülkelerini kaybetmenin yanında Orta Asya ülkelerini de kaybetseydi tekrar küresel güç olma yolunda büyük bir yara alırdı. ABD'nin nüfuz alanı olan Ortadoğu'da günümüze kadar izlediği politikaya bakınca aynı nüfuz alanı Orta Asya'da da sahip olsaydı, o bölgedeki İslami hareketleri de terörize edip Asya'yı da Ortadoğu gibi çatışma alanına çevirirdi. Bu çatışmalarla Rusya ve Çin güç kaybedip meşgul olurken ABD Asya'da daha rahat hareket edebilirdi. SSCB'nin dağılmasıyla tüm bu tehlikeleri gören Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya'nın müttefikliğini önemseyerek Avrasya'nın bir çatışma bölgesine dönüşmemesi için Şangay Beşlisi mekanizmasını hayata geçirmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemin Avrasya'sının yeniden dizaynı olan ŞİÖ, bu açıdan önemli bir uluslararası örgüttür. Bu amaçlarla kurulan ŞİÖ, 2001 yılına kadar Bölgenin çatışma alanı olması riskini minimuma indirmiş ve güvenlik sağlanınca çok taraflı işbirliği mekanizması haline getirilerek Özbekistan'ın da üyeliği ile ŞİÖ halini almıştır.

Çin ve Rusya, ABD'nin 2001 yılındaki Afganistan işgali ile tek süper güç olduğunu ilan etmesi üzerine ŞİÖ çatısı altında Asya'da işbirliklerini derinleştirmişlerdir. 2010'lu yıllara kadar ABD'nin Afganistan, Irak işgalleri ve Arap Baharı ile Rusya ve Çin'i Güneyden çevrelemesi nedeniyle Rusya ve Çin ŞİÖ ülkelerini ABD nüfuzundan korumak ve Avrasya'daki hâkimiyet alanlarını koruma politikası izlemişlerdir. Çin ve Rusya 2015 yılına gelindiğinde ABD'ye rakip olabilecek düzeyde askeri, ekonomik ve siyasi gelişmelerini sağlamış olarak ABD'nin dünyayı kontrol altına almasına bir tepki olarak ŞİÖ'yü genişletme perspektifini ortaya koymuşlardır. Bu amaçla Çin ve Rusya, Hindistan ve Pakistan'ı ŞİÖ'ye üye yapmıştır. İran ve Türkiye ile ilişkilerini stratejik düzeyde geliştiren Rusya ise Ortadoğu'daki iki büyük bölgesel gücü yanına çekmeyi başarmıştır. Yani ŞİÖ'yü özetlersek, Şangay Beşlisi dönemi bölgesel güvenliğin sağlanması dönemidir. 2015'e kadar ŞİÖ dönemi ise Rusya ve Çin'in kendi ekonomik, siyasi ve askeri gelişimlerini sağlayarak ABD'ye rakip olabilecek küresel bir oyuncu durumuna gelebilmeleri dönemidir. 2015'e kadar ŞİÖ'yü bu amaçla yönetmişlerdir. 2015 sonrası dönem ise Çin dış politikasında daha önce 'pasif pragmatizm' bölgesi olarak görülen uzak bölgeler de 'aktif pragmatizm' bölgesine dâhil edilerek ŞİÖ genişleme perspektifi ortaya konulmuştur. Pasif pragmatizmde sadece karşılıklı menfaatler çerçevesinde ticaret yapmak varken aktif pragmatizmde ilgili ülkeleri entegre etmek düşüncesi hakimdir. ŞİÖ, genişleme perspektifi de Uzak Asya sayılabilecek ülkeleri ŞİÖ bünyesine dâhil ederek ortak bir yapıya entegre etmek düşüncesidir. Nitekim son zirvelerde de sıkça dile getirildiği gibi ŞİÖ artık dünyaya alternatif bir uluslararası sistem modeli sunmaktadır.

Türkiye, 2005 yılından beri ŞİÖ üyeliği için çabalamaktadır. 2005 yılındaki üyelik teklifi reddedilen Türkiye, Rusya ile ilişkilerini geliştirmeye başlaması ve AB ile ilişkilerinin bozulmasının ardından 2011 yılında Diyalog ortaklığı statüsü için yeniden başvuru yapmıştır. Türkiye'nin başvurusu 2012 yılındaki Pekin zirvesinde kabul edilerek Türkiye ŞİÖ bünyesine dâhil olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti zor bir dönemden geçmektedir. 2013 yılından beri süren Paralel Devlet Yapılanması, PKK, PYD, DAESH gibi terör örgütleri ile mücadele ve 2016 yılında yaşanan darbe girişimi, mülteci sorunu gibi sorunlar nedeniyle zor günler geçiren Türkiye, bu süreçte Müttefiki olduğu Batılı ülkelere beklenen desteği alamaması nedeniyle dış politikada alternatif arayışlarını hızlandırmıştır. Türkiye,

Soğuk Savaş Döneminde Doğudan gelebilecek tehlikelere karşı Batı ile ittifakını güçlendirirken yeni konjonktürde ise Batılı ülkeler Türkiye için bir tehdit olmuş durumdadırlar. Batılı ülkelerin Türkiye Cumhuriyetini ortadan kaldırma, parçalama hedefinde olan terör örgütlerine açık desteği ilişkileri geri dönülmez bir şekilde yıpratmıştır. Buna karşın, ŞİÖ bünyesindeki ülkelerin çatışma değil ortaklık politikasıyla kazan-kazan stratejisi ile Türkiye ile ilişki kurmaları Türkiye için Batıya karşı Doğu ülkeleri ile işbirliği yapma durumunu ortaya çıkarmıştır. Nitekim Putin ile Erdoğan arasında 2012 yılında Erdoğan'ın Rusya seyahati sırasında geçen konuşma bu durumun Liderlerin fikirlerine açık bir yansımasıdır: 'Putin'e; 'Zaman zaman bize takılıyorsun. AB'de ne işin var diyorsun. O zaman ben de şimdi size takılayım. Hadi gelin bizi Şangay Beşlisi'ne dâhil edin, biz de AB'yi gözden çıkaralım'.¹⁵⁷Türkiye'nin AB sürecini sonlandırması mümkün olmasa da ŞİÖ üyesi olması durumunda Batı tarafından çok daha fazla ciddiye alınmak zorunda olunacağı kesin bir durumdur.

Ancak Türkiye, AB sürecinde olduğu gibi ŞİÖ sürecinde de havuç-sopa stratejisi ile karşı karşıyadır. Türkiye'nin nüfus, ekonomi, jeopolitik ve tarihi gücü iki kuruluşa da tam üye olmasını engellemektedir. Çünkü bu konumuyla Türkiye, iki örgütte de dengeleri değiştirebilecek bir yapıdadır. İki örgütün başat güçleri olan ülkeler kendi aleyhlerine olacak bu durumu kabul etmemektedirler. Ancak yine Türkiye, bu konumu nedeniyle AB ve ŞİÖ açısından vazgeçilemez durumdadır. Bu yüzden ne tamamen uzaklaştırma ne de tamamen yakınlaştırma stratejisi ile karşı karşıyadır. Nitekim Türkiye'nin hâlihazırda ŞİÖ'de elde ettiği statü olan Diyalog Ortaklığı Statüsü ile ilgili Haziran 2002'deki zirvede kabul edilen Şanghay İşbirliği Örgütü Şartnamesinin 14. maddesinde şu tanımlar bulunmaktadır: Şanghay İşbirliği Örgütü diğer ülkeler ve uluslararası kuruluşlarla diyalog ilişkileri tesis edebilir; Şanghay İşbirliği Örgütü'ne ilgi duyan ülkeler ve uluslararası kuruluşlara da diyalog ortağı veya gözlemci statüsü tanıyabilir. Bu statüyü belirleyen yönetmelik ve prosedürler, üye ülkeler arasındaki özel istişareden sonra karara bağlanır. Ancak, bu statüdeki ülke ya da uluslararası kuruluşların Örgüt içinde yetkisi sınırlıdır ve sadece bazı teklifleri sunabilir ve örgüt platformunda işbirliği yapma imkânları elde edebilmektedirler. Yani örgütün Türkiye'ye tanıdığı diyalog ortağı statüsü, örgütün karar alma mekanizmasından uzaktır. Bu durumda Türkiye'nin örgütte etkili olabilmesi için önce gözlemci sonra üyelik statüsüne sahip olması gerekmektedir.¹⁵⁸

Türkiye'nin ŞİÖ'ye üye olabilmesi için ikna etmesi gereken iki ülke daha orta çıkmıştır. 2017 yılında ŞİÖ'ye üye olan Hindistan ve Pakistan ile ilişkilerin geliştirilmesi Türkiye'nin ŞİÖ üyeliği için önemlidir. Türkiye, Hindistan ilişkileri sakın bir seyir izlemektedir. İki ülke arasındaki ticaret hacmi 6,7 milyar dolar olarak düşük bir seviyededir. İki ülke arasında çok yakın ilişki olmamasına karşın ilişkileri sekteye uğratacak bir problem de bulunmamaktadır. Türkiye önümüzdeki süreçte Hindistan ile siyasi, ekonomik, kültürel ilişkilerini geliştirerek Asya'da ve ŞİÖ bünyesinde önemli bir stratejik ortak elde edebilir. İki ülke arasında sorun olmaması önemli bir durum olmasına karşın ilişkilerin alt düzeyde olması Hindistan'ın Türkiye'nin ŞİÖ üyeliği konusunda Rusya ve Çin'in görüşleri doğrultusunda hareket edeceği izlenimi

¹⁵⁷ Erdoğan'dan Putin'e: Bizi Şanghay'a Alın, AB'den Vazgeçelim, <http://haberrus.com/politics/2012/07/25/erdogandan-putine-bizi-sanghay-alin-abden-vazgecelim.html>, (Erişim Tarihi: 20.04.2018).

¹⁵⁸ Ekemenli, a.g.e., s.77.

vermektedir. Bir diğer yeni üye Pakistan ise Türkiye'nin kardeş ve dost ülkesi olarak ŞİÖ üyeliğini her zaman destekleyecektir. Pakistan, Rusya ve Kazakistan ile birlikte Türkiye'nin ŞİÖ üyeliğini destekleyen üye ülkeler arasında yerini almıştır.

Yukarıda da değinildiği gibi ŞİÖ, artık üye ülkelerin kalkınma, ekonomi, kültür, siyaset gibi her alanda çok taraflı işbirliğine yönelmiş Asya kıtasının ve dünyanın en önemli uluslararası kuruluşlarından birisi olmuştur. Kuruluşundaki kapalı yapısını açan ŞİÖ, Türkiye'nin üye olabileceği bir örgüttür. Ancak Türkiye, ŞİÖ üyeliği konusunda gereken ilgi ve çalışmayı göstermemektedir. Bunda ŞİÖ'nün AB kadar etkili bir örgüt olmamasının da payı büyüktür. AB ile her alanda entegrasyonu sağlayan Türkiye, aynı entegrasyon çabasını ŞİÖ ile de göstermelidir. AB bakanlığı çatısı altında AB sürecini profesyonel bir şekilde yürüten Türkiye ŞİÖ üyeliği içinde bir bakanlık olmasa dahi bakanlıkların altında ŞİÖ ile ilgili çalışmaları takip edecek bir kurum ya da yapılanma oluşturmalıdır. Bu adımlar Türkiye'nin ŞİÖ üyeliği konusunda ciddiyetini üye ülkelere göstererek üyelik şansını arttıracaktır.

SONUÇ

Dünya tarihi açısından çok kısa bir süre sayılan 20 yıl arayla iki dünya savaşının yaşanması, gelişen teknoloji ve savaş sanayisi ile savaşların tahribat gücünün artması ile dünyanın üçüncü bir savaşı kaldıramayacağı düşüncesi devletler nezdinde diplomasinin ve uluslararası örgütlerin öneminin yadsınamaz bir durum olduğunu ortaya çıkarmıştır. Nitekim İkinci Dünya Savaşında bile orduların genel envanterini Birinci Dünya Savaşından kalma eski teknoloji silahlar ve atlı birlikler oluşturmaktaydı. Ancak İkinci Dünya Savaşının sonlarında atom bombasının bulunması ve soğuk savaş döneminde hem nükleer silahların yaygınlaşması hem de askeri sanayinin hızla gelişmesi ve ülkeler arasındaki silahlanma yarışının hızla artması olası yeni bir savaşta tarafların karşılıklı yok olması durumunu ortaya çıkarmıştır. Bu yüzden soğuk savaş sürecinde ve devamında günümüze kadar gelen süreçte ABD, Rusya, Çin gibi ülkeler askeri olarak karşı karşıya gelmekten kaçınmakta ve sorunlarını uluslararası platformlar aracılığıyla çözmeye çalışmaya özen göstermektedirler. Nükleer savaş olmadıkça yenilmesi hayal bile edilemeyen SSCB' 1980'li yılların başına geldiğinde dağılma noktasına gelmiştir. Siyasa yapıcılarının yararlandıkları hiçbir diplomatik kaynak, araştırma yada makale, SSCB'nin çökmesi ihtimalini öngörememiştir. SSCB'nin yıkılmak yerine Çin gibi yumuşamaya gideceği varsayılmaktaydı. Ancak öngörülemeyen son gerçekleşerek SSCB dağılmıştır. Bu beklenmeyen son ve bir anda kendilerini bağımsız bulan Orta Asya ülkeleri bu duruma çok hazırlıksız ve isteksiz bir şekilde yakalanmışlardır.¹⁵⁹

Soğuk Savaş sonrasında Bağımsız kalan Orta Asya ülkeleri, enerji ve güvenlik açısından Çin için stratejik bir öneme sahiptir. Sovyetlerin çöküşü ile Çin'in yükselişi aynı döneme rastlamış ve Orta Asya'da yaratılan siyasal boşluğa Çin'in yönelmesine fırsat yaratmıştır¹⁶⁰. Ve 1996 yılında Boris Yeltsin'in Çin ziyareti sırasında beş ülkenin katılımıyla Şangay Beşlisi kurulmuştur. Orta Asya Bölgesi, Asya Kıtasının tam ortasında yer almakta ve kıtanın bütün istikametlerdeki iç bağlantılarının kavşak noktasını teşkil etmektedir. Bu nedenle Orta Asya, küresel ve bölgesel dengeler iç içe geçmiş ve karşılıklı olarak birbirlerinden etkilenen son derece hareketli bir jeopolitik yeniden yapılanma sürecine ev sahipliği yapmaktadır. 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla başlayan bu süreç bugün de hızlı bir şekilde devam etmektedir.¹⁶¹ Avrasya güç savaşlarının merkezinde yer alan Orta Asya ülkeleri, 1991 yılında kurulan yeni devletler olarak bu durumla baş etmekte zorlanmaktadırlar. Bu zor durumu ortaya çıkaran etkenler her ne kadar Çin, Rusya ve ABD olsa da bu ülkeler ile karşılıklı ilişkilerini geliştirerek bu ülkeleri birbirlerine karşı dengede tutmaya çalışmaktadırlar. ŞİÖ'nün Orta Asya ülkeleri nezdindeki ana amaçlarından birisi de Çin ve Rusya'yı dengelemektir. Aynı zamanda Orta Asya ülkeleri, coğrafyalarındaki sahip oldukları enerji kaynaklarını çıkarabilecek sanayi ve ekonomik güçten yoksundular. Bu nedenle Çin ve Rusya'nın gücünden faydalanarak bu enerji kaynaklarını çıkarıp satabilmek için ve diğer ekonomik ilişkileri geliştirebilmek amacıyla ŞİÖ içerisinde yer almayı kabul etmişlerdir. Ancak Orta Asya ülkeleri

¹⁵⁹ John M. Roberts, (Çev. Sinem Gül), *Yirminci Yüzyıl Tarihi*, Dost Yayınları, Ankara, 2003, s. 691.

¹⁶⁰ Erkin Ekrem, *Çin'in Orta Asya Politikaları Raporu*, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Ankara, 2011, s.6.

¹⁶¹ Çağrı Kürşat Yüce, *Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2006, s.49.

bağımsızlık ve denge politikaları çerçevesinde ŞİÖ'yü kendilerini temsil eden esas bir kuruluş olarak görmemektedirler.

Şangay Beşlisi, Çin ve Rusya'nın inisiyatifi ile kurulmuş ve ilk etapta soğuk savaştan beri devam eden sınır sorunlarının çözümünde etkili olmuştur. 1999 yılından sonra bölgesel güvenlik ve ekonomik işbirliği teşkilatına dönüşmeye başlamış, 2001 yılında ise Özbekistan'ın da dâhil olmasıyla bütünlüğünü tamamlamıştır¹⁶². 2017 yılında Hindistan ve Pakistan ŞİÖ'ye üye olarak ŞİÖ yeni bir boyuta taşınmıştır.

Şangay İşbirliği Örgütü ile ABD'nin Orta Asya'daki etkinliği kırılabilmiş, Çin ve Rusya ise Orta Asya'da daha rahat hareket edebilme fırsatı yakalamışlardır. Orta Asya ülkeleri ise ŞİÖ'yü Rusya-Çin-ABD arasında bir denge unsuru olarak kullanmaktadırlar. ŞİÖ sayesinde Orta Asya ülkeleri hem süper güçlerin kendi üzerlerinde tek başlarına bir hegemonya kurmalarını önlemeyi hem de dış politikada ve ekonomide dış pazarlara rahat açılabilmeği hedeflemektedirler.

Şangay İşbirliği Örgütü, Asya'da barış ve güvenliği sağlamak ve Asya ülkelerinin ekonomik refaha kavuşması için gerekli bir örgüttür. ŞİÖ sayesinde ülkeler bir araya gelerek bölgesel sorunları daha rahat konuşup halledebilmektedirler. Ancak ŞİÖ, henüz AB gibi örgütsel yapısını derinleştirebilmiş değildir. Üye ülkeler uluslararası konularda daha çok bireysel hareket etmektedirler. Bu şüphesiz ki üye ülkelerin menfaat uyuşmazlığından kaynaklanmaktadır. Birliğin gelişmesi için ortak menfaatlerin çoğaltılması gerekmektedir. Bu gibi sıkıntılara rağmen ŞİÖ gelişmesini devam ettirerek uluslararası arenada geleceğin en etkin uluslararası örgütlerinden biri olma yolunda ilerlemektedir.

Şangay İşbirliği Örgütü kurumsal yapısını tamamlamıştır. Şangay İşbirliği Örgütü kurumsal yapısının en üstünde devlet başkanları konseyi bulunmaktadır. Devlet başkanları konseyinden sonra en yetkili organ hükümet başkanları konseyidir. Onu dışişleri bakanları konseyi, milli koordinatörler konseyi, ŞİÖ genel sekreterliği, bölgesel anti-terör merkezi, daimi temsilciler, bakanlık veya kurum başkanları toplantısı, özel çalışma grupları, iş konseyi, İnterbank Konsorsiyumu ve ŞİÖ Forumu takip etmektedir. Örgütün en üst karar alma organı olan devlet başkanları konseyi, önemli konularda karar almak ve gerekli talimatları vermek üzere her yıl bir defa toplanmaktadır. Hükümet başkanları konseyi ise, aynı şekilde, örgütün stratejilerini tartışmak, bütçe, ekonomi ve diğer alanlardaki işbirliğine dair önemli sorunlara çözümler üretmek üzere yılda bir defa toplanmaktadır.¹⁶³

Şangay İşbirliği Örgütü'nün etkinliğinin artmasına engel olan üç temel problemi bulunmaktadır. İlk sorun, ŞİÖ üye ülkelerinin birbirlerine karşı güvensiz tutumlarıdır. Bilindiği üzere ŞİÖ, üye ülkelerin egemenliklerinin bir kısmını örgüte devrettikleri bir yapılanmaya sahip değildir. Ulusüstü yapılanma olarak adlandırılan bu tip yapılanmaların en iyi örneği AB'dir. AB ülkeleri, belirlenen fasıllardaki şartları yerine getirerek üye ülkelerle Avrupa entegrasyonunu sağladıktan sonra AB'ye üye olabilmektedirler. Bu durum AB'nin yeni üyeler karşısında işlevinin bozulmamasını ve

¹⁶² Bilal Yıldırım, "Şangay İşbirliği Örgütü Ve Türkiye", Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/283/sangay_isbirligi_organu_ve_turkiye (Erişim Tarihi: 05.12.2017).

¹⁶³ Gamze Korkulu, Şanghai İşbirliği Örgütü, <http://www.istemiparman.com.tr/sanghai-isbirligi-organu/>, (Erişim Tarihi: 23.04.2018).

AB içerisinde bütünlüğün devamına sağlamaktadır. ŞİÖ ise böyle bir yapılanmaya sahip değildir. Üye ülkeler karşılıklı olarak ilişkilerini geliştirmek ve böylece ekonomilerini kalkındırmak istemektedirler. Üye ülkeler ŞİÖ içerisinde diyalog kurma imkanı buldukları ülkeler ile daha sonra ikili ilişkiler bazında işbirliği içerisinde bulunmaktadır. Bu durum ŞİÖ'nün kurumsal yapısının zayıflığını göstermektedir. Ulusüstü olmayan ŞİÖ, üye ülkelerin Avrasya Bölgesindeki ortak tehdit ve fırsatlara karşı ortak bir görüş oluşturabilmektedir. Ancak daha derin bir entegrasyon sağlayabilecek potansiyelden uzaktır. Orta Asya ülkelerinin Rusya ve Çin'e duydukları güvensizlik nedeniyle denge politikası izlemeleri ŞİÖ'nün işlevselliğini azaltan nedenler arasındadır. Orta Asya ülkelerinde Çin yayılcılığı, bu ülkelerde rahatsızlık duyulmasına neden olmaktadır. Çin pazarının Orta Asya'yı ele geçirmesi, Çin ürünlerine olan bağlılık Orta Asya ülkeleri ile Çin arasında entegrasyonu arttırsa da Orta Asya ülkeleri açısından bu durum olumlu bir gelişme olarak kabul edilmemektedir. Çin ve Rusya arasındaki bölgesel ve küresel rekabet de ŞİÖ'nün gelişmesinin önündeki önemli engellerden birisidir. Çin ve Rusya'nın yanına şimdi Hindistan da eklenmiştir. Bu üç ülke küresel güç olma mücadelesi verirken öncelikle Avrasya'da etkili olmak zorundadırlar. Doğal hakimiyet alanı Avrasya olan Çin, Rusya ve Hindistan bu durumun çatışmaya dönüşmesinden kaçınmaktadırlar. Bu yüzden çeşitli uluslararası mekanizmalarda işbirliğine gitmektedirler. Ancak bu işbirliği arayışları bu ülkeleri AB'de olduğu gibi derin bir entegrasyona götürmeye yetmeyecektir. Çünkü Avrupa genel olarak ortak bir kültürün temsilcisidir. Ancak Çin, Hindistan ve Rusya, ortak olarak Asya kültürünü oluşturmalarının yanında özel olarak ayrı ve köklü kültürlere sahip ülkelerdir. Dünya tarihinin en eski kültürleri olan Çin, Hint kültürleri Asya'nın genel kültürel yapısını oluşturmaktadırlar. Ortodoks Hristiyan kültürüne sahip Rusya ise bu nedenle daha çok Avrupa kültürüne yakındır. Orta Asya ülkeleri ise genel olarak Türk İslam kültürüne sahip olmakla birlikte SSCB döneminde komünist baskı nedeniyle Rus kültürü ile zorunlu etkileşim içerisinde olmuşlardır. Ancak Orta Asya Türk Cumhuriyetleri buna rağmen Türk İslam kültürünü temsil etmektedirler. Bu kadar farklı kültürel yapılanmaya sahip ülkelerin ev sahipliği yaptığı ŞİÖ, ortak bir kültür belirlemek konusunda başarılı olamayacaktır. Bu nedenle örgütün felsefi görüşü olan Şangay Ruhu ilkeleri, genel insani değerleri ön plana çıkartarak daha global bir düşünce etrafında birleşmeyi ön görmüştür. Üye ülkeler arasındaki kültürel farklılık politik, ekonomik farklılığı da ortaya çıkarmaktadır. Bu da ŞİÖ üyeleri arasında etkin bir işbirliğini önleyen bir duruma neden olmaktadır.

ŞİÖ'nün etkili bir işbirliği mekanizması olmasına engel olabilecek ikinci neden ise Çin, Rusya ve Hindistan arasındaki jeopolitik rekabettir. Üç ülke arasında Avrasya'da rekabet olmasına rağmen üç ülke de Avrasya'da birbirleriyle işbirliğini arttırmadan Avrasya'nın jeopolitik imkanlarından faydalanamayacaklarını bilmektedirler. Üç ülkenin birbirlerine muhtaç olmaları ŞİÖ içerisinde bir araya gelmelerini sağlarken rekabet içerisinde olmaları da ŞİÖ entegrasyonunun sağlanmasına engel teşkil etmektedir. ŞİÖ'nün güvenlik alanındaki çalışmalarında üç ülke hemfikir olarak hareket ederken ekonomik ve siyasi olarak farklı davranışlar sergilemektedirler. Üç ülke ŞİÖ'yü ABD hegemonyasına karşı bir işbirliği mekanizması olarak da kullanmaktadırlar. Bu bağlamda ŞİÖ, ABD hegemonyasına karşı Doğunun yeni bloğu olarak da görülebilir. ŞİÖ üyelerinin ortak askeri tatbikatlar düzenlemesi bu yorumu güçlendirmektedir. Ayrıca ŞİÖ ülkeleri arasındaki askeri teçhizat alım satımı çok ciddi boyutlarda gerçekleşmektedir. Bu durum da ŞİÖ'nün

ağırlık olarak güvenlik topluluğu olduğunu ortaya koymaktadır. ŞİÖ içerisinde yer alan Çin, Rusya, Hindistan rekabeti risk ve fırsat analizi doğru şekilde yönetilirse etkin bir işbirliğine doğru evrilebilir. Dünya ekonomisinin en hızlı büyüyen iki ekonomisi Çin ve Hindistan'ın ŞİÖ içerisinde yer alması ŞİÖ'yü dünyanın en büyük ekonomik işbirliği teşkilatı haline dönüştürülebilir.

ŞİÖ'nün üçüncü problemi ise Çin yayılmacılığıdır. Dünyanın 1.4 milyardan fazla nüfusuyla en kalabalık nüfusuna sahip Çin Halk Cumhuriyeti vatandaşları iş imkanları nedeniyle Orta Asya ülkelerine göç etmektedirler. Toprak büyüklüğüne karşın nüfusu düşük olan Orta Asya, yoğun Çinli göçü ile karşı karşıyadır. Özellikle Rusya'nın Sibiry Bölgesi ile Kırgızistan ve Kazakistan yoğun bir şekilde Çin'den göç alan yerlerdir. Çinli göçmenlerin sayısının çokluğu Orta Asya ülkelerinde demografik yapıyı değiştirebilecek güçtedir. Göçmenlerin hakları ise Çin ile Orta Asya ülkeleri arasında sorun oluşturmaktadır. Çin, ABD gibi askeri olarak işgal gerçekleştirilmesine de Çin yayılmacılığı uzmanlar tarafından demografik işgal olarak yorumlanmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti, ŞİÖ üyelerine göçlerle ilgili güven tesis etmeli ve göçmenler dolayısıyla ilgili ülkeler ile yaşanan sorunları uyumlu bir şekilde çözme arayışında olarak ŞİÖ'nün işbirliğinin gelişmesine katkı sunabilir.¹⁶⁴

ŞİÖ'nün gelişmesinde üye ülkelerden kaynaklanan problemleri inceledikten sonra ŞİÖ'nün gelişmesini engelleyebilecek dış tehditler ise ABD ve AB'nin Avrasya politikalarıdır. Sanayi devrimi ve Fransız İhtilali sonrası Batı düşüncesi, hızla dünyada yayılmıştır. Küreselleşme olarak adlandırılan bu süreç, ülkelerin lokal özelliklerini geri kalmışlık unsuru olarak kabul ederken liberal değerler ve sanayinin yaygınlaştırılması ise medenilik, gelişmişlik olarak kabul edilmektedir. Bu düşüncenin dünyada hâkim olması, Batıcılığın yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bu problem sadece ŞİÖ üye ülkelerinin problemi değil tüm dünyanın problemidir. Olması gereken ise tüm ülkelerin kendi medeniyetlerine sahip çıkarak ekonomik gelişmelerini sağlamaya çalışmaktır. ŞİÖ, Şangay Ruhu prensiplerini ortaya koyarak Dünyanın yüzünün Doğuya dönmesini hedeflemektedir. Ancak bu proje, ciddi bir entelektüel altyapı ve çalışmayı zorunlu kılmaktadır. Çin, Rusya ve Hindistan gibi Avrasya'nın başat güçleri ise kendi medeniyetlerini korumaya çalışmakla birlikte Batının bu etkisine hala karşı koyamamaktadırlar. Batıcı düşüncede yetişmiş insanların bu ülkelerin devlet kademelerinde bulunması ise Bölge ülkelerini Batının dümenine çevirmektedir. Çin ve Rusya, komünizmi benimseyerek Batı kapitalizmi ile mücadele yoluna gitmişlerdir. Ancak komünizmin, Çin ve Rusya'yı Batı karşısında geri bırakması mücadele düşüncesini değiştirmiştir. Çin, Mao'nun ölümünden sonra liberalleşmeye başlarken Rusya ise SSCB'nin dağılması sonucu komünizmi tamamen terk etmiştir.

ABD Soğuk Savaş döneminde Orta Asya'ya yönelik pasif bir tutum sergilemiştir. 11 Eylül saldırılarına kadar ABD'nin Orta Asya'ya angajmanının günümüzle karşılaştırıldığında, "sınırlı" düzeyde kaldığı görülmektedir. Bu sınırlı angajman güvenlik ve özellikle de ekonomik boyutlarda kendini göstermekteydi. Liberal teoriye göre liberal olmayan devletler uluslararası sistemde çatışma riski oluşturduğundan liberal olmaları gerekmektedir. Bu bağlamda ABD ilk dönemde, bağımsızlığını yeni kazanmış devletler olarak Orta Asya'da devlet altyapısının güçlendirilmesi,

¹⁶⁴ Ragıp Kutay Karaca, " Üç Deniz Havzası Ülkeleri Ortak Yönetim Kültürü ve Yeniden Yapılanma Sorunları", *Kamu Araştırmaları Vakfı Sempozyumu, Bildiriler*, 20 Temmuz 2012, Kav Yayınevi, Ankara, s. 709.

demokratik kurumların oluşturulmasını hedeflemekteydi. ABD'nin 1990lı yıllardaki Orta Asya politikası birkaç maddede özetlenebilir: Demokratikleşme, piyasa merkezli reformlar, Batı siyasi ve askeri kurumlarıyla yoğun ilişki içerisinde olma, kitle imha silahlarının, terörizm ve uyuşturucu ticaretinin yayılmasının önüne geçmeye yönelik güvenlik politikaları şeklindedir.¹⁶⁵ ABD, ŞİÖ aracılığıyla Çin ve Rusya'nın hâkimiyet kurduğu Orta Asya ülkeleri ile ikili ilişkiler bazında çalışmaktadır. ABD, nükleer güç sahibi Hindistan, Pakistan ve İran'a yaptırımlar uygulamaktadır. Üç nükleer güç sahibi ülkenin bu durum karşısında ŞİÖ üyeliği almak istemeleri doğal bir durumdur. ABD, küresel gücün Batıdan Doğuya kayması karşısında Çin, Rusya ve Hindistan ile rekabet halindedir. Bu ülkeleri zayıflatmak istemektedir. Önemli nüfus gücüne de sahip olan bu ülkeler Batı hâkimiyeti için bir tehdit oluşturmaktadır. Birbirlerinin de rakibi olan bu ülkeler ABD'nin saldırgan politikalarına karşı bağımsız hareket edebilmek amacıyla birbirleriyle ilişkilerini geliştirmektedirler. Bu bağlamda ŞİÖ ve BRICS, ABD'nin Çin, Rusya ve Hindistan üzerindeki baskı politikalarını kırması açısından önemli uluslararası kuruluşlardır.

ABD, dış politikasında stratejik çatışma politikası uygulayarak Ortadoğu'yu ateş çemberine çevirmiştir. Bölgede kurulan terör örgütleri aracılığıyla bölgeye yaptığı askeri müdahaleleri meşrulaştıran ABD, bu sayede Ortadoğu'ya yerleşerek bölgenin enerji kaynaklarını kendisine aktarmaktadır. ABD, Soğuk Savaş sonrasında komünist tehdidin ortadan kalkması nedeniyle NATO bünyesinde güvenlik konseptini değiştirmiştir. NATO'nun yeni düşman hedef tanımlaması sözde radikal İslami terörle mücadele yapılmıştır. Bu çerçevede Asya'da SSCB'den doğan jeopolitik boşluğu da doldurmak amacı güden Afganistan işgalini gerçekleştirmiştir. ABD'nin Afganistan işgali için Orta Asya ülkelerinde askeri üs kurma ve sözde radikal İslami hareketler ile mücadele amacıyla bu ülkelere nüfuz etme girişimlerine Çin ve Rusya tarafından karşı çıkılmaktadır. ŞİÖ çatısı altında ABD'nin bölgedeki askeri üslerini kapattıran Çin ve Rusya, ABD'nin Orta Asya'daki sözde radikal İslami hareketleri terörize ederek Ortadoğu'da olduğu gibi Orta Asya'yı da ateş çemberine dönüştürmesinden endişe duymaktadırlar. Orta Asya'nın bir çatışma bölgesi haline getirilmesi Çin ve Rusya'nın dünyaya açılan kapısını kapatarak ekonomik gelişmelerine büyük darbe indirecektir. Bu durumun farkında olan Rusya ve Çin Halk Cumhuriyeti, ŞİÖ çatısı altında Orta Asya ülkelerini kontrollerinde tutmaktadırlar. Ancak Orta Asya ülkelerinin ABD ve AB ile ilişki kurmasından rahatsız olmakla birlikte Orta Asya ülkelerine çok fazla baskı yapmayarak bu ülkelerin tamamen Batıya sığınmalarına neden olmak istememektedirler. Orta Asya ülkeleri ise bu durumu lehlerine kullanarak Çin, Rusya ve ABD arasında denge politikası izlemektedirler.

ŞİÖ üye ülkeleri Soğuk Savaş sonrası katı ideolojik yaklaşımları bir kenara bırakarak ideolojik farklılıkların gündeme getirilmediği ortak zeminde buluşmayı benimseyen dış politika stratejisi geliştirmektedirler. Bu ilke, Uyumlu Dünya Konseptinin temelidir. Söz konusu ilke, bölgesel güvenliğin korunmasında ve bölgesel kalkınmanın teşvik edilmesinde ŞİÖ'nün başlıca değeri olan Şanghay Ruhu için bir temel oluşturmuştur. ŞİÖ üyeleri uluslararası ilişkilerde blok ve hegemonya kavramlarını reddederek çok kutuplu bir dünya düzeni amaçlamaktadırlar. Yeni Uyarlık Hedefinin herhangi bir ülkeyle/ blokla bağlantılı olmama ve çatışmama

¹⁶⁵ Ferhat Pirinççi, Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Orta Asya Politikası: Beklentiler Ve Gerçeklikler, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Ankara, Cilt: 63, Sayı: 1, 2008, s. 207-235, s.210.

ilkelerine uygun olarak, ŞİÖ, üye devletlerin her birinin geleneklerine ve bağımsız bir şekilde kendi kalkınma yollarını seçme haklarına saygı duymaktadır. Söz konusu idealler, 2002 yılında imzalanan örgüt tüzüğünde ve ŞİÖ'nün 5. yıldönümünde 2006'da imzalanan bildirmede yer almıştır.¹⁶⁶

Şangay İşbirliği Örgütü Zirve toplantıları, üye ülkelerin uluslararası konularda ortak görüşlerini de açıkladıkları bir zemindir. ŞİÖ, kuruluşundan günümüze Ortadoğu, Avrupa ve dünyanın birçok yerinde yaşanan çatışmaların uluslararası sisteme olumsuz etki yaptığını vurgulayarak BM'yi sorunların diyalog ve barış yoluyla çözülebilmesi için göreve çağırmıştır. Ancak BM bu sorunlara çözüm üretmekten çok uzaktır. BM'nin bu durumu ŞİÖ üyelerince eleştirilmekte ve BM'nin ve BMGK'nın acil bir şekilde reforme edilmesi gerekliliği vurgulanmaktadır. Çünkü ABD, kuruluşunda olduğu gibi BM'yi 'küresel nitelikli bir av alanının yönetilmesini düzenleyen bir forum' olarak kullanmaya devam etmektedir. BMGK, genel olarak süper güçler arasındaki rekabete kurban giderek işlevselliğini yitirmiş durumdadır. ABD ve Rusya menfaatlerine ters düşen durumlarda veto yetkilerini kullanarak BMGK'yı tek taraflı olarak işlevsiz kılmaktadırlar¹⁶⁷. ŞİÖ, her Zirvede BMGK'nın yeni küresel dengeler gözetilerek reforme edilmesi gerektiğini vurgulayarak yeni uluslararası sistemin oluşmasında etkisini göstermektedir.

Soğuk Savaş sonrasında bağımsız kalan Orta Asya ülkeleri çok önemli sorunlarla baş başa kalmışlardır. Bu sorunları çözebilecek idari yetkinlik ve devlet tecrübesinden yoksun olan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri öncelikle BDT çatısı altında Rusya ile işbirliklerini devam ettirme yoluna gitmişlerdir. Daha sonra Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan, Çin ile sınır sorunlarını çözebilmek amacıyla Çin'in girişimlerini desteklemiş ve ŞİÖ'nün kurulmasına zemin hazırlamışlardır. ŞİÖ'nün Orta Asya ülkeleri için en önemli yönü, sınır sorunlarını çözebilmesi, bölgesel güvenliği tesis etmesi ve Çin ve Rusya'yı dengeleme unsuru olabilmesidir. Bunların yanında ŞİÖ vasıtasıyla Orta Asya'da ABD'nin tahakküm kurmaması için Çin ve Rusya ile işbirliği içerisindedirler. Orta Asya ülkeleri, tüm bunların dışında ŞİÖ'nün üye ülkelerin bağımsızlıklarına saygı duyması, toprak bütünlüğünü bozacak girişimlerde bulunmaması politikasını benimsemişlerdir. Kuruluşlarından bugüne devlet olma aşamalarını tamamlamaya çalışan Orta Asya ülkeleri ŞİÖ'nün bu konudaki desteğinden memnun durumdadırlar.

Şangay İşbirliği Örgütü'nü 1996-2001 yılları arası Şangay Beşlisi dönemi ve 2001-2017 yılları arasında Çin ve Rusya'nın politikalarına araç olarak varlığını sürdürdüğü dönem ve son olarak da 2017 sonrası Hindistan ve Pakistan'ın üye olmasıyla birlikte Avrasya'nın ortak politik merkezi olan ŞİÖ olarak üç dönemde ele alabiliriz.

ŞİÖ'nün birinci dönemi, 26 Nisan 1996 yılında Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan devlet başkanlarının Şangay'da bir araya gelmeleriyle başlamıştır. Şangay Beşlisi ilk zirvesinde 'Askeri Alanda Güvenin Arttırılmasına Dair Anlaşma' imzalanmıştır. Beş ülke 7000 kilometreyi bulan askeri alanda güven

¹⁶⁶ Ahmet Yesevi Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü Bülteni, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Almatı, 2016, s. 2.

¹⁶⁷ Mehmet Hasgüler ve Mehmet B. Uludağ, *Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2012, s. 305.

arttırılmasına dair anlaşma imzalamış 1997 yılındaki ikinci zirvede ise 'Sınır Bölgelerinde Karşılıklı Silahsızlanmaya Dair Anlaşma' imzalanmıştır. Anlaşma uyarınca, üye ülkeler, sınır bölgelerinde askeri tatbikatların haberli şekilde yapacaklar, karşılıklı askeri eylemlere başvurulmayacak ve sınırların 100 kilometre çevresi içerisinde gerçekleştirilecek önemli askeri faaliyetlere ilişkin karşılıklı olarak önceden bilgi verilecektir. Sınır bölgelerinde 260.400 asker bulundurulacaktır. Anlaşma, 2020 yılına kadar geçerliliğini koruyacaktır. Bu durum Şangay Beşlisi'nin ilk olarak bölgesel güvenlik mekanizması işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır. 1999 yılından sonra ekonomik işbirliği konularının da Şangay Beşlisi bünyesinde dile getirilmesi, kuruluşun başka bir boyuta taşınmasının ilk adımı olmuştur. Şangay İşbirliği Örgütü 2001 yılında Özbekistan'ın üyeliği ile ilan edilerek ikinci döneme geçmiştir. Özbekistan'ın üyeliğinin önemi Çin ile sınırı olmamasıdır. Yani tamamen sınır sorunlarının dışında yer alan bir devlet ŞİÖ'ye üye yapılmıştır. Böylece ŞİÖ, sadece sınır sorunlarının konuşulduğu bir mekanizma olmaktan çıkmış diğer Orta Asya ülkelerini de tam üyelik ve gözlemci üyelik statüleri ile örgüte dâhil ederek ŞİÖ'nün tüm Avrasya'yı kapsayan bölgesel güvenlik tehditlerine karşı mücadele örgütüne dönüştürmüştür. ŞİÖ 2001-2017 yılları arasında 11 ülkeyi bünyesine dâhil ederek 18 devletin bir araya geldiği Batı Asya hariç tüm Asya Kıtasını kapsayan bir örgüt olmuştur. Bu süreçte ŞİÖ kurumsal yapısı tamamlanmış ve ekonomik, kültürel, siyasi, askeri alanlarda çok taraflı işbirliği örgütü durumuna gelmiştir. Ancak 2001-2017 arasındaki dönem Çin ve Rusya'nın Avrasya politikalarının bir aracı olarak ŞİÖ faaliyet yürütebilmiştir. ŞİÖ'nün üçüncü dönemi olarak adlandırabileceğimiz 2017 yılında Hindistan ve Pakistan'ın üye olmasıyla başlayan süreç ŞİÖ bünyesine Çin ve Rusya dışında üçüncü büyük gücü eklemiştir. Hindistan... Hindistan, ŞİÖ içerisindeki Çin ve Rusya ağırlıklı dengelyi değiştirecek güçtedir. ŞİÖ sayesinde Orta Asya'da etkinliğini arttırabilecek Hindistan, bu bölgedeki enerji kaynaklarına daha rahat erişim sağlayabilecektir. Çin ve Rusya ile bu konuda rekabete girecek Hindistan, aynı zamanda 8 tam üyeye sahip ŞİÖ sayesinde yeni pazarlara ulaşabilme imkânını elde etmiştir. ŞİÖ, sınırların kaldırılması konusunu tartışmaktadır. Üçüncü döneminde bu başarılabilirse ŞİÖ ülkeleri ekonomileri çok hızlı bir gelişme göstererek Avrasya, çok kısa bir sürede dünyanın yeni merkezi ve güç odağı olacaktır. Ancak sınırların kaldırılarak serbest ticarete geçilebilmesi için ŞİÖ, bölgesel güvenlik mekanizması tarafını çok daha etkin bir şekilde kullanabilmelidir. Üye ülkeler arasındaki güvensizlik, dış politika yaklaşımlarındaki farklar, kültürel farklılık gibi sebepler ŞİÖ ilişkilerinin derinleşmesinin önünde en büyük engel olarak durmaktadır.

Soğuk Savaş döneminde Çin komünizmi ve Rus komünizmi Doğu'yu etkisi altına almıştı. İki ülke kendileri dışında uygarlık tanımayan otoriter bir anlayışa, devletin yönettiği dengeli bir ekonomiye ve devlet hizmetleri için her çeşit beşeri faaliyetlere rehberlik eden ve aralarında ahenk kuran Ortodoks bir doktrine sahiptiler.¹⁶⁸ Ancak Çin Mao sonrasında, Rusya ise SSCB sonrasında daha liberal bir politika izleyerek dünyada yumuşak güç durumuna gelmektedirler. Çin ve Rusya, eğer katı tutumlarını sürdürselerdi bugün ŞİÖ oluşmaz ve Avrasya bir çatışma bölgesi olurdu. İki ülke tam liberal olmasalar da liberal etki ve baskı neticesinde yaşadıkları dönüşüm onları dünya

¹⁶⁸ John K. Fairbank, (Çev. Ünsal Oskay), *Çağdaş Çin'in Temelleri 1840-1950*, Doğan Yayınevi, Ankara, 1969, s. 384.

ile daha uyumlu hale getirmiştir. Çin ve Rusya'nın şuanda ekopolitik davranışlarını dört başlıkta ifade edebiliriz:

- Sınır bölgelerinde ve genel olarak Avrasya'da istikrarı sağlamaya çalışmak. Çin ve Rusya, Avrasya'da ekonomik gelişim ve pazarlarına zarar verebilecek her türlü girişimden uzak durmaktadırlar. Kendilerinin dışında bölgeyi çatışma merkezi haline getirecek politikalara da müsaade etmemektedirler.
- Ülkeleri içerisindeki geri kalmış bölgelerde ekonomik gelişimin ve refah düzeyinin artırılmasını sağlamak. Çin Halk Cumhuriyeti dünyanın en hızlı gelişen ülkesidir. Rusya ise ekonomik krizleri yeni atlatmış ve ekonomik gelişimini tekrar başlatmıştır. Bu konuda ŞİÖ, iki ülke için de önemli bir işbirliği mekanizması olarak işlev görmektedir. Özellikle Hindistan'ın ŞİÖ üyeliği Rusya ve Çin için çok büyük bir pazara kapı aralamıştır.
- Artan enerji ve hammadde ihtiyacının karşılanmasını sağlamak. Rusya dünyanın en büyük doğalgaz ihracatçılarından olmasına rağmen gelişen sanayisi diğer enerji kaynaklarına ve hammaddelere olan bağımlılığını arttırmaktadır. Çin ve Rusya arasında enerji alanında ileri düzeyde gerçekleşen işbirliği ŞİÖ aracılığı ile diğer üye ülkeler ile de tesis edilmektedir.
- Soğuk Savaş sonrası stratejik konumlanmalarını gerçekleştirmek. Çin ve Rusya Soğuk Savaş sonrası ABD'nin tek hegemon güç olarak kalmasını kabul etmemişlerdir. ŞİÖ zirvelerinde de sürekli çok kutupluluk vurgusu yapılarak bu tepki dile getirilmektedir. Bu nedenle Çin ve Rusya ABD hegemonyasına karşı stratejik işbirliği içerisindedirler.¹⁶⁹

Soğuk savaş döneminde Batı Blokunda yer alan Türkiye, dış politikada yakın zamana kadar sadece AB ve ABD eksenli hareket etmiştir. Ancak son dönemde AB'nin Türkiye'ye verdiği sözleri yerine getirmemesi, ABD'nin Suriye'nin kuzeyinde PYD terör örgütü ile ilişkileri, 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrası ABD ve AB ülkelerinde bulunan Paralel Devlet Yapılanması(PDY) lideri ve üyelerinin ve PKK'lı teröristlerin Türkiye'ye iade edilmemesi, bu teröristlerin ABD ve Avrupa'da serbest bir şekilde hareket edebilmesi gibi konular yüzünden Türkiye'nin Batı ile olan ilişkileri bir hayli gerilmiş durumdadır. Batı ile ilişkileri gerilen Türkiye bu süreçte Rusya ve İran'la yakınlaşmıştır. SSCB tehdidine karşı kurulmuş bir NATO üyesi olan Türkiye, Rusya'dan S-400 füzeleri alacak konumuna gelmiştir. Türkiye'nin Rusya ile yakınlaşmasında Batının Türkiye'ye karşı izlediği olumsuz politikaların yanında son dönemlerde Türkiye'nin çok yönlü bir dış politika stratejisi izlemesinin de etkisi büyüktür. Konuya Türk dış politikasının çok boyutluluk ilkesi açısından yaklaşıldığında ise Türkiye'nin ŞİÖ ile belli bir kurumsal ilişki geliştirmeyi başarabilmiş tek NATO üyesi olması ve böylece günümüz dünya siyasetinde birbirlerinin en önemli stratejik rakibi sayılan bu iki örgütle aynı anda ilişki kurma yeteneğini kazanması oldukça önemlidir.¹⁷⁰

Soğuk Savaş sonrası SSCB dağılarak yerine 15 yeni devlet kurulmuştur. Karadeniz, Kafkaslar ve Orta Asya'ya uzanan coğrafyada kurulan yeni devletlerin oluşturduğu önemli sorunları ve fırsatlar Türk dış politikasının Avrasya yönelimini başlatmıştır. Türkiye, bölgesel tehditlerden korunmak fırsatlardan da yararlanmak

¹⁶⁹ Ragıp Kutay Karaca, *Dünyadaki Yeni Güç Çin*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004, İstanbul, s. 159.

¹⁷⁰ Erşen, a.g.e., s. 20.

amacıyla bölge ile ilişkilerini kısa süre içerisinde geliştirmeye başlamıştır. Yeni konjonktür, Türkiye'nin komşularının sayısını arttırmıştır. Ayrıca yeni kurulan devletlere nüfuz etmek isteyen ABD, Türkiye'yi kullanarak bunu gerçekleştirmek istemiştir. Bu durumda Türkiye'nin bölge ile ilişkisini Atlantikçiler lehine geliştirmiştir. Bu yaklaşım Rusya, Çin ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri tarafından tepki ile karşılanmıştır. Ayrıca Rusya Federasyonu, Çeçenistan, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Gürcistan ve Ukrayna'da gündün güne güç kaybı yaşamaktadır. Bu nedenle Rusya Federasyonu Türkiye ile ilişkilerini stratejik ortaklık noktasına gelecek şekilde geliştirerek Avrasya Bölgesinde gücünü arttırmak istemektedir.¹⁷¹

Türkiye Cumhuriyeti, Tanzimat ve Islahat Fermanlarını ilan ederek Batıcılığın yayılmaya başlamasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Batıcılık ile birlikte Pan Türkizm ve Pan İslamizm akımları da Türk siyasetinde Türkiye Cumhuriyeti kurulana kadar etkili olmuştur. Osmanlı devlet adamları tarafından Orta Asya'da verilen Pan Türkizm mücadelesi Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini günümüze kadar etkilemiştir. Türkiye Cumhuriyeti, Tanzimat ve sonrası dönemin meyveleri olan en yaygın akım olarak Batıcılığın hâkim olduğu bir politikayı günümüze kadar izlemiştir. Ancak son dönemlerde Tanzimat Dönemi sonrası bir diğer akım olan Pan Türkizm ve Pan İslamizmin de Türk siyasetine ve dış politikasına etkisi artmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Pan İslamist politikaları neticesinde Ortadoğu'daki Müslüman ülkeler ile ilişkilerini geliştirirken Pan Türkist politikanın bir gereği olarak da 1991 yılında bağımsız kalan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerini geliştirmektedir.¹⁷²

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye, Türk Konseyi ve İslam İşbirliği Teşkilatı gibi uluslararası örgütlerde ortak faaliyet yürütürken Türkiye'nin ŞİÖ üyeliği elde etmesiyle ŞİÖ çatısı altında da bir araya gelmişlerdir. Ancak şu bilinmelidir ki ŞİÖ, Türk Devletlerine çatı olabilecek bir kuruluş değildir. Türk Devletleri Çin ve Rusya'ya karşı yada Türkiye'nin yaptığı gibi ABD ve AB'ye olan kızgınlığının bir sonucu gibi denge politikaları içerisinde büyük ülkeler ile ilişki kurmamalıdır. Çok önemli demografik, ekonomik ve jeopolitik avantajlara sahip olan Türk Devletleri ve diğer İslam devletleri kendi çatılarını oluşturmaktadırlar. Çünkü ŞİÖ de AB de Çin, Rusya, Almanya, Fransa, ABD gibi büyük güçlerin politikalarına hizmet etmektedirler. Bu örgütlerdeki küçük devletler ise büyük devletlerin yanında yer alarak güvenlik ve ekonomik menfaat elde etmeye çalışmaktadırlar. Türkiye'nin 50 yıldır Avrupa kapısında bekletilmesi, NATO'ya çok önemli hizmetler yaptığı halde NATO'dan hiçbir destek görememesi, üstelik Türkiye'deki askeri darbelerin NATO kaynaklı olması, yakın müttefikimiz ABD'nin Ortadoğu'da DAESH ve PYD'yi yurt içinde ise PKK ve PDY'yi kullanarak Türkiye'ye dört bir taraftan saldırması Türkiye'nin dış politikasında Batının yerinin yeniden tanımlanmasını gerektirmektedir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın belirttiği gibi 'Tehditler artık Stratejik Ortaklardan geliyor'. Türkiye Cumhuriyeti tehdit algılamalarını değiştirerek Avrasya Bölgesine olan ilgisini arttırmıştır. Türkiye 2005 yılında ŞİÖ'ye ilk başvurusunu yapmıştır. Ancak bu başvuru kabul edilmemiş ve Türkiye 2011 yılında tekrar başvuruda bulunmuştur. 2011 yılında yapılan başvuru kabul edilerek 2012 yılında Türkiye, ŞİÖ diyalog ortağı ülke statüsü elde etmiştir. Şuan ŞİÖ içerisinde Türkiye'nin üyeliğini tam olarak destekleyen üç ülke mevcuttur: Kazakistan, Rusya, Pakistan. Diğer ülkeler ise Türkiye'nin üyeliğine karşı

¹⁷¹ Hakan Kantarcı, *Kıskaçtaki Bölge Kafkasya*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 197-198.

¹⁷² İhsan Süreyya Sırma, II. Abdülhamit'in İslam Birliği Siyaseti, Beyan Yayınları, İstanbul, 1990, s.19.

olmamakla birlikte üyeliğe şuan kadar istekli davranmamışlardır. Türkiye, son yıllarda ŞİÖ ile ilişkileri geliştirebilmek için bir çaba içerisinde değildir. Medyada son yıllarda ŞİÖ ile ilgili haber yapılmazken devlet yetkilileri tarafından da ŞİÖ ile ilgili açıklama yapılmamaktadır. Bu durum Türkiye'nin ŞİÖ'ye üyelik konusundaki ciddiyetinin zayıflığını ortaya koymaktadır. Türkiye, şuan ŞİÖ üyeliğinden önce Çin ve Rusya ile ilişkilerini ikili olarak geliştirmeye çalışmaktadır. Ancak Türk dış politika yapıcıları, ŞİÖ'yü AB'nin alternatifi olarak görmemektedirler. ABD'li düşünürler Brzezinski ve Kissinger, Soğuk Savaş sonrasında dünyaya ABD hegemonyasının hâkim olması gerektiğini savunmuşlardır. Dünyanın kalpgahı olarak kabul edilen Avrasya ise ABD hegemonyasının yayılma alanı kabul edilmiştir. ABD, ilk olarak Ortadoğu'da hâkimiyetini sağlamlaştırmak için 11 Eylül 2001 sonrası bölgeye yönelik işgallerde bulunmuştur. Ortadoğu'dan sonra ise Orta Asya Bölgesi ABD'nin hegemonya kurması gerekli alan olarak kabul edilmektedir. ABD 1977 yılında geliştirdiği Yeşil Kuşak Projesi ile SSCB'nin hâkim olduğu Orta Asya Bölgesi ve Ortadoğu'da İslami uyanış hareketlerini canlandırarak bölgede SSCB etkisini kırmayı hedeflemekteydi. Bu durumun farkında olan ŞİÖ, ise kuruluşundan itibaren üç şeytani güç olarak adlandırılan 'terörizm, ayrılıkçılık ve aşırılıkçılık' ile mücadeleyi kendisine esas almıştır. ABD'nin bölgeye yapacağı her türlü müdahaleye karşı bulunduğu sıklıkla vurgulanmaktadır.

Bu çalışmadan çıkarılan bir sonuç olarak Türkiye'nin dış ticaret hacminin genişlemesinde ŞİÖ üyeleri ile ilişkilerinin gelişmesinin etkisi önemlidir. 1980'li yıllarda kapalı ekonomiden açık ekonomiye geçen Türkiye, dış ticaret ortaklarının perspektifini günden güne genişletmektedir. 2000'li yıllara kadar ağırlık olarak Avrupa merkezli ve ithalat çoğunluklu bir dış ticaret politikası izleyen Türkiye bu yıllardan sonra Ortadoğu ve Avrasya'ya açılarak dış ticaret hacmini genişletmiştir. İthalat ağırlıklı dış ticaret, ekonomide açık oluşturmakta ve ekonomik zayıflığa neden olmaktadır. ŞİÖ Türkiye ilişkilerini incelerken dikkat edilmesi gereken en önemli nokta Türkiye'nin AB ve ABD'den tamamen kopmadan ŞİÖ ile ilişki kurmasıdır. Türkiye, Batıya sırtını dönmemiş sadece işbirliği alanını genişletmiştir. Batı Asya hariç Avrasya bölgesinin tamamını kapsayan ve dünyanın en büyük ekonomik güç sahibi devletlerinin yer aldığı ŞİÖ, Türkiye için önemli bir ticari ortak durumundadır. ŞİÖ üye ülkeleri ve Türkiye ilişkileri şuan kadar beklenen düzeyde gelişmemiştir. Türkiye İstatistik Kurumunun 2014 yılı verilerine göre Türkiye'nin ŞİÖ üye ülkeleri ile toplam dış ticaret hacmi 2000' de %10, 2005 'de % 13, 2010' da % 22 ve 2014'de % 21 civarında gerçekleşmiştir. Türkiye'nin toplam ihracatı içinde ŞİÖ' ye olan ihracatı 2000' de % 4,7, 2005' de % 7 2010' da % 11, 2014' de % 10 oranında gerçekleşmiştir. İthalat açısından ise Türkiye'nin toplam ithalatı içinde ŞİÖ' den gerçekleştirdiği ithalat 2000' de % 13, 2005'de % 22, 2010 ve 2014'de % 22.8 civarında olmuştur. ŞİÖ ile geliştirilen ekonomik ilişkiler neticesinde ihracat rakamları artmış olsa da ithalattaki artış, ihracattaki artıştan daha fazladır. Türkiye ve ŞİÖ arasında giderek açılan ithalat-ihracat makası dikkat çekicidir. Bu istatistikî verilere göre 2007-2008 küresel ekonomik krizi sonrasında Türkiye ile ŞİÖ arasındaki ithalat ve ihracat hacminde keskin bir düşme eğilimi görülmektedir. 2010'dan sonra tekrar toparlanma dönemine girilmiştir.¹⁷³ 2016 yılından sonra ise Türkiye, Rusya, İran ve Çin ile ilişkilerini ikili düzeyde de geliştirerek bu üç ülke Türkiye'nin en önemli ticaret ortakları arasına

¹⁷³ Işık, a.g.m., s. 157.

katılmışlardır. Türkiye'nin Avrasya'ya yönelen dış ticaret eğilimi ABD ve AB tarafından olumsuz karşılanmaktadır.

Türkiye'nin ŞİÖ'nün potansiyel üye adayı İran ile ilişkileri hızla gelişmektedir. 11 Eylül saldırıları sonrası Ortadoğu'da oluşan ABD kaynaklı kaos ortamı, Türkiye ve İran'ın arasını zaman zaman açsa da son birkaç yılda yakınlaşmalarına neden olmuştur. Türkiye ve İran'ın Orta Asya ülkeleriyle kültürel ve dini yakınlıkları, jeopolitik konumları, aynı zamanda Rusya'nın Orta Asya devletleriyle olan ilişkilerini ve yine Çin-Rus ekseninde kurulan ortaklığı etkileyebilecek potansiyel değerdedir. Çin ve Rusya, Türkiye ve İran'ın Orta Asya ülkelerinde nüfuzlarını arttırmasından endişe duymaktadır. Ancak Çin ve Rusya, Türkiye'nin Orta Asya'ya ABD eksenli yaklaşımına karşı dururken İran'ın Şii eksenli yaklaşımına tarafsız durmaktadırlar.¹⁷⁴ Çünkü İran, Rusya'nın en yakın müttefiklerinden birisi ve ABD'nin en önemli tehdit algılamalarından birisidir. Türkiye ve İran arasında jeopolitik ve dini rekabet olmakla birlikte iki ülke Ortadoğu'daki nüfuz alanlarını ortak noktada birleştirerek Ortadoğu'daki kaos ortamının son bulması için ittifak içerisindedirler. Bu ittifak iki ülkeyi yakınlaştırırken Türkiye'nin ŞİÖ üyeliği için İran'dan destek almasına da neden olmaktadır.

Türk dışişleri bakanlığı internet sitesinde ŞİÖ ile ilgili yer alan bilgilere göre 2008 Duşanbe Zirvesi'nde, "ŞİÖ Diyalog Ortaklığı Statüsü" adı altında yeni bir mekanizma oluşturulmuştur. ŞİÖ ile ilişki kurmak isteyen ve gözlemci konumunda olmayan üçüncü ülke ve uluslararası kuruluşlarla ilişkilerin kurumsal bir çerçeveye oturtulması amacıyla, Diyalog Ortaklığı statüsü, gözlemci statüsüne sahip olmayan üçüncü ülkelerin ŞİÖ ile belirli alanlarda sınırlı işbirliği yapmalarına olanak sağlamaktadır. Diyalog ortaklığı statüsü, ŞİÖ ile kurumsal bağın derecesi bakımından "gözlemci ülke" statüsünün altında, "misafir katılımcılar" statüsünün ise üzerinde yer almaktadır. Bu statünün ilan edilmesinin ardından Türkiye 6-7 Haziran 2012 tarihlerinde Pekin'de düzenlenen ŞİÖ Devlet Başkanları Zirvesi'nde oybirliğiyle Diyalog Ortaklığı'na kabul edilmiştir. Ayrıca ŞİÖ Enerji Kulübü Üst Düzey Grup (ÜDG) Toplantısı 22 Kasım 2016 tarihinde Moskova'da gerçekleştirilmiştir. Toplantı sonucunda, Enerji Kulübü 2017 dönem başkanlığının Türkiye'ye verilmesi ve bir sonraki ÜDG toplantısının Türkiye'de yapılması kararlaştırılmıştır. ŞİÖ üyesi olmayan bir ülke ilk kez bu görevi üstlenmektedir.¹⁷⁵ Türkiye'nin ŞİÖ üyesi olmadığı halde ÜDG 2017 dönem başkanlığına getirilmiş olması, jeopolitik konumuzun öneminin bir gereği olmakla birlikte üye ülkelerin Türkiye'nin ŞİÖ üyeliğine olumlu yaklaşımlarının da bir göstergesi niteliğini taşımaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti, İslam Dünyasındaki sorunlara çözüm bulmak ve Ortadoğu'yu kaos bölgesi olmaktan kurtarabilmek ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini de Çin, Rusya ve Amerikan tahakkümünden kurtarabilmek için İslam Dünyası ile işbirliğini derinleştirebileceği uluslararası mekanizmalar içerisinde etkinliğini arttırması gerekmektedir. Çünkü AB de ŞİÖ de Türkiye'nin daha çok tehdit algılaması içerisindeki güçler tarafından oluşturulmuş bölgesel yapılardır. Bu yapılar, Türkiye'den menfaatlenebildikleri sürece Türkiye ile ilişkilerini geliştirmektedirler. Nitekim AB'nin

¹⁷⁴ Mustafa Akal vd., Şanghay İşbirliği Örgütü Ve Türkiye-İran Savunma Harcamaları Nedenselliği Testi, *Akademik Bakış Dergisi*, 2011, Sayı:23, s.5.

¹⁷⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmî İnternet Sayfası, "Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)", <http://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa> (Erişim tarihi: 24.04.2018).

Türkiye'ye uyguladığı eşikte bekletme politikası, yani ne içeri girmesine müsaade etmesi ne de kendisi dışında kalmasına müsaade etmesi bugün kısmen ŞİÖ tarafından da uygulanmaktadır. Türkiye, başkalarının kendisini bir uluslararası kuruluşta almasını beklemek yerine tarihi tecrübelerinden ilham alarak birleştirici rolünü üstlenip Osmanlı Bakiyesi topraklarda ve İslam Âleminin diğer bölgelerindeki ülkeler ile etkin işbirliği mekanizmaları oluşturmalıdır. ŞİÖ ve AB ile ilişkiler yine sürdürülebilir. Bu örgütlerin ekonomik ve siyasi potansiyellerinden faydalanılabilir. Ancak Türkiye, ne salt Atlantikçi ne de salt Avrasyacı bir politika izlemelidir. Süper güçlerin menfaatlerine aracı olma konumundan çıkıp gerçek anlamda tüm İslam Ülkelerinin menfaatlerini koruyan bir ülke konumuna gelmelidir. Bunun yolu da Türkiye'nin kendi dini, kültürel, tarihi yakınlığı olan devletler ile işbirliğini geliştirmesinden geçmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

ÇEÇEN Anıl, Türkiye ve Avrasya, Fark Yayınları, Ankara, 2006.

DAVUTOĞLU Ahmet, Stratejik Derinlik, Küre Yayınları, İstanbul, 2012.

CARR Edward Hallet, Çev. GÜRTÜRK Misket Gizem, Tarih Nedir, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

FAİRBANK John K., Çev. OSKAY Ünsal, Çağdaş Çin'in Temelleri 1840-1950, Doğan Yayınevi, Ankara, 1969.

HASGÜLER Mehmet ve ULUDAĞ Mehmet B., Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler, Alfa Yayınları, İstanbul, 2012.

HİTLER Adolf, Çev. ÇUHADIR Ahmet, Kavgam, Kumsaati Yayınları, İstanbul, 2002.

KANTARCI Hakan, Kısaçtaki Bölge Kafkasya, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006.

KARACA Ragıp Kutay, Üç Deniz Havzası Ülkeleri Ortak Yönetim Kültürü ve Yeniden Yapılanma Sorunları, Kav Yayınevi, Ankara, 2012.

KARACA Ragıp Kutay, Dünyadaki Yeni Güç Çin, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004.

KARPAT Kemal H., Kısa Türkiye Tarihi, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.

KEYDER Çağlar, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

MARX Karl, ENGELS Friedrich, , Çev. ÜSTER Celal ve DERİŞ Nur, Komünist Manifesto Can Yayınları, İstanbul, 2017, s. 48.

NARDİN Terry vd., Çev. ACAR Rahim, Uluslararası İlişkiler Teorileri, Küre Yayınları, İstanbul, 2013.

ROBERTS John M., Çev. GÜL Sinem, Yirminci Yüzyıl Tarihi, Dost Yayınları, Ankara, 2003.

RUSAKOVIÇ Andrey vd., Türk Dış Politikası Belarus ve Türk Akademisyenlerin Gözüyle, İstanbul Üniversitesi Avrasya Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2015.

SANDIKLI Atilla, GÜLLÜ İlhan, Geleceğin Süper Gücü Çin: Uzakdoğu'daki Entegrasyonlar ve Şangay İşbirliği Örgütü, Tasam Yayınları, İstanbul, 2005.

SIRMA İhsan Süreyya, Sömürü Ajanı İngiliz Misyonerleri, Beyan Yayınları, İstanbul, 1991.

SIRMA İhsan Süreyya, II. Abdülhamit'in İslam Birliği Siyaseti, Beyan Yayınları, İstanbul, 1990.

TEMUR Ferit, 'Yükselen Asya'da Şangay İşbirliği Örgütü: Dünü, Bugünü ve Yarını', Stratejik Düşünce ve Araştırma Vakfı İkt. İşt., Ankara, 2015.

UÇAROL Rifat, Siyasi Tarih, DER Yayınları, İstanbul, 2013.

YÜCE Çağrı Kürşat, Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2006.

MAKALELER

AÇIKMEŞE Sinem Akgül, Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi, Uluslararası İlişkiler Dergisi, 2004, Cilt: 1, Sayı: 1.

AKAL Mustafa, DOĞRUYOL Adnan, BİLİŞLİ Kürşat, Şanghay İşbirliği Örgütü Ve Türkiye-İran Savunma Harcamaları Nedenselliği Testi, Akademik Bakış Dergisi, 2011, Sayı:23.

AKMAN Halil, Şangay İşbirliği Örgütünün Oluşumunda Rusya-Çin İlişkileri ve İlişkilerinin Problemleri, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2015, 311-326.

ALTUNDAĞ Zehra, Avrasya Etüdları, T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, Ankara, 2016.

ALTUNDAĞ Zehra, Geçmişten Günümüze Şangay İşbirliği Örgütü, Avrasya Etüdları, 2016, 99-124.

ATAMAN Muhittin, Özalist Dış Politika; Aktif ve Rasyonel bir Anlayış, Bilgi Dergisi, 2003, Cilt: 7, Sayı: 2.

AYDIN Mustafa, Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 1996, 71-114.

BAYRAÇ H. Naci, Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğal Gaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2008, 115-142.

BERKCAN Umut, Gönülsüz Muhabbetten Dostluğa: 1949 Çin Devrimiyle Birlikte Sovyetler Birliği-Çin Komünist Partisi/Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinin Değişen Yüzü, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2017, Sayı:26.

BİLGİÇ Sadi, Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım ve Türkiye'ye Etkileri, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, İstanbul, 2016.

ÇOLAKOĞLU Selçuk, Şangay İşbirliği Örgütü'nün geleceği ve Çin, Uluslararası İlişkiler Dergisi, 2004, 173-197.

ÇOLAKOĞLU Selçuk, Türkiye-Çin İlişkileri: Tek Taraflı Aşk mı?, Ortadoğu Analiz, 2012, Cilt: 4, Sayı:45.

DABAN Cihan, Turgut Özal Dönemi Türk Dış Politikası, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2017, Cilt: 17, Sayı: 33.

DURAN Hasan ve PUREVSUREN Nyambayar, Güvenlik, Enerji Ve Pazar Ekseninde Çin'in Orta Asya Politikası, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Afro-Avrasya Özel Sayısı, 2016, s.281-294.

DEMİRCİ Levent, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın Kesişimindeki Sorunlu Vadi: Fergana, Savunma Bilimleri Dergisi, 2012, Cilt:11, 33-69.

DENİZ Taşkın, Mekânsal Güç Asya'nın Siyasi Gücü: Şanghay İşbirliği Örgütü, Doğu Coğrafya Dergisi, 2012, s. 217-228.

EKREM Erkin, Çin'in Orta Asya Güvenlik Sorunu: Kırgızistan Olayları ve Şangay İşbirliği Örgütü, Stratejik Düşünce Enstitüsü, 2010.

ERŞEN Emre, Türk Dış Politikasında Avrasya Yönelimi ve Şangay İşbirliği Örgütü, Ortadoğu Analiz Dergisi, 2013, Cilt: 5, Sayı: 52.

HEPAKTAN C. Erdem ve ÇILBANT Coşkun, Geçmişten Günümüze Türkiye İle Özbekistan'ın Dış Ticaret İlişkileri, CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 2016, Cilt: 14, Sayı:2.

IŞIK Nalan, Türkiye İle Şanghay İşbirliği Örgütü Arasındaki Ticaret Akımlarının Panel Çekim Modeli İle Analizi, Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 2016, Sayı:17,151-174.

İŞERİ Emre, Doğu Sibiryası Ve Uzakdoğu'da Rusya'nın Enerji Stratejisi: Espo Boru Hattı Russia's Energy Strategy In Eastern Siberia And Far East: The Espo Project, OAKA-Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 2016, Cilt:10, 23-46.

KELLY Robert E., Security Theory in the New Regionalism, International Studies Review, 2007, Sayı: 9.

KEYVAN Özlem Zerrin, Yeni Dünya Düzeninde Türkiye – Çin Stratejik Ortaklığı, Bölgesel Çalışmalar Dergisi, 2016, Cilt: 1, Sayı:1.

KOÇAK Muhammet, Türkiye-Rusya İlişkileri, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2017.

OKUR Mehmet Akif, Bir Kuşak, Bir Yol" Projesi'nin Jeopolitiği, Türk Kuşağı Ve Uygurlar, Akademik Hassasiyetler Dergisi, 2017, 45-54.

ÖZDAŞLI Esmâ, Çin ve Rusya Federasyonu'nun Perspektifinden Şangay İşbirliği Örgütü, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2012, 108-122.

ÖZBAY Fatih, Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010, Bilge Strateji Dergisi, 2011, Cilt:2, Sayı:4,35-77.

PİRİNÇÇİ Ferhat, Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Orta Asya Politikası: Beklentiler Ve Gerçeklikler, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Ankara, Cilt: 63, Sayı: 1, 2008, s. 207-235.

SANDIKLI Atilla, Jeopolitik ve Türkiye: Riskler ve Fırsatlar Raporu, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, İstanbul, 2011.

TEMİZ Kadir, Türkiye-Çin İlişkileri, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2017.

YILMAZ Serdar, Kazakistan-Türkiye Ekonomik ve Kültürel İlişkileri: Vaatler ve Gerçekler, İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 2017, Cilt: 6, Sayı: 2.

ZEYREK Can, Orta Asya'da Etkin Bölgesel Bütünleşme Çabaları: Şangay İşbirliği Örgütü, Ege Akademik Bakış, 2010, 871-884.

TEZLER

ALTUNDAĞ Zehra, Karl Deutsch'un Güvenlik Topluluğu Kuramını XXI. Yüzyılda Okumak: Şangay İşbirliği Örgütü, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Konya, 2010, **(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)**.

EKEMENLİ Tansel, Şangay İşbirliği Örgütü, Geleceği ve Türkiye, Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara, 2013, **(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)**.

KABALOV Nagmat, Siyasal İslam'ın Orta Asya'da Demokratikleşme Sürecine Etkisi: Özbekistan ve Tacikistan Örnekleri, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul, 2004, **(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)**.

MİNEYOVA Nailya, Şangay İşbirliği Örgütü: Genel Görünüm ve Orta Asya, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İzmir, 2010, **(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)**.

OĞAN Gökçen, Şangay İşbirliği Örgütü: Bölgesel Güç Dengeleri Açısından, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Kırıkkale, 2009 **(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)**.

ÖZBERK Selahattin, Şangay İşbirliği Örgütü ve Orta Asya Cumhuriyetleri, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Kahramanmaraş, 2010, **(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)**.

TEKİN Arzu, Sovyetler Birliği Döneminde Kırgızistan, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Elazığ, 2010, **(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)**.

TUNA Çağla, Başarısız Devletlerin Bölgesel Güvenliğe Etkisi: Afganistan-Pakistan Etkileşimi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Trabzon, 2012, **(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)**.

RAPORLAR

Ahmet Yesevi Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü Bülteni, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Almatı, 2016.

EKREM Erkin, Türkiye-Çin İlişkilerinin 40 Yılı (1971-2011), Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE) Raporu, 2011.

EKREM Erkin, Çin'in Orta Asya Politikaları Raporu, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Ankara, 2011.

Pakistan Cumhuriyeti Ülke Raporu, Konya Ticaret Odası, Konya, 2017.

ÜSTÜN Nazlı, Etüd-Araştırma Servisi, Konya Ticaret Odası, Konya, 2013.

TEBLİĞLER

ÇOMAK Hasret ve GÖKALP Ayşegül, "2010'lu Yıllarda Şangay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Türkiye", II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi, 2008.

İNCELEME

EKREM Erkin, Çin'in Orta Asya Politikaları, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, İnceleme-Araştırma Dizisi, Ankara, 2011.

KAMALOV İlyas, Rusya'nın Orta Asya Politikaları, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İnceleme-Araştırma Dizisi, İstanbul, 2011.

İNTERNET KAYNAKLARI

Asya'da Rusya-Hindistan İttifakı, <http://www.dw.com/tr/asyada-rusya-hindistan-ittifak%C4%B1/a-3851480>, (Erişim tarihi: 31.03.2018).

AYDIN Aydın, Orta Asya'daki Güvenlik Sorunlarının Çözümünde Şangay İşbirliği Örgütü'nün Etkinliği, https://www.researchgate.net/publication/301271687_Orta_Asya'daki_Guvenlik_Sorunlarinin_Cozumunde_Sangay_Isbirliigi_Orgutu'nun_Etkinligi, (Erişim tarihi: 30.03.2018).

ALİYEV Bayram, 'Rusya'nın Orta Asya'daki Askeri Üsleri', Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, <http://www.bilgesam.org/incele/2490-rusya-nin-orta-asya-daki-askeri-usleri/#.WuBqnS5ubIU>, (Erişim tarihi: 12.04.2018).

BOZKURT Emrah, Şanghay İşbirliği Örgütü Ve Türkiye Faktörü, <http://sahipkiran.org/2017/03/07/sio-ve-turkiye/>, (Erişim tarihi: 16.03.2018).

CAFERSOY Nâzım, Bağımsızlık Sonrası Rusya-Özbekistan İlişkileri, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=357804&/Ba%C4%9F%C4%B1ms%C4%B1zli%C4%B1k-Sonras%C4%B1-Rusya-%C3%96zbekistan-%C4%B0li%C5%9Fkileri/-N%C3%A2z%C4%B1m-Cafersoy>, (Erişim Tarihi: 11.04.2018).

Çin ve Hindistan Arasındaki Ticari İlişkiler, <http://sanghayfikir.com/cin-ve-hindistan-arasindaki-ticari-iliskiler.html>, (Erişim tarihi: 12.04.2018).

DEMİRAL Turgut Can, 'Avrasya Jeopolitiği, Şanghay İşbirliği Örgütü Ve Türkiye'nin Yönü', https://www.academia.edu/31259403/Avrasya_Jeopoliti%C4%9Fi_%C5%9Eanghay_%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi_%C3%96rg%C3%BCt%C3%BC_ve_T%C3%BCrkiyenin_y%C3%B6n%C3%BC.docx (Erişim tarihi: 21.03.2018).

Demir İpek Yolu Açılıyor... Londra'dan Kalkan Tren Pekin'e Kadar Gidebilecek, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/demir-ipek-yolu-aciliyor-londradan-kalkan-tren-pekine-kadar-gidebilecek-40627059>, (Erişim Tarihi: 20.04.2018).

Duşanbe'de Şanghay İşbirliği Örgütü zirvesi başladı, <http://gha.com.ua/tr/siyaset/dusanbe-de-sanghay-isbirligi-orgutu-zirvesi-basladi/133990/>, (Erişim tarihi: 18.03.2018).

EKREM Nuraniye Hidayet, Rus-Çin Sınır Sorunu Çözülüyor, <http://caganturker.blogcu.com/rus-cin-sinir-sorunu-cozuluyor/553978>, (Erişim tarihi: 30.03.2018).

Erdogan'dan Putin'e: Bizi Şanghay'a Alın, AB'den Vazgeçelim, <http://haberrus.com/politics/2012/07/25/erdogandan-putine-bizi-sanghay-alin-abden-vazgecelim.html>, (Erişim Tarihi: 20.04.2018).

İSAKOV Abdrasul, Özbekistan'ın Dış Politika Önceliği: Orta Asya Cumhuriyetleri, Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi, <https://ankasam.org/ozbekistanin-dis-politika-onceligi-orta-asya-cumhuriyetleri/>, (Erişim Tarihi: 11.04.2018).

İSMAYIL Elnur, Büyük Sekizliye Dönüşen Şanghay İşbirliği Örgütü, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, <http://www.bilgesam.org/incele/4644/-buyuk-sekizliye-donusen-sanghay-isbirligi-orgutu/#.WsKiQ5ubIU>, (Erişim tarihi: 31.03.2018).

İSMAYIL Elnur, Rusya'nın Güney Asya Politikası Çerçevesinde Pakistanla İlişkileri, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, <http://www.bilgesam.org/incele/2092/-rusya-nin-guney-asya-politikasi-cercevesinde-pakistan-la-iliskileri/#.WsKI2i5ubIU>, (Erişim tarihi: 31.03.2018).

KARAAĞAÇLI Abbas, Pakistan-Hindistan İlişkileri ve Keşmir Meselesi, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, <http://www.bilgesam.org/incele/80/-pakistan-hindistan-iliskileri-ve-kesmir-meselesi/#.Ws1WRS5ubIU>, (Erişim Tarihi: 11.04.2018).

KARAKUŞ Ertuğrul, Soğuk Savaş Dönemi Türk Dış Politikası, <http://ertugrulkarakus.blogcu.com/soguk-savas-donemi-turk-dis-politikasi/7222650>, (Erişim Tarihi: 16.04.2018).

Kazakistan, <https://www.okan.edu.tr/avasyamerkezi/sayfa/958/kazakistan/>, (Erişim Tarihi: 02.04.2018).

Kazakistan'daki ŞİÖ Zirvesi sona erdi, <https://aa.com.tr/tr/dunya/kazakistandaki-sio-zirvesi-sona-erdi/838097>, (Erişim tarihi: 21.03.2018).

KESSİKBAYEV Askhat, 'Şanghay Beşlisi'nden Şanghay İşbirliği Örgütü', Türk Orta Asya Stratejik Araştırmaları Merkezi, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/145/sanghay_, (Erişim tarihi: 13.03.2018).

KEYVAN Özlem Zerrin, Çin Dış Politikasında Kazakistan, Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi, <https://ankasam.org/cin-dis-politikasinda-kazakistan/>, (Erişim tarihi: 02.04.2018).

Kirpi İkilemi: Türkiye ve Rusya İlişkileri, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/kirpi-ikilemi-turkiye-ve-rusya-iliskileri>, (Erişim Tarihi: 19.04.2018).

KORKULU Gamze, Şanghai İşbirliği Örgütü, <http://www.istemiparman.com.tr/sanghai-isbirligi-orgutu/>, (Erişim Tarihi: 23.04.2018).

Orta Asya'da Rusya-Çin Mücadelesi, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/orta-asyada-rusya-cin-mucadelesi>, (Erişim tarihi: 12.04.2018).

ÖĞÜN Baybars, ABD'nin Orta Asya Siyaseti, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/amerika-arastirmalari-merkezi/2011/06/25/6210/abdnin-orta-asya-siyaseti>, (Erişim tarihi: 01.04.2018).

ÖZEL Merve Suna, ABD'yi Kiskandıran Çift: Rusya-Çin, <http://www.21yyte.org/arastirma/rusya/2013/04/15/6949/abdyi-kiskandiran-cift-rusya-cin>, (Erişim tarihi: 31.03.2018).

Putin: Tarihte bir olayı değiştirme şansım olsa SSCB'nin dağılmasını önlerdim, Şarkul Avsat, 5 Mart 2018, <https://turkish.aawsat.com/2018/03/article55379332/putin-tarihte-bir-olayi-degistirme-sansim-olsa-sscbnin-dagilmasini-onlerdim>, (Erişim tarihi: 05.03.2018).

Rusya İle Çin Arasındaki Ticaret Hacmi Hızla Artıyor, <https://www.gazetem.ru/rusya-ile-cin-arasindaki-ticaret-hacmi-hizla-artiyor/>, (Erişim tarihi: 31.03.2018).

'Şangay Beşlisi'ne alın AB'yi unutalım', <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/sangay-beslisine-alin-abyi-unutalim-22448548>, (Erişim Tarihi:19.04.2018).

Şangay İşbirliği Örgütü Kuruluş Beyannamesi, <http://eng.sectsco.org/documents/>, (Erişim Tarihi:13.03.2018).

Şangay İşbirliği Örgütü 2002 St. Petersburg Devlet Başkanları Zirvesi Deklarasyonu, <http://eng.sectsco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 14.03.2018).

Şangay İşbirliği Örgütü 2003 Moskova Devlet Başkanları Zirvesi Deklarasyonu, <http://eng.sectsco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 15.03.2018).

Şangay İşbirliği Örgütü 2004 Taşkent Devlet Başkanları Zirvesi Deklarasyonu, <http://eng.sectsco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 15.03.2018).

Şangay İşbirliği Örgütü 2005 Astana Devlet Başkanları Zirvesi Deklarasyonu, <http://eng.sectsco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 16.03.2018).

Şangay İşbirliği Örgütü 2006 Şangay Devlet Başkanları Zirvesi Deklarasyonu, <http://eng.sectsco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 16.03.2018).

Şangay İşbirliği Örgütü 2007 Bişkek Devlet Başkanları Zirvesi Deklarasyonu, <http://eng.sectesco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 16.03.2018).

Şangay İşbirliği Örgütü 2008 Duşanbe Devlet Başkanları Zirvesi Deklarasyonu, <http://eng.sectesco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 17.03.2018).

Şangay İşbirliği Örgütü 2009 Yekaterinburg Devlet Başkanları Zirvesi Deklarasyonu, <http://eng.sectesco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 17.03.2018).

Şangay İşbirliği Örgütü 2010 Taşkent Devlet Başkanları Zirvesi Deklarasyonu, <http://eng.sectesco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 17.03.2018).

Şangay İşbirliği Örgütü 2011 Astana Devlet Başkanları Zirvesi Deklarasyonu, <http://eng.sectesco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 18.03.2018).

Şangay İşbirliği Örgütü 2012 Pekin Devlet Başkanları Zirvesi Deklarasyonu, <http://eng.sectesco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 18.03.2018).

Şangay İşbirliği Örgütü 2013 Bişkek Devlet Başkanları Zirvesi Deklarasyonu, <http://eng.sectesco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 18.03.2018).

Şangay İşbirliği Örgütü 2014 Duşanbe Devlet Başkanları Zirvesi Deklarasyonu, <http://eng.sectesco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 18.03.2018).

Şangay İşbirliği Örgütü 2015 Ufa Devlet Başkanları Zirvesi Deklarasyonu, <http://eng.sectesco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 19.03.2018).

Şangay İşbirliği Örgütü 2016 Taşkent Devlet Başkanları Zirvesi Deklarasyonu, <http://eng.sectesco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 19.03.2018).

Şangay İşbirliği Örgütü 2017 Astana Devlet Başkanları Zirvesi Deklarasyonu, <http://eng.sectesco.org/documents/>, (Erişim tarihi: 12.04.2018).

Şangay İşbirliği Örgütü'nden Rusya'ya Tam Destek, <http://www.gazetevatan.com/sanghay-isbirligi-orgutu-nden-rusya-ya-tam-destek-196061-dunya/>, (Erişim tarihi: 17.03.2018).

Şangay İşbirliği Örgütü 8'li yapıya dönüşüyor, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2015/07/10/sanghay-isbirligi-orgutu-8li-yapiya-donusuyor>, (Erişim tarihi: 19.03.2018).

Şangay İşbirliği Örgütü'nün 16. Dönem toplantısı kararları, <http://parstoday.com/tr/news/world-i24892-%C5%9Eanghay-%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi-%C3%96rg%C3%BCt%C3%BC'n%C3%BCn-16.-d%C3%B6nem-toplant%C4%B1s%C4%B1-kararlar%C4%B1>, (Erişim tarihi: 19.03.2018).

Şangay İşbirliği Örgütü'nün 16. Dönem toplantısı kararları, <http://parstoday.com/tr/news/world-i24892-%C5%9Eanghay-%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi-%C3%96rg%C3%BCt%C3%BC'n%C3%BCn-16.-d%C3%B6nem-toplant%C4%B1s%C4%B1-kararlar%C4%B1>, (Erişim tarihi: 19.03.2018).

ŞENSOY Süleyman, Bir Kuşak Bir Yol Çin Türkiye ve Dünya, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/25699/bir_kusak_bir_yol_cin_turkiye_ve_dunya, (Erişim tarihi: 30.03.2018).

ŞİÖ'nun Bişkek Zirvesi sonuçları, https://tr.sputniknews.com/turkish.ruvr.ru/2013_09_13/SIO-Biskek-Zirvesi-sonuclari/, (Erişim tarihi: 19.03.2018).

T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmî İnternet Sayfası, “Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)”, <http://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa>, (Erişim tarihi: 24.04.2018).

T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmî İnternet Sayfası, ‘Türkiye - Kırgızistan Siyasi İlişkileri’, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-kirgizistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, (Erişim tarihi: 17.04.2018).

T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmî İnternet Sayfası, ‘Tacikistan’ın Ekonomisi’, <http://www.mfa.gov.tr/tacikistan-ekonomisi.tr.mfa>, (Erişim tarihi: 17.04.2018).

TOP Gözde ve KARADAĞ Selim, Orta Asya’nın Görünmeyen Gücü Kazakistan, <http://akademikperspektif.com/2013/02/22/orta-asyanın-gorunmeyen-gucu-kazakistan/>, (Erişim Tarihi: 02.04.2018).

Türkiye, Shanghai'da Diyalog Ortağı, <http://turkish.cri.cn/882/2012/06/14/1s140986.htm>, (Erişim tarihi: 18.03.2018).

ULIWIKI, http://uliwiki.tuicakademi.org/index.php?title=%C5%9Eanghay_%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi_%C3%96rg%C3%BCt%C3%BC, (Erişim tarihi: 16.03.2018).

Ülke Profili: Çin Halk Cumhuriyeti, <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profilii/ulke-profilii-cin-halk-cumhuriyeti>, (Erişim tarihi: 30.03.2018).

YILDIRIM Bilal, ‘Şangay İşbirliği Örgütü Ve Türkiye’, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/283/sangay_isbirligi_orgutu_ve_turkiye, (Erişim Tarihi: 05.12.2017).

YILMAZ Meşküre, ‘Orta Asya’da ABD Üsleri’, 21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/orta-asya-arastirmalari-merkezi/2010/08/31/5386/orta-asyada-abd-usleri>, (Erişim tarihi: 06.03.2018).

YÜKSEL Okan, ‘Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)’, <http://politikakademi.org/2013/05/sanghay-isbirligi-orgutu-sio/>, (Erişim tarihi: 16.03.2018).

24 Ağustos 1999 Bişkek Zirvesi Sonunda Yapılan Ortak Açıklama Metni, <http://russian.china.org.cn/russian/43147.htm>, (Erişim tarihi: 11.03.2018)

2008 Güney Osetya Savaşı, https://tr.wikipedia.org/wiki/2008_G%C3%BCney_Osetya_Sava%C5%9F%C4%B1, (Erişim tarihi: 17.03.2018).

5 Maddede Yeni Türkiye-Rusya İlişkileri,
https://www.ntv.com.tr/galeri/ekonomi/5-maddede-yeni-turkiye-rusya-iliskileri,KuAhbOWpcEOF_jMzDeLs9Q/WT8eMhWmzUKtq3urRxCpxA, (Erişim Tarihi: 19.04.2018).

5 Temmuz 2000 Duşanbe Zirvesi Sonunda Yapılan Ortak Açıklama Metni,
<http://russian.china.org.cn/russian/43163.htm>, (Erişim tarihi: 11.03.2018).

